

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Právnická fakulta
Ústav medzinárodného práva a európskeho práva

MEDZINÁRODNÉ A EURÓPSKE PRÁVO V KINEMATOGRAFII II.

Zborník príspevkov z XIII. študentského sympózia
z medzinárodného a európskeho práva

konaného dňa 6. marca 2020
na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

Dominika Becková (ed.)

Košice 2020

Medzinárodné a európske právo v kinematografii II.

Zborník príspevkov z XIII. ročníka študentského sympózia z medzinárodného a európskeho práva konaného dňa 6. marca 2020 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Zostavila: JUDr. Bc. Dominika Becková, PhD.

Ústav medzinárodného práva a európskeho práva

Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach

© 2020 Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a autori jednotlivých príspevkov

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

Dostupné od: 07.07.2020

ISBN 978-80-8152-875-0 (e-publikácia)

Predhovor

Pocit zadosťučinenia je soľou každého povolania. U pedagóga sa tento pocit dostaví, keď na študentovi vidí, že svoje vedomosti z danej oblasti neprezentuje len z púhej povinnosti, ale so záujmom, vážnosťou, niekedy až zápalom a angažovanosťou pre vec. Je potešiteľné, že takýto pocit sa pravidelne opakuje vďaka podujatiu Sympóziium z medzinárodného a európskeho práva. Už po trinástykrát Ústav medzinárodného práva a európskeho práva organizoval toto podujatie, pričom na potešenie organizátorov i účastníkov opätovne prijal garanciu nad sympóziom prof. JUDr. Ján Klučka, CSc.

V ostatných rokoch sa ako mantra opakuje konštatovanie, že sa každým rokom čoraz ťažšie vzbudzuje záujem u študentov o hlbšie rozvíjanie vedomostí a ich špecializáciu prostredníctvom sympózií, simulovaných súdnych sporov a iných aktivít s nepovinným charakterom. Napriek tomu sa tešíme, že záujem o z medzinárodného a európskeho práva neupadol. Aj v tomto roku sa našli študenti, ktorí venovali svoj čas príprave príspevku na tému spojenú s medzinárodným alebo európskym právom, a to pod vedením členov Ústavu medzinárodného práva a európskeho práva. Veríme, že si týmto spôsobom zlepšili nielen vedomosti z danej oblasti, ale aj schopnosti spojené s písaním odborného textu, ktoré môžu využiť pri písaní záverečných prác. Výsledkom ich úsilia je predkladaný zborník.

Trinásty ročník sympózia niesol názov „Medzinárodné a európske právo v kinematografii II.“. Tematicky tak nadviazal na predchádzajúci ročník, ktorý upriamil pozornosť účastníkov na inštitúty medzinárodného a európskeho práva zachytené vo filmovej tvorbe. Prepojenie odbornej stránky s populárnou sa ukázalo ako veľmi zaujímavé ako pre účastníkov, tak pre organizátorov sympózia. Vzhľadom na pozitívne ohlasy zostavili organizátori opätovne zoznam filmov, ktorých dejová línia je prepojená s inštitútmi medzinárodného alebo európskeho práva. Pre študentov zároveň formulovali právne otázky, na ktorých skúmanie by mali svoj príspevok zamerať. Základnou úlohou príspevkov bolo priblížiť, ako sú právne otázky vo filme zobrazené, aká právna úprava sa na nich vzťahuje a ďalej analyzovať, či filmári pri ich zobrazení niekde pochybili, prípadne, ako by bolo možné na problém nazeráť z iného uhla pohľadu, rozvinúť ho a aké ďalšie otázky vyvoláva. Svoje príspevky študenti predniesli na samotnom sympóziu, čo prispieva k budovaniu schopností prezentácie názorov v rámci vystúpenia a ich obhájenia v následnej diskusii k jednotlivým príspevkom.

Prvý príspevok sa zamerá na kultový film Hviezdne vojny: Epizóda IV – Nová nádej a na pozadí futuristického boja medzi rebelmi a vojskami impéria skúmal to, ako sú pravidlá medzinárodného práva ozbrojeného konfliktu aplikovateľné v kozmickom priestore. Príbeh ďalšej snímky, Kapitán Phillips: Prepadnutie lode Alabama, sa zakladá

na skutočných udalostiach. Príspevok zameraný na tento film priniesol problematiku pirátstva vo vodách nepodliehajúcich vnútroštátnej jurisdikcii a umožnil zamyslenie nad podmienkami legitimacy použitia ozbrojenej sily voči pirátom a nad potrebou spolupráce štátov nielen pri zásahu voči pirátstvu, ale aj pri prevencii voči tomuto negatívne javu. Skutočné udalosti boli tiež námetom filmu *Most špiónov*. V príspevku bolo konštatované, že v medzinárodnom práve absentuje právna úprava zameraná na problematiku medzinárodnej špionáže. Diskusia k príspevku sa zamerala aj na pozíciu jednotlivca ako mediátora v medzinárodných sporoch, ktorá bola zastávaná hlavným hrdinom v prezentovanom filme. Problematika právnej úpravy zákazu mučenia v medzinárodnom práve bola spracovaná v príspevku, ktorý sa týkal snímky *Muž v tieni*. Účastníci sympózia následne diskutovali o obtiažach, ktoré vyvstávajú pri presadzovaní zodpovednosti predstaviteľov štátov pred Medzinárodným trestným tribunálom. V poradí ďalší príspevok analyzoval dej filmu *Prevrat* zobrazujúci okolnosti štátneho prevratu v Čile v roku 1973 a priniesol viaceré otázky spojené s medzinárodným diplomatickým právom. Snímka *Zem nikoho: Vzostupy a pády misie UNPROFOR* poskytla námety na analýzu otázok medzinárodného humanitárneho práva a zamyslenie nad (ne)schopnosťou medzinárodného spoločenstva efektívne a včas reagovať na páľčivé problémy medzinárodnej politiky. Napokon posledný príspevok *Žena vo vojne* sa týkal vysoko aktuálnej témy ochrany životného prostredia a možnosti jednotlivca v boji proti činnostiam spôsobujúcim škody na životnom prostredí.

Účastníci sympózia sa zhodli, že vizualizácia právnych problémov prostredníctvom filmu priniesla množstvo námetov na diskusiu a že analýza ukážok z filmov môže byť inšpiráciou aj pre obohatenie klasickej výučby.

Mgr. Ľubica Gregová Širicová, PhD.

Obsah

PREDHOVOR	III
OBSAH	V
HVIEZDNE VOJNY: EPIZÓDA IV – NOVÁ NÁDEJ	7
<i>Eduard Frederik Fejo</i>	7
ÚVOD.....	7
1. Stručný obsah filmu.....	7
2. Právna úprava, ktorá sa vzťahuje na dej filmu.....	8
2.1. Zásada mierového využívania.....	8
a) Ochrana kozmického priestoru z pohľadu NATO.....	9
b) Skupina rebelov z pohľadu Ženevských dohovorov.....	9
3. Uplatňovanie trestnej právomoci na palube kozmických objektov.....	10
3.1. Uplatňovanie trestnej právomoci v súčasnosti.....	11
4. Zničenie kozmického telesa – <i>Hviezdy smrti</i> s ohľadom na problematiku kozmického odpadu.....	12
4.1. Škoda spôsobená kozmickým odpadom.....	13
ZÁVER.....	13
Zoznam použitej literatúry.....	14
KAPITÁN PHILLIPS: PREPADNUTIE LODE ALABAMA	16
<i>Bc. Jana Oravcová</i>	16
ÚVOD.....	16
1. Obsah filmu Kapitán Phillips: Prepadnutie lode Alabama.....	17
2. Pirátstvo v Somálskom prielive a právna úprava vzťahujúca sa na dej filmu....	19
2.1. Stratégia somálskych pirátov.....	19
2.2. Trestné stíhanie zločinu pirátstva.....	20
2.3. Aktivity na potlačenie námorného pirátstva.....	24
ZÁVER.....	25
Zoznam použitej literatúry.....	26
MOST ŠPIÓNOV	28
<i>Bc. Lenka Pirohaničová</i>	28
ÚVOD.....	28
1. Krátke nahliadnutie do histórie špionáže.....	28
2. Medzinárodná právna úprava špionáže.....	29
3. Proces výmeny špiónov.....	31
ZÁVER.....	32
Zoznam použitej literatúry.....	32
MUŽ V TIENI	34
<i>Júlia Hoffmanová</i>	34
ÚVOD.....	34
1. Obsah filmu.....	34
2. Právna úprava.....	36
2.1. Mučenie osôb podozrivých z terorizmu z pohľadu medzinárodného práva.....	36

2.2. Mučenie osôb podozrivých z terorizmu počas letu na súkromných lietadlách	38
2.3. Jurisdikcia Medzinárodného trestného súdu	40
ZÁVER	41
Zoznam použitej literatúry	41
PREVRAT	42
<i>Bc. Dominika Blašková</i>	42
ÚVOD	42
1. Diplomacia- vzťahy a služba	43
1.1. Právo diplomatickej a konzulárnej ochrany štátnych príslušníkov	43
1.2. Výsady a imunity	45
1.3. Členovia diplomatickej misie	47
1.4. Persona non grata	48
1.5. Diplomatický azyl	49
1.6. Právna úprava	49
Zoznam použitej literatúry	50
ZEM NIKOHO: VZOSTUPY A PÁDY MISIE UNPROFOR	52
<i>Mária Alena Hasáková</i>	52
ÚVOD nielen do deja filmu	52
1. Právny rámec mierovej operácie UNPROFOR	53
2. Pôsobenie misie – vzostupy a pády	60
ZÁVER	68
Zoznam použitej literatúry	71
ŽENA VO VOJNE	72
<i>Diana Repiščáková</i>	72
ÚVOD	72
1. Stručný obsah filmu	72
2. Životné prostredie a jeho ochrana	73
2.1. Medzinárodná právna úprava ochrany životného prostredia	73
2.2. Ochrana životného prostredia v práve Európskej únie	75
3. Spôsob kontroly štátov pri plnení ich povinností týkajúcich sa ochrany životného prostredia	78
4. Možnosti jednotlivca v boji proti činnostiam spôsobujúcim škody na životnom prostredí	80
5. Právna úprava zobrazená vo filme	82
ZÁVER	83
Zoznam použitej literatúry	83

Hviezdne vojny: Epizóda IV – Nová nádej

Eduard Frederik Fejo

ÚVOD

Prešlo presne 15 626 dní od momentu, čo diváci po prvýkrát uzreli najstaršiu časť kultovej filmovej série Hviezdne vojny. Hviezdne vojny alebo, ako sa neskôr táto časť spätne premenovala na Hviezdne vojny: Epizóda IV – Nová nádej, oslovili milióny ľudí, mnohé generácie naprieč vekovým spektrom, spojili všetkých a vytvorili jednu z najvernejších fanúšikovských základní, aké vo svete filmov poznáme. Pri sérii, akou sú Hviezdne vojny, nezáleží či ste malý chlapec z Indie, dospelá žena z USA alebo Európan v najlepších rokoch, jedno je však isté, ak Vás zaujíma tematika kozmického priestoru, Hviezdne vojny môžu zmeniť aj Váš pohľad na budúcnosť kozmického priestoru. Série Hviezdne vojny nám okrem hlavnej dejovej línie ukazuje aj odvrátenú budúcnosť kozmického priestoru, kedy by štáty a v istej miere aj jednotlivci mohli zabudnúť na základné zásady kozmického práva pri využívaní kozmu a zneužili by svoju technickú a vojenskú prevahu vo svoj mocenský prospech.

1. Stručný obsah filmu

Dej sa odohráva na pozadí občianskej vojny, ktorá prebieha po celej galaxii. Princezná planéty Alderaan – Leia získala od rebelov plány najnebezpečnejšej kozmickej stanice Galaktického impéria – známej pod názvom Hviezda smrti. Jej loď však napadli vojská impéria ešte skôr, ako stihla rebelom doručiť šifrované plány potrebné pre zničenie stanice. Plány však stihla ukryť do droida R2-D2, ktorý spoločne so svojím „najlepším kamarátom“ C-3PO začína svoju cestu za kozmickým dobrodružstvom.

R2-D2 po pristáti v záchrannom module sa droidi dostávajú do rúk domorodcov, ktorí sa ich pokúsia predať na trhu. Šťastnou náhodou sa droidi ocitajú v rukách toho správneho majiteľa a hlavnej postavy, Luka Skywalker, ktorému sa počas údržby droidov spustí hologram, na ktorom princezná Leia žiada o pomoc Obi-Wana Kenobiho. Luka s droidmi pred útokom púštnych ľudí zachráni práve nimi hľadaný Obi-Wan Kenobi. Spoločne sa podľa inštrukcií ukrytých v R2-D2 vyberú na planétu Alderaan, kam majú plány doručiť. Ako kozmický taxík im posluží upravená kozmická loď pašeráka Hana Sola – Millennium Falcon.

Po príchode na miesto označené súradnicami planéty Alderaan zisťujú, že planéta bola úplne zničená kozmickou stanicou impéria- Hviezdou smrti, ktorá je od nich vzdialená iba na dostrel. Hviezda smrti pritiahne a uväzní ich loď, pričom sa

posádka rozhodne riskovať svoje životy a zachrániť tak princeznú Leiu, ktorú uväznili jednotky impéria pri napadnutí jej lode. Záchrana sa podarí, no posádka odlieta bez Obi-Wan Kenobiho, ktorý v boji s Darth Vaderom prišiel o život.

Luke s posádkou nachádzajú svoje útočisko na tajnej základni rebelov. Pri analyzovaní plánov Hviezdy smrti nachádzajú nechránenú šachtu, ktorá vedie až do hlavného reaktora, rebeli tak našli jedinu slabosť Hviezdy smrti. Luke sa pridáva k rebelom a ich útoku. Ako sa nakoniec ukáže, práve Luke úspešne trafi šachtu a zničí Hviezdu smrti.

2. Právna úprava, ktorá sa vzťahuje na dej filmu

Vo filme, ale aj v celej sérii Hviezdne vojny, je jedným z motívov dobre vyzbrojená armáda, či už sú to jednotky impéria alebo rebelov. S týmto filmovým prvkom sa nám spája jedna zo základných zásad kozmického práva, a to porušená zásada mierového využívania kozmického priestoru podľa článku VI. a článku IX. Kozmickej zmluvy.¹

2.1. Zásada mierového využívania

Vo filme ako takom bola táto zásada porušená viackrát na oboch bojujúcich stranách. Článok VI. Kozmickej zmluvy² pojednávajúci o zákaze budovania vojenských základní, zariadení a opevnení bol porušený na strane rebelov, keďže svoju tajnú vojenskú základňu mali vybudovanú na planéte Tatooin, no aj na strane jednotiek impéria pri skúške zbraní na nebeskom telese – planéte Alderan. So zásadou mierového využívania kozmického priestoru sa nám určite spája aj zákaz militarizácie kozmu, ktorého právny základ nájdeme v článku IV. Kozmickej zmluvy. Tento článok pojednáva o záväzku zmluvných štátov neumiestňovať na obežnú dráhu okolo Zeme nijaké objekty nesúce jadrové zbrane alebo akékoľvek iné druhy zbraní hromadného ničenia, nezavádzať tieto zbrane na nebeské telesá a nerozmiestňovať tieto zbrane akýmkoľvek iným spôsobom v kozmickom priestore. Toto ustanovenie síce pomáha mierovému využívaniu, výskumu a rovnováhe síl v kozmickom priestore, no z pohľadu dnešného technologického posunu sa stáva nedostatočné. Tak ako sme mohli vidieť vo filme, Hviezda smrti nezničila planétu atómovou alebo inou zbraňou, ktorú dnešný svet pozná, ale niečím, čo si dnes ani len nedokážeme reálne predstaviť, nie to zostrojiť a disponovať ňou. Už Európsky parlament v roku 2008 žiadal o posilnenie medzinárodného právneho režimu na reguláciu a ochranu neagresívneho

¹ KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. Tretie, doplnené a prepracované vyd. Košice: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 9788081687433. str. 350

² Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 40/1968 Zb. o Zmluve o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies

využívania kozmického priestoru, ako aj prehodnotenie Kozmickej zmluvy a rozšírenie jej pôsobnosti o zákaz využívania zbraní typu zem – vzduch, prípadne vzduch – vzduch, ktoré nie sú umiestnené na obežnej dráhe či kozmickom telese, teda nie len zbraní atómových a hromadného ničenia.³

a) *Ochrana kozmického priestoru z pohľadu NATO*

Ku ochrane kozmického priestoru sa začína pripájať aj NATO,⁴ ktoré vyhlásilo, že kozmický priestor sa stáva ďalšou operatívnou doménou, resp. oblasťou. Máme zato, že týmto snahám o rozšírenie zákazu zbraní mohlo predchádzať zostrelenie čínskeho satelitu Fengyun-1C pomocou ASAT-u,⁵ anti-satelitného zariadenia.⁶ Toto zostrelenie sa považuje za isté prekročenie hraníc medzinárodného práva i zásad mierového využívania kozmického priestoru zo strany Čínskej ľudovej republiky, keďže úlomky spôsobili ohrozenie stanice ISS a do dnešnej doby ohrozujú satelity na jednej z obežných dráh.

Medzinárodné právo a vyhlásenie NATO je dôležité pri zachovávaní mieru v kozmickom priestore. Tak ako sa vyjadril Profesor Jamie Shea,⁷ dlhoročný zástupca generálneho tajomníka NATO pre nové výzvy v oblasti bezpečnosti "Môžete mať vojnu výlučne vo vesmíre, ale kto riadi vesmír, riadi aj to, čo sa deje na súši, na mori a vo vzduchu." Tento výrok sa dá aplikovať v plnej miere aj na film, keďže hlavný veliteľ Hviezdy smrti – vesmírneho telesa, ktoré dokáže zničiť celú planétu jediným výstrelom, dal rozkaz na zničenie planéty Alderan ako výstrahu pre všetkých, ktorí bojujú na strane rebelov proti jednotkám impéria. Takáto prevaha vojenskej sily v reálnom svete by spôsobovala vo veľkej miere nestabilitu v medzinárodných vzťahoch, ktorá by mohla v lepšom prípade viesť ku sankciám za porušenie medzinárodných zmlúv a dohovorov, v tom horšom k vyhláseniu vojny.

b) *Skupina rebelov z pohľadu Ženevských dohovorov*

³ Kozmický priestor a bezpečnosť, Uznesenie Európskeho parlamentu z 10. júla 2008 o kozmickom priestore a bezpečnosti (2008/2030(INI)), OJ C 294E , 3.12.2009, p. 69–75 (Ú. v. EÚ CE 294/69, 3.12.2009).

⁴ Foreign Ministers take decisions to adapt NATO, recognize space as an operational domain, 2019. Dostupné na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_171028.htm

⁵ Leonard David, China's Anti-Satellite Test: Worrysome Debris Cloud Circles Earth, 2007. Dostupné na: <https://www.space.com/3415-china-anti-satellite-test-worrysome-debris-cloud-circles-earth.html>

⁶ NATO declares space 'operational domain,' but more work remains, Bradley Bowman and Andrew Gabel Link. Dostupné na: <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/12/16/nato-declares-space-operational-domain-but-more-work-remains/>

⁷ Space Wars: NATO To Acknowledge Space As Warfighting Domain, Approve Space Strategy. Dostupné na: <https://spacewatch.global/2019/06/space-wars-nato-to-acknowledge-space-as-warfighting-domain-approve-space-policy/>

Vo filme sa stretávame aj s dobre vyzbrojenou a organizovanou skupinou rebelov. S touto bojujúcou skupinou sa nám môžu spájať aj Ženevské dohovory, a to hlavne II. dodatkový protokol,⁸ ktorý sa vzťahuje na ozbrojený konflikt nemajúci medzinárodný charakter. Ak vychádzame z kontextu filmu, bojuje sa len medzi jednotkami impéria a už spomínanými rebelmi. Jednotky rebelov môžeme považovať za povstalecké ozbrojené sily, keďže spĺňajú tri základné kritériá daného protokolu. Prvým kritériom je, že rebeli majú a riadi ich zodpovedné velenie, podmienka je splnená a vo filme nájdeme scény, kedy velenie rebelov pripravuje vojakov na útok a zničenie Hviezdy smrti. Rebeli ako disidenti vykonávajú kontrolu nad časťou územia – nad planétou Tatooin, ktorá im umožňuje viesť trvalé a koordinované vojenské operácie, ktoré považujeme za tretiu, splnenú podmienku.⁹

3. Uplatňovanie trestnej právomoci na palube kozmických objektov

Tak ako už dobre vieme, kozmický priestor ako taký nepodlieha žiadnej trestnej právomoci jedného či viacerých štátov, to však neznamená, že právo je v kozmickom priestore neuplatniteľné. Trestná právomoc sa začína dostávať do popredia nie len kvôli súkromným spoločnostiam, ktoré budú onedlho poskytovať komerčné lety do kozmu, ale aj pre neslávny prípad z roku 2019, kedy bol v kozmickom priestore spáchaný prvý trestný čin.¹⁰ V súčasnosti neexistuje podrobný právny rámec na riešenie trestných činov, ku spáchaniu ktorých došlo v kozmickom priestore, resp. na kozmických telesách, najmä, ak sa vyskytnú problémy medzi jednotlivcami z rôznych krajín. "Keďže viac súkromných spoločností začína vstupovať do vesmíru a keď vidíme, že zostávajú nejakú dobu na komerčnej vesmírnej stanici, musíme sa pozrieť na to, ako riešime trestnú jurisdikciu v prípade malichernejších zločinov," Jessica Sweeney Noble,¹¹ vesmírna právnička spoločnosti Nanoracks.

⁸ Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o viazanosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky Dodatkovými protokolmi I a II k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve 8. júna 1977.

⁹ Jankuv, Juraj a kolektív. *Medzinárodné právo verejné: Druhá časť*. Plzeň: Aleš Čenek, 2016. ISBN 978-80-7380-597-5, str. 320

¹⁰ Loren Grush, 2019, Link the first alleged crime committed in space raises questions about jurisdiction in orbit. Dostupné na: <https://www.theverge.com/2019/8/27/20833761/nasa-iss-international-space-station-alleged-crime-anne-mcclain-jurisdiction-framework>

¹¹ The primary alleged crime dedicated in area raises questions on jurisdiction in orbit, 2019.

Dostupné na: <https://onrede.com/the-first-alleged-crime-committed-in-space-raises-questions-about-jurisdiction-in-orbit/>

3.1. Uplatňovanie trestnej právomoci v súčasnosti

Pokiaľ ide o uplatňovanie trestnej právomoci na palube kozmických objektov, nenájdeme lepší príklad, akým je Medzinárodná kozmická stanica, známa pod skratkou ISS. Tato stanica vznikla v rámci spolupráce medzi mnohými krajinami, a preto už pri jej navrhovaní sa myslelo na právny rámec, ktorý sa bude uplatňovať pri jej využívaní. Základným pravidlom pre štáty a ich organizácie je, že každý partner si zachováva jurisdikciu a kontrolu nad prvkami, ktoré registruje, a nad personálom v alebo na kozmickej stanici, ktorí sú jej štátnymi príslušníkmi. Toto špecifické pravidlo nachádzame v článku 5 medzivládnej dohody o vesmírnej stanici.¹² V prípade Európskej vesmírnej agentúry (ESA)¹³ všetky krajiny zapojené do programu vystupujú ako homogénna entita, avšak ktorýkoľvek z európskych štátov môže rozšíriť svoje príslušné vnútroštátne právne predpisy na európske prvky, vybavenie a personál. Tento právny režim uznáva jurisdikciu súdov partnerských štátov a umožňuje uplatňovanie vnútroštátnych právnych predpisov v takých oblastiach, ako sú trestné veci, otázky zodpovednosti a ochrana práv duševného vlastníctva.

Registrácia modulu či iného samostatného telesa na stanici ISS sa riadi článkom VIII. Kozmickej zmluvy a článkom II. Dohovoru o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru.¹⁴ Článok VIII. Kozmickej zmluvy pojednáva o tom, že každý partner si ponecháva jurisdikciu a kontrolu nad telesami, ktoré zaregistruje. Podľa článku II. Dohovoru o registrácii objektov, krajiny rozhodujú spoločne o tom, ktorý zo štátov objekt zaregistruje, ak sa na vypustení kozmického objektu podieľali viaceré štáty.

Do budúcnosti, keď bude cestovanie mimo planétu bežnou činnosťou ako vo filme Hviezdne vojny, bude potrebné upraviť a zefektívniť pravidlá pre opustenie Zeme. Jedným z možných riešení je, že štát pod záštitou kozmického víza udelí povolenie opustiť územie a vstúpiť do kozmického priestoru. Výmenou za povolenie sa cestujúci do kozmu podrobí personálnej jurisdikcii a zákonom daného štátu. Výsledkom bude režim, v ktorom bude každý jednotlivec v kozme podliehať jednej jurisdikcii štátu za všetkých okolností a tieto štáty budú lepšie vybavené na plnenie

¹² Blount, P.J., Jurisdiction in outer space: Challenges of private individuals in space. Dostupné na: <https://pdfs.semanticscholar.org/321f/0a6a84d1c96d0c6deba3a0d4e4803e798ce3.pdf>

¹³ International Space Station legal framework, Dostupné na: https://www.esa.int/Science_Exploration/Human_and_Robotic_Exploration/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework

¹⁴ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 130/1978 o Dohovore o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru.

ich povinností súvisiacich s dohliadaním na mimovládne – súkromné subjekty v kozme.¹⁵

4. Zničenie kozmického telesa – *Hviezdy smrti* s ohľadom na problematiku kozmického odpadu

Kozmický odpad ako taký nie je témou, ktorá by sa často rozoberala medzi verejnosťou. Je to spôsobené hlavne tým, že bežný človek zatiaľ nemá potrebu pravidelne cestovať mimo Zem, a tým pádom sa problém kozmického odpadu vytráca z bežnej komunikácie a stáva sa problémom krajín či súkromných spoločností, ktoré majú záujem o využívanie kozmického priestoru. Problémom kozmického odpadu je aj fakt, že na rozdiel od znečistenia prírody alebo oceánu, nie je kozmický odpad vidieť zo Zeme a na rozdiel od pomerne lacného a jednoduchého čistenia súše či vody je odstraňovanie kozmického odpadu nákladné a technicky veľmi zložité. Kozmickým odpadom ako takým sa stáva všetko, čo ľudstvo už nevyužíva a nachádza sa to na obežnej dráhe.

Film *Hviezdne vojny Epizóda IV – Nová nádej* končí zničením *Hviezdy smrti* a víťazstvom tzv. rebelov. Práve zničenie kozmickej stanice je vo filme zobrazené ako jednoduchý výbuch, po ktorom zo stanice nezostane nič väčšie ako prach. Práve tento výjav vieme vyvrátiť na príklade, ktorý sme už skôr spomínali, zostrelenie čínskeho satelitu Fengyun-1C. Zostrelenie čínskeho satelitu je doposiaľ najväčší prípad, čo sa týka znečistenia kozmickým odpadom. Zničenie satelitu malo za následok vytvorenie dvadsiatich percent všetkého kozmického odpadu na obežnej dráhe.¹⁶ Tento prípad však nie je prvý, kedy ľudstvo zostrelilo satelit spôsobom, ktorý sa označuje ako ASAT.¹⁷ Táto vojenská technológia vyvíjaná od roku 1963 krajinami ako USA, Čína, Rusko (bývalý Sovietsky zväz), ku ktorým sa pridáva v súčasnosti aj India, sa odlišuje v použití technologických postupov, no jej účelom je jediné – zničiť satelity.¹⁸ Od roku 1985, kedy sa podarilo vykonať prvé úspešné skúšky na zničenie satelitov, vzniklo moratórium Kinetických ASAT testov medzi USA a Sovietskym zväzom, ktoré je však potrebné rozšíriť aj na iné technologicky vyspelé krajiny. Kozmický odpad sám o sebe nepredstavuje právny problém, problém nastáva vtedy, ak takýto kozmický odpad

¹⁵ Blount, P.J., Jurisdiction in outer space: Challenges of private individuals in space. Str.301. Dostupné na: <https://pdfs.semanticscholar.org/321f/0a6a84d1c96d0c6deba3a0d4e4803e798ce3.pdf>

¹⁶ Erik Gregersen, Space debris.. Dostupné na: <https://www.britannica.com/technology/space-debris#ref1104221>

¹⁷ What is ASAT and how can it be used in war? Dostupné na: <https://www.businesstoday.in/current/economy-politics/what-is-an-asat-pm-narendra-modi-space-missile/story/331585.html>

¹⁸ The Air Force Law Review, Bloodless Weapons, s. 173, 174. Air Force Judge Advocate General's School, 2010. Dostupné na: <https://www.afjag.af.mil/Portals/77/documents/AFD-110203-012.pdf>

ohrozí misie, spôsobí škodu alebo obmedzí slobodu na výskum a využívanie kozmického priestoru.

4.1. Škoda spôsobená kozmickým odpadom

Škodu spôsobenú kozmickým odpadom a právnu úpravu vzťahujúcu sa na takéto prípady nachádzame v Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi ¹⁹ spôsobenú na lietadle počas letu či škody spôsobenej na povrchu Zeme, ako aj škody spôsobené v kozmickom priestore. Štát, ktorý vysielal objekt do kozmického priestoru, sa stáva zodpovedný za škody, ktoré môže spôsobiť či už ako fungujúci objekt, nevyužitý alebo zastaraný objekt, ktorý bez využitia obieha okolo našej planéty ako kozmický odpad v celku alebo ak škodu spôsobí nejaká súčasť, ktorá sa z objektu uvoľnila. Takáto právna úprava je obsiahnutá v článku VII. Kozmickej zmluvy a článku II. Dohovoru o medzinárodnej zodpovednosti za škodu spôsobenú kozmickými objektami.

ZÁVER

Dej filmu sa odohráva v čase, kedy právne zásady ako ich v súčasnosti poznáme neplatia, lebo ešte ani nemohli vzniknúť, keďže dej sa odohráva „a long time ago in a galaxy far, far away...“. Vďaka tomuto výroku môžeme konštatovať, že je nemožné exaktne určiť čas, kedy sa dej filmu odohrával. Avšak na dej filmu sme nazerali z pohľadu súčasného medzinárodného práva, teda môžeme vychádzať zo zásad, akými sú napríklad záväzok mierového využívania kozmického priestoru či Kozmickej zmluvy a dohovorov týkajúcich sa využívania kozmického priestoru a telies.

Právna úprava kozmického priestoru je dnes celkom komplexne upravená naprieč medzinárodným právom, medzinárodne zmluvy ako Kozmická zmluva, Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi a rezolúcie výboru OSN, COPUOS, pokrývajú väčšinu potrieb spojených s využívaním kozmického priestoru tak, ako ho dnes poznáme. Ako sme v práci uviedli, kozmický odpad sa stáva čoraz väčším problémom pri využívaní obežných dráh Zeme. Veľkosť a množstvo kozmického odpadu môže spôsobiť, že ak bude jeho počet neustále narastať, zamedzí sa prístup novým vesmírnym telesám do kozmického priestoru, a tak sa zastaví aj technologický pokrok na Zemi. Máme zato, že najväčšie zmeny môžeme očakávať po vyriešení problematiky kozmického odpadu, v oblasti trestnej právomoci, ktorá je dnes pomerne obmedzená na registráciu kozmického telesa v danej krajine. Ak k postupnému technologickému vývoju pridáme potrebu ľudí

¹⁹ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 58/1977 o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi

cestovať mimo planétu – či to už bude kvôli enormnému nárastu populačnej krivky, environmentálnym zmenám alebo objavení planéty vhodnej na život, bude cestovanie mimo Zem bežnou rutinnou záležitosťou ako je dnes jazda autom či autobusom do práce presne tak, ako sme to videli vo filme *Hviezdne vojny*. V tom prípade už by štáty s najväčšou pravdepodobnosťou nechceli zodpovedať za škodu, ako je tomu v súčasnosti, ale preniesli by zodpovednosť na jednotlivca tak, ako je to dnes pri riadení automobilov či lietadiel.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje:

1. KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. 3. dopl. a preprac. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2017. ISBN 9788081687433.
2. Jankuv, Juraj a kolektív. *Medzinárodné právo verejné: Druhá časť*. Plzeň: Aleš Čenek, 2016. ISBN 978-80-7380-597-5

Internetové zdroje:

1. Foreign Ministers take decisions to adapt NATO, recognize space as an operational domain, 2019. Dostupné na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_171028.htm
2. Leonard David, China's Anti-Satellite Test: Worrisome Debris Cloud Circles Earth, 2007, Dostupné na: <https://www.space.com/3415-china-anti-satellite-test-worrisome-debris-cloud-circles-earth.html>
3. NATO declares space 'operational domain,' but more work remains, Bradley Bowman and Andrew Gabel. 2019 Dostupné na: <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/12/16/nato-declares-space-operational-domain-but-more-work-remains/>
4. Space Wars: NATO To Acknowledge Space As Warfighting Domain, Approve Space Strategy. Dostupné na: <https://spacewatch.global/2019/06/space-wars-nato-to-acknowledge-space-as-warfighting-domain-approve-space-policy/>
5. Loren Grush, 2019, Link the first alleged crime committed in space raises questions about jurisdiction in orbit Dostupné na: <https://www.theverge.com/2019/8/27/20833761/nasa-iss-international-space-station-alleged-crime-anne-mcclain-jurisdiction-framework>
6. The primary alleged crime dedicated in area raises questions on jurisdiction in orbit, 2019. Dostupné na: <https://onrede.com/the-first-alleged-crime-committed-in-space-raises-questions-about-jurisdiction-in-orbit/>
7. Blount, P.J., Jurisdiction in outer space: Challenges of private individuals in space. Dostupné na: <https://pdfs.semanticscholar.org/321f/0a6a84d1c96d0c6deba3a0d4e4803e798ce3.pdf>

8. International Space Station legal framework, Dostupné na: https://www.esa.int/Science_Exploration/Human_and_Robotic_Exploration/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework
9. Erik Gregersen, Space debris, 2020 Dostupné na: <https://www.britannica.com/%20technology/space-debris#ref1104221>
10. What is ASAT and how can it be used in war?, 2019. Dostupné na: <https://www.businesstoday.in/current/economy-politics/what-is-an-asat-pm-narendra-modi-space-missile/story/331585.html>
11. The Air Force Law Review, Bloodless Weapons, STR. 173, 174. Air Force Judge Advocate General's School, 2010. Dostupné na: <https://www.afjag.af.mil/Portals/77/documents/AFD-110203-012.pdf>

Právne zdroje:

1. Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o viazanosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky Dodatkovými protokolmi I a II k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve 8.júna 1977.
2. Kozmický priestor a bezpečnosť, Uznesenie Európskeho parlamentu z 10. júla 2008 o kozmickom priestore a bezpečnosti (2008/2030(INI)), OJ C 294E , 3.12.2009, p. 69–75 (Ú. v. EÚ CE 294/69, 3.12.2009).
3. Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 130/1978 o Dohovore o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru.
4. Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 58/1977 o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi

Kapitán Phillips: Prepadnutie lode Alabama

Bc. Jana Oravcová

„Niektorí z pirátov si vyslúžili nesmrteľnosť svojou nesmiernou krutosťou a na smrť odvážnymi činmi. Iní tým, že nazhromaždili obrovské bohatstvo.“
Terry Pratchett, spisovateľ¹

ÚVOD

V tomto príspevku sa venujeme použitiu špeciálnych jednotiek na mori, medzinárodnému morskému právu ako takému a pirátstvu v Somálskom zálive v nadväznosti na film nakrútený podľa skutočnej udalosti, ktorá sa odohrala medzi 8. aprílom 2009 až 12. aprílom 2009 približne 240 kilometrov od pobrežia Somálska na lodi Maersk Alabama, a to „*Kapitán Phillips: Prepadnutie lode Alabama*“. Tento útok pirátov možno celkovo považovať za prvý úspešný pirátsky únos lode zaregistrovanej pod americkou vlajkou od začiatku 19. storočia. Pirátstvo v tejto oblasti nie je žiadnym novodobým fenoménom, nakoľko tadiaľto už od nepamäti prechádzali dôležité obchodné trasy, a preto sa lode plávajúce cez nich stávali obeťami pirátskych útokov, na čo poukazuje aj skutočnosť, že už v 1. storočí nášho letopočtu anonymný autor diela *Periplus Maris Erythraei* varoval svojich čitateľov pred pirátmi v oblasti Somálska.² Ich *modus operandi*³ je z pohľadu histórie veľmi originálny a jedinečný. Najčastejšie dochádza k zajatiu posádky lode, za ktorú následne žiadajú výkupné, ktoré rastie aj v závislosti od toho pod akou vlajkou zajatá loď pláva. Rovnako tomu bolo aj v tomto filme, kde došlo k únosu kapitána lode Maersk Alabama, Richarda Phillipsa. Vo filme bolo spomínané aj niekoľko miliónové výkupné, ktoré bolo pirátom zaplatené za únos posádky gréckej lode. Zaplatené výkupné piráti používajú na rozvoj ich činností v regióne.

¹ Bližšie pozri. [online].[cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete: <https://www.goodreads.com/quotes/251062-some-pirates-achieved-immortality-by-great-deeds-of-cruelty-or>

² RUDINCOVÁ, K. Somálské námořní pirátství jako důsledek rozpadu státu. In Politické vedy. [online]. Roč. 19, č. 3, 2016. ISSN 1335 – 2741, s. 31-54. [online].[cit. 2020-02-17].Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/3-2016/katerina-rudincova.html>

³ Modus operandi predstavuje označenie spôsobu spáchania trestného činu s jeho špecifickými znakmi. *Modus operandi*, Slovenská terminologická databáza . [online].[cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete: https://terminologickyportal.sk/wiki/Term%C3%ADn:modus_operandi

Somálski piráti veľmi dlho viedli vo všetkých štatistikách o pirátskych útokoch vo svete. Dokonca v roku 2011 sa predpokladalo, že takmer rekordných 75 percent pirátskych útokov bolo uskutočnených práve skupinami somálskych pirátov. Ataky pirátov v Somálsku však v súčasnosti našťastie dramaticky klesajú, a to s poukazom na to, že v roku 2019 ich bolo len 8⁴ v porovnaní s 237 útokmi v roku 2011.⁵ Predpokladá sa, že takéto incidenty môžu z tejto časti sveta vymiznúť úplne, a to vďaka účinným námorným hliadkam.

1. Obsah filmu Kapitán Phillips: Prepadnutie lode Alabama

Film „Kapitán Phillips: Prepadnutie lode Alabama“ je životopisnou drámou režiséra Paula Greengrasy, ktorá nám svojím unikátnym pohľadom približuje veľmi širokú škálu dôsledkov globalizácie. Aj napriek tomu, že film je natočený podľa skutočnej udalosti má aj svoju knižnú predlohu od autora Stephana Taltyho. V tomto filme môžeme za ústredný a kľúčový považovať vzťah medzi veliacim dôstojníkom, kapitánom Richardom Phillipsom, ktorého vo filme stvárnil niekoľkonásobný držiteľ Oscara – Tom Hanks, a kapitána somálskych pirátov Museho, ktorý ho unesie ako rukojemníka spolu s ďalšími 3 pirátmi na záchranom člne.

Prvého apríla v roku 2009 vyrazil kapitán Richard Phillips s nákladnou loďou Maersk Alabama z ománskeho Salalahu do kenskej Mombasy. Plavba mala trvať 12 dní. Trasa plavby smerovala neďaleko somálskeho polostrova, kde sa v posledných mesiacoch začala zintenzívňovať aktivita pirátov. Kapitán Phillips sledoval situáciu na palube a zároveň ako prvý zbadal dva podozrivé člny, ktoré ich prenasledovali aj vtedy keď zmenili kurz svojej plavby. Dokonca s celou posádkou absolvovali aj jedno náročné cvičenie, ale pobrežie Somálska sa ukázalo byť veľmi zradné a na loď Maersk Alabama sa nakoniec predsa skupina pirátov dostala.

Vo filme proti pirátom použili najprv fingované hlásenie a žiadosť o vzdušné posily, čo malo za následok to, že sa jedna z lodí otočila a prestala loď Maersk Alabama prenasledovať. Druhej z pirátskych lodí, ktorú žiadosť o vzdušné posily neodradila, zlyhal pri prenasledovaní motor pretože sa za loďou uháňala obrovskou rýchlosťou a popri tom musela zdolávať vlny, ktoré zámerne vytvárala loď Alabama. O niekoľko dní neskôr to s prepadnutím lode skúsili opäť, kedy voči nim posádka lode použila

⁴ Štatistika dostupná na internete: <https://www.statista.com/statistics/250867/number-of-actual-and-attempted-piracy-attacks-in-somalia/>

⁵ Allianz Global Corporate & Specialty. Safety and Shipping Review 2014. s. 27. [online].[cit. 2020-02-18] Dostupné na internete: <https://www.agcs.allianz.com/content/dam/onemarketing/agcs/agcs/reports/AGCS-Safety-Shipping-Review-2014.pdf>

vodné delá. Jedno z vodných diel však zlyhalo, čo umožnilo pirátom sa priblížiť k lodi a následne sa pomocou rebríka dostať na palubu.

Piráti začali s prehľadávaním lode, medzitým však kapitán Phillips prikázal posádke schovať sa v strojovni a vyčkať tam kým to celé neskončí. A preto keď piráti prišli na mostík lode našli tam len kapitána spolu s ďalšími 2 členmi posádky. Kapitán pirátov spolu s ďalším členom svojej skupiny začal spolu s kapitánom lode prehľadávať jednotlivé časti lode, až sa napokon dostali do strojovne v podpalubí, kde bolo ale pre nich pripravené nemilé prekvapenie. Posádka lode Alabama vysypala pred dvere do strojovne sklo, na ktorom si poranil nohy jeden z pirátov, ktorý bol bosý. S týmto zraneným pirátom sa potom kapitán Phillips vydal naspäť na palubu, aby ho ošetril. Kapitán pirátov Muse zostal, aby prehľadal strojovňu sám, to sa mu však stalo osudným, pretože na neho členovia posádky lode Alabama zaútočili až sa im ho nakoniec podarilo premôcť. Týmto okamihom sa začalo vyjednávanie medzi posádkou a pirátmi. Cieľom bolo dohodnúť sa na tom, že Museho prepustia spolu s tridsať tisíc dolármi, ktoré boli na lodi v trezore, za to ak piráti opustia loď na záchrannom člne a posádku a kapitána nechajú na pokoji. Piráti s tým napokon súhlasili, keďže posádka lode bola v prevahe a jeden z ich mužov bol zranený a krvácal z chodidiel. Piráti, ale posádku podviedli, kapitána Phillipsa zranili a vzali ho na more v záchrannom člne so sebou. Ich cieľom bolo priviesť ho na pevninu a žiadať za neho niekoľko miliónové výkupné. Jednotliví piráti si úspešným únosom môžu zarobiť od 5 000 do 10 000 dolárov, čo v krajine, kde je priemerný plat 600 dolárov ročne⁶, predstavuje nemalé peniaze. Takto držaných rukojemníkov po zaplatení výkupného zvyčajne pustia nezranených, avšak vo výpovediach, tí, ktorí boli držaní uvádzajú, že si prežili nesmierne utrpenie a celý čas boli strážení a bolo na nich mierené zbraňami.⁷

Kapitána Phillipsa sa im našťastie na breh Somálska nepodarilo dopraviť, pretože včas zaútočili ozbrojené zložky NAVY SEALS⁸, ktoré zastrelili 3 členov pirátskej posádky niekoľko sekúnd pred tým, než by došlo k usmrteniu kapitána Phillipsa. Tomu, či použitie týchto ozbrojených zložiek v somálskych vodách bolo legálne sa budeme venovať v ďalších častiach tohto príspevku.

Kapitán pirátov Muse bol medzitým držaný na lodi za účelom vyjednávania so „staršími“ pirátmi, toho ale po úspešnej akcii NAVY SEALS zajali. Neskôr bol odsúdený

⁶ Dostupné na internete: <https://www.ctvnews.ca/seychelles-coast-guard-arrests-9-suspected-pirates-1.393734>

⁷ STERIO, M., *Problém pirátstva v Somálsku: globálne puzzle, ktoré vyžaduje globálne riešenie* (22. marca 2010). Dokument Cleveland-Marshall o právnych štúdiách č. 10-189. [online]. [cit. 2020-02-22] Dostupné na internete: <https://ssrn.com/abstrakt=1576708>

⁸ Bližšie pozri: Dostupné na internete: <https://www.wired.com/2012/10/navy-seals-pirates/>

na trest odňatia slobody vo výmere necelých 34 rokov⁹, hoci mu za tento čin hrozilo až doživotie.¹⁰

2. Pirátstvo v Somálskom prielive a právna úprava vzťahujúca sa na dej filmu

Pirátstvo je medzinárodným trestným činom, ktorého právnu úpravu v medzinárodnom práve nájdeme hneď v niekoľkých dohovoroch. Ide predovšetkým o Dohovor OSN o morskom práve z roku 1982, ktorý nahradil predchádzajúce 4 Ženevské dohovory z roku 1958, medzi nimi aj Ženevský dohovor o šírom mori. Medzi ďalšie môžeme zaradiť napríklad Dohovor o potlačovaní protiprávných činov na mori z roku 1988, Medzinárodný dohovor proti braniu rukojemníkov z roku 1979 ako aj Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu z roku 2000.

Pirátstvo upravuje Dohovor OSN o morskom práve vo svojom článku 101, ktorý obsahuje definíciu pirátstva a tiež vymenúva, ktoré skutky považuje za pirátstvo. Konkrétne ide o

a) akýkoľvek protiprávny skutok násilia alebo zadržania alebo akýkoľvek lúpežný skutok spáchaný pre súkromné účely posádkou alebo cestujúcimi na súkromnej lodi, alebo súkromnom lietadle, ktoré sú namierené:

i) *na šírom mori proti inej lodi*, alebo inému lietadlu, alebo proti osobám a majetku na ich palube,

ii) proti lodi, lietadlu, osobám alebo majetku v mieste nepodliehajúcim jurisdikcii žiadneho štátu,

b) akýkoľvek skutok dobrovoľnej účasti pri použití lode alebo lietadla, ak ten, ktorý sa ho dopúšťa, vie o skutočnostiach, ktoré dodávajú tejto lodi alebo tomuto lietadlu charakter pirátskej lode alebo pirátskeho lietadla,

c) akýkoľvek skutok, ktorého cieľom je podnecovať alebo úmyselne umožňovať činy, ktoré sú uvedené v pododseku a) alebo b).¹¹

2.1. Stratégia somálskych pirátov

Pôvod somálskeho pirátstva môžeme badať najmä v 90-tych rokoch minulého storočia, aj keď samotné pirátstvo existovalo už aj pred naším letopočtom, kedy došlo zo strany či už európskych alebo ázijských súkromných spoločností k využívaniu

⁹ Viac o prípade na: *CNN Justice: Somali pirate sentenced to nearly 34 years in prison*. [online]. [cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete: <http://edition.cnn.com/2011/CRIME/02/16/new.york.pirate.sentencing/index.html>

¹⁰ Dostupné na internete: <https://cityroom.blogs.nytimes.com/2011/02/16/somali-pirate-sentenced-to-nearly-34-years/>

¹¹ Článok 101 Dohovoru OSN o morskom práve

chaosu v Somálsku.¹² Začal sa nedovolený výlov rýb a zbavovanie sa jadrového odpadu na pobrežiach Somálska. Keďže Somálci chceli ochrániť svoje vody pred takýmto konaním, tak si vytvorili tzv. pobrežné hliadky Somali Coastguard a National Volunteer Coastguards, ktorých účelom bolo odkláňať podozrivé lode zo svojich vôd. A práve tieto skupiny, ktoré pôvodne vznikli, aby pomáhali a chránili sa stali základom pirátstva.

Piráti, tak ako to bolo aj vo filme Kapitán Phillips, majú veľmi dobrú organizáciu, chodia po malých, štvorčlenných až päťčlenných skupinách, používajú satelitnú navigáciu, v tomto prípade vysielacky, ktoré im umožňujú počuť aj hlásenia napádanej lode. Taktiež sú dobre vyzbrojení silnými zbraňami, v prípade pirátov, ktorí zaútočili na loď Maersk Alabama išlo o zbrane typu AK-47. Materská loď, ktorou býva najčastejšie zadržaná rybárska loď, ich zavezie na šire more niekoľko stoviek míľ od pobrežia, tam nasadnú do svojich ľahkých a rýchlych motorových člnov. Pre navigačné systémy obchodných lodí je ťažké ich rozpoznať, pretože si ich často môžu pomýliť s obyčajnou rybárskou loďkou.¹³ Všeobecne sa tvrdí, že pirátom na nalodenie stačí približne 15 minút. To vysvetľuje, prečo aj napriek hliadkam v oblasti, sa pirátom v ich aktivitách stále darí.¹⁴

2.2. Trestné stíhanie zločinu pirátstva

Dohovor OSN o morskom práve umožňuje štátom zadržať pirátsku loď. Konkrétne čl. 105¹⁵ Dohovoru o morskom práve obsahuje pravidlo tzv. univerzálnej jurisdikcie. Princíp univerzality v podstate znamená, že „každý štát je oprávnený viesť proces s osobou obvinenou z medzinárodného trestného činu bez ohľadu na miesto spáchania činu, národnosť páchatel'a alebo obeť.“¹⁶ Medzinárodné právo tak dovoľuje každému štátu zadržať a súdiť každého piráta, bez ohľadu na to, či zaútočil na jeho loď, či sa jedná o jeho štátneho príslušníka, alebo či sa ho prípad inak dotýka. Pri pirátskom útoku dochádza k stretu rôznych štátnych príslušností a tým pádom k možným dopadom jurisdikcií viacerých štátov. Pôvodne sa toto pravidlo používalo

¹² Somálski piráti boli dlhodobo schopní pôsobiť v somálskych vodách bez trestne, nakoľko Somálsko predstavovalo štát bez ústrednej vlády a funkčných policajných zložiek

¹³ Piráti na prepady využívajú malé loďky podobné tým, ktoré pri svojej každodennej práci používajú rybári pri somálskom pobreží. Hľadať piráta pomedzi zhruba tromi tisíckami maličkých rybárskych lodiek je ako hľadať ihlu v kope sena.

¹⁴ ZÁVEŠICKÝ, J. Moderní piráti v Somálsku. *Mezinárodní politika*. 2009, roč. 33, č. 1, s. 36.

¹⁵ Čl. 105 Dohovoru OSN o morskom práve: „Na šírom mori alebo na akomkoľvek inom mieste, ktoré nepodlieha jurisdikcii žiadneho štátu, môže každý štát zabaviť pirátsku loď, lietadlo, unesenú loď alebo lietadlo, ktoré sú v moci pirátov, zatknúť osoby a zabaviť majetok na palube. súdy štátu, ktorý vykonal zabavenie, môžu rozhodnúť o trestoch, ktoré majú byť uložené, ako i o opatreniach, ktoré majú byť urobené vo vzťahu k lodiam, lietadlám a majetku, s výhradou práv tretích strán rokujúcich v dobrej viere.“

¹⁶ CASSESE, A., *International Criminal Law*. 2. vyd. New York: Oxford university press, 2003, s. 284.

predovšetkým na prípady námorného pirátstva, kedy bol každý štát oprávnený zajať osobu podozrivú z pirátstva bez ohľadu na jej národnosť a miesto spáchania zločinu, teda bez ohľadu na princíp personality a teritoriality. V pozadí odklonu od týchto princípov bola potreba spoločnými silami zamedziť rôznym formám kriminality, ktorá sa dotýkala všetkých štátov a ich spoločných záujmov.

Je potrebné rozlišovať pirátstvo podľa medzinárodného práva od pirátstva podľa práva vnútroštátneho. Čin, ktorý bude trestný podľa vnútroštátnych noriem, nemusí automaticky spadať pod definíciu medzinárodného práva a tak sa naň nebude uplatňovať princíp univerzálnej jurisdikcie. Avšak vzhľadom na to, že ide o princíp, ktorý je vlastný medzinárodnému právu, štáty ho môžu využiť iba v prípade nedodržania normy medzinárodného práva.

Podľa definície pirátstva v Dohovore OSN o morskom práve sa vyžaduje, aby sa akty pirátov uskutočnili na širom mori alebo na inom mieste, ktoré ale nesmie podliehať jurisdikcii žiadneho štátu. Na základe toho môžeme konštatovať, že Dohovor tým pádom je nie je aplikovateľný v pobrežných vodách. Ak sa trestný čin stal v pobrežných vodách štátu, ktoré spadajú pod jeho právomoc, nepôjde o porušenie medzinárodného práva, ale o porušenie vnútroštátnych noriem pobrežného štátu a právomoc zasiahnuť proti páchatel'ovi má len daný dotknutý štát. Univerzálna právomoc sa neuplatní. V takomto prípade by použitie špeciálnych jednotiek USA, tak ako tomu bolo vo filme nebolo legálne, nakoľko zasiahnuť proti pirátom v pobrežných vodách Somálska mal Somálsky štát.

Avšak ako reakciu na zhoršujúcu situáciu a rozmach somálskeho pirátstva v teritoriálnych vodách Bezpečnostná rada OSN prijala niekoľko záväzných rezolúcií. Tieto nové pravidlá formulované v rezolúciách predstavujú skôr len výnimky a nezakladajú zmeny a neznamenaajú ani vytváranie nových obyčajových pravidiel medzinárodného práva.¹⁷ Bezpečnostná rada OSN prostredníctvom svojej rezolúcie číslo 1851/2008 vyzýva štáty, aby sa zapojili do boja proti somálskemu pirátstvu. Najmä bod 6 tejto rezolúcie umožňuje štátom a medzinárodným organizáciám, ktoré spolupracujú v boji proti námornému pirátstvu pri pobreží Somálska prijímať všetky nevyhnutné opatrenia na potlačenie pirátstva a ozbrojených lúpeží za podmienok, že dané opatrenia budú v súlade s normami medzinárodného humanitárneho práva a ľudských práva a v súvislosti s tým vykonať všetky nevyhnutné kroky v boji proti pirátom.¹⁸ Na základe tejto rezolúcie sú štáty oprávnené vstúpiť do teritoriálnych vôd

¹⁷ ŠTURMA, P., *Černá vlajka pirátů znovu nahání strach? Opatření proti pirátství a ozbrojenému lupičství na moři na začátku 21. století*. Trestněprávní revue. 2009, roč. 8, č. 7, 196 s.

¹⁸ Bližšie pozri: [online].[cit. 2020-02-19] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:089:0069:0071:SK:PDF>

Somálska.¹⁹ Týmto sa rozšírila aplikácia Dohovoru o morskom práve aj na pirátske činy spáchané na území Somálska a v jeho pobrežných vodách. Z toho môžeme vyvodiť, že použitie ozbrojených síl na pirátsku loď, ktorá zajala kapitána Richarda Phillipsa legálne bolo. Zároveň sa na vstup do pobrežných vôd vyžaduje povolenie, ktorého predpokladom je výslovný súhlas Somálskej prechodnej federálnej vlády a vzťahuje sa len na boj s ozbrojenou lúpežou na mori v pobrežných vodách Somálska.²⁰

Uplatnenie univerzálnej jurisdikcie v praxi nie je také jednoduché ako sa na prvý pohľad môže zdať. Nakoľko by podľa nej mal štát pri trestnom stíhaní a potrestaní piráta postupovať podľa svojho vnútroštátneho práva. Často však štáty nemajú do svojho trestného práva inkorporované princípy medzinárodného práva a ich trestný zákon nepozná trestný čin pirátstva. Taktiež je dôležité to, že piráti pracujú na nadnárodnej úrovni a to vzhľadom na to, že častokrát útočia na plavidlo vo vlastníctve spoločnosti so sídlom v krajine „A“, ktorá pláva pod vlajkou krajiny „B“ a zamestnáva členov posádky, ktorí pochádzajú z krajín „C“, „D“ a „E“ a preto neexistuje záujem žiadnej konkrétnej krajiny na potrestaní pirátov.²¹

Skutočnosť, že námorné loďstvo je proti pirátom slabé a nepostačujúce posilňujú prípady, kedy už úspešne zadržaní piráti museli byť prepustení.²² Niekedy je to kvôli ustanoveniam v zákonoch dotyčnej krajiny, ktorej loď pirátov zadržala.²³ Inokedy sa môže zdať, že ide o nedostatok politickej vôle zabezpečiť, aby boli piráti alebo podozriví z pirátstva postavení pred súd. Ak nie je zaručená možnosť úspešne zakročiť, dá sa očakávať istá neochota štátov pirátov zadržať. Po zadržaní sa vynára otázka, kam by mali byť prevezení za účelom vyšetrovania a trestného stíhania.²⁴

Ak sa ale nakoniec nejakému štátu podarí pirátov konečne premôcť a zadržať, objavujú sa otázky o ďalšom postupe, napr. o dobe medzi ich zadržaním a odovzdaním

¹⁹ Bližšie pozri: [online].[cit. 2020-02-21] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=B6-20080537&type=MOTION&language=SK&redirect>

²⁰ ONDERČO, M. *Novodobé pirátstvo, NATO a EÚ*. [online].[cit. 2020-02-17] Dostupné na internete: <http://www.amo.cz/novodobe-piratstvo-nato-a-eu/>

²¹ STERIO, M., *Problém pirátstva v Somálsku: globálne puzzle, ktoré vyžaduje globálne riešenie* (22. marca 2010). Dokument Cleveland-Marshall o právnych štúdiách č. 10-189. [online].[cit. 2020-02-20]. Dostupné na internete: SSRN: <https://ssrn.com/abstrakt=1576708>

²² Faktom je, že 50- 60% pirátov bolo po svojom zadržaní posádkou lode prepustení.

²³ Napríklad Dánsko a Nemecko môžu stíhať pirátov len ak ohrozili národné záujmy obyvateľstva. Podľa francúzskeho práva môže kapitán pirátov zadržiavať, ale len súdny orgán ich môže zatknúť a držať vo väzbe. Terminológia je dôležitá, medzi zadržaním a odovzdaním súdному orgánu sú piráti „v rukách posádky“.

MIDDLETON, R. *Pirates and how to deal with them*. [online].[cit. 2020-02-28]. s. 4. Dostupné z: <http://www.chathamhouse.org.uk/publications/papers/view/-/id/733/>

²⁴ *Africa Programme and International Law Conference Report: Piracy and Legal Issues: Reconciling Public and Private Interests*. [online].[cit. 2020-02-29]. Dostupné na internete: http://www.chathamhouse.org.uk/files/15221_011009piracy_law.pdf

do rúk príslušných orgánov, čo je často otázkou niekoľkých dní. Niektoré krajiny, ako napr. Taliansko, tento problém vyriešilo po svojom. Zadržanie a zatknutie pirátov posádkou talianskych lodí bolo schválené cez televízne spojenie so sudcom v Ríme.²⁵ Držanie pirátov na palube vyvoláva otázky aj v súvislosti s ľudskými právami, pretože nie sú naplnené podmienky Európskeho dohovoru o ľudských právach na potrebný štandard pre zadržaného. Ďalším problémom je, že piráti sú často mladiství. Pri protipirátskych akciách musia byť dodržiavané ľudské práva a v určitých prípadoch aj normy medzinárodného humanitárneho práva²⁶.

Všetky vyššie uvedené prekážky prevážia nad záujmom krajín pirátov postihovať, najmä keď sa nejedná o obeť z radov ich štátnych príslušníkov.²⁷ Z praxe konania štátov tiež vyplýva, že je z ich strany boj proti pirátom vyhodnocovaný skôr ako svoje právo, a to aj napriek tomu, že sa jedná o povinnosť vyplývajúcu z čl. 100 Dohovoru OSN o morskom práve.²⁸ Doteraz však nie je známy ani jeden prípad, v ktorom by štát za nesplnenie takejto povinnosti bol účelne sankcionovaný.

Niektorí odborníci v súvislosti s tým hovoria dokonca o „úplnom zlyhaní medzinárodného práva ako odozvy na pirátstvo“²⁹. Toto tvrdenie umocňuje práve prípad piráta Museho, ktorý ako jediný prežil únos lode *Maersk Alabama*, a bol tak prvým pirátom, ktorého súdil americký federálny súd a zároveň pre USA to bol prvý prípad stíhania pirátstva od 19. stor.

²⁵ ALESSANDRI, E *Conference report: Addressing the resurgence of sea piracy: Approaches and possible responses*. International Institute of Humanitarian Law. [online].[cit. 2020-02-29]. Dostupné z: http://www.iihl.org/iihl/Documents/Final_report.pdf

²⁶ Mnoho autorov sa nezhoduje v názore či a vôbec prečo by sa malo humanitárne právo vzťahovať na pirátov, keď sa oddávna považujú za „hostis humani generis“, čiže za nepriateľov ľudstva a na tejto teórii bolo postavené ich stíhanie a každý štát ich môže stíhať a potrestať. Jedným z dôvodov prečo by sa na nich vzťahovať nemalo je to, že piráti boli odjakživa neštátnym prvkom. Avšak za určitých podmienok by sme mohli hovoriť o možnosti aplikácie humanitárneho práva na pirátov a to za predpokladu, že sú domnelí piráti príslušníkmi ozbrojených síl štátu a podnikajú pirátske útoky za súkromným účelom. Keby sa príslušník štátnej ozbrojenej zložky dopustil pirátstva za súkromným účelom a chytila by ho posádka iného štátu, mohlo by ísť o ozbrojený konflikt a mohol by sa aplikovať Tretí Ženevský dohovor. Spravidla platí, že pirátske útoky nemožno považovať ani za medzinárodný, ani za vnútroštátny konflikt a hoci v Somálsku konflikt existuje, neprenáša na more. Piráti vo svojej činnosti navyše nekonajú v mene štátu, nie sú kombantanti ani vojnoví zajatci. Svojím konaním porušujú všeobecné medzinárodné právo a sú námornými zločincami.

²⁷ KONTOROVICH, E., *Prosecute pirates worldwide*. [online].[cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete: <http://www.law.com/jsp/nlj/PubArticleNLJ.jsp?id=1202430534600&slreturn=1&hbxlogin=1&slret urn=1&loginloop=o>

²⁸ Čl. 100 Dohovoru OSN o morskom práve: „Všetky štáty sú **povinné** v čo v najväčšej miere spolupracovať pri zabraňovaní pirátstva na šírom mori alebo akomkoľvek inom mieste, ktoré nepodlieha jurisdikcii žiadneho štátu.“

²⁹ KONTOROVICH, E., *Prosecute pirates worldwide*. [online].[cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete: <http://www.law.com/jsp/nlj/PubArticleNLJ.jsp?id=1202430534600&slreturn=1&hbxlogin=1&slret urn=1&loginloop=o>

2.3. Aktivity na potlačenie námorného pirátstva

V súčasnosti sa podieľajú na boji proti pirátstvu tri medzinárodné misie. Konkrétne ide o Európska úniu s operáciou Atlanta, NATO (The North Atlantic Treaty Organization) s Operáciou Ocean Shield a Kombinovaná námornou skupina (CMF – Combined Task Force) vedená námornou armádou USA (U.S. Navy). V Adénskom zálive sú aj aktívne námorné jednotky Japonska, Číny, Ruskej federácie, Indie, Malajzie, Kórejskej republiky, Saudskej Arábie, Iránu či Jemenu.³⁰

Atalanta je prvá námorná operácia vedená Európskou úniou. Jej právnym základom je rezolúcia RB OSN č. 1846 z 2. decembra 2008. Atalanta, vykonávaná námornými silami EÚ (EUNAVFOR – European Union Naval Force), bola založená 10. novembra 2008 a je súčasťou Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Operácia Atlanta poskytuje priestor pre nasadenie námorných síl štátov, ktoré nie sú členmi EÚ.³¹ Vojenský výbor EÚ vykonáva dohľad nad EUNAVFOR. Mandátom operácie Atalanta je poskytnúť ochranu plavidlám, hliadkovať v pobrežných vodách Somálska, použiť silu pri potlačovaní pirátstva alebo pri prevencii pred ním.³² Jedným zo znakov operácie je aj právomoc zadržať, zatknúť alebo presunúť osoby podozrivé z pirátstva. Tieto môžu byť súdené buď v krajinách EÚ alebo v Keni na základe dohody medzi EÚ a Keňou. Ak by chceli podozrivých súdiť krajiny EÚ, museli by byť signatármi Dohody OSN o morskom práve a zároveň signatármi Konvencie o potláčaní protiprávných aktov proti bezpečnosti námornej navigácie.³³ V súčasnosti sú medzi členskými štátmi EÚ len 3 alebo 4 krajiny, ktoré sú reálne schopné viesť súdne procesy proti pirátom na svojej pôde. Európska únia v súvislosti s tým uzatvorila bilaterálne dohody s Keňou a Seychelami, kde pretransportujú zadržaných pirátov, za účelom efektívneho trestného stíhania.³⁴ Pričom k podpísaniu dohody s Keňou došlo 6.marca 2009, a už o štyri dni na to boli do Kene dodaní prví podozriví z pirátstva.

Medzi najzaujímavejšie a určite aj najinovatívnejšie aktivity misie Atalanta patrí internetová stránka www.mschoa.eu, kde môžu spoločnosti registrovať svoje lode a ich trasy prechádzajúce oblasťou. Napomáhajú tým veleniu EUNAVFOR poznať najviac zraniteľné miesta a zároveň informujú velenie o polohe svojich

³⁰ GEISS, R., PETRIG, A., *Piracy and Armed Robbery at the Sea. The Legal Framework for Counter – Piracy, Operations in Somalia and Gulf of Aden*. Great Britain: Oxford University Press, 2011. 17 s.

³¹ GEISS, R., PETRIG, A., *Piracy and Armed Robbery at the Sea. The Legal Framework for Counter – Piracy, Operations in Somalia and Gulf of Aden*. Great Britain: Oxford University Press, 2011. 20 s.

³² KRASKA, J., *Contemporary Maritime Piracy: international law, strategy, and diplomacy at the sea*. California: Praeger, 2011. 95 s.

³³ ONDERČO, M., *Novodobé pirátstvo, NATO a EÚ*. [online]. [cit. 2020-02-17] Dostupné na internete: <http://www.amo.cz/novodobe-piratstvo-nato-a-eu/>

³⁴ GEISS, R., PETRIG, A., *Piracy and Armed Robbery at the Sea. The Legal Framework for Counter – Piracy, Operations in Somalia and Gulf of Aden*. Great Britain: Oxford University Press, 2011. 21 s.

lodí.³⁵ Za najväčšie úspechy Operácie Atalanta je 100 percentná úspešnosť pri doprevádzaní lodí s humanitárnou pomocou do Somálska, ochrana zásielok dôležitých pre misiu AMISOM, a aktívna ochrana plavidiel v rámci IRTC. Výsledkom je zatknutých 111 pirátov, z ktorých už dnes je 56 odsúdených národným súdom Seychel.

Európska Únia sa aj v súčasnosti podieľa finančnými prostriedkami na stabilizácii situácie v Somálsku a vybudovaní kapacít pre potlačovanie pirátstva na národnej úrovni.³⁶ Rovnako tak Rada predĺžila operáciu Atalanta a rozhodla o novom veliteľstve a novom veliteľovi operácie, ktoré sa v súvislosti s vystúpením Veľkej Británie s Európskej únie, premiestnilo z Northwoodu do španielskej Roty.³⁷

ZÁVER

Pirátstvo síce existuje už od nepamäti, ale stále ešte aj dnes ho môžeme považovať za veľmi veľký problém, ktorý úplne nezmizol. Našťastie však najmä v Adénskom zálive došlo k značnej redukcii počtu útokov somálskych pirátov v porovnaní s rokom 2009, kedy došlo k útoku na loď Maersk Alabama. K tejto redukcii došlo určite aj v dôsledku toho, že v súčasnosti operuje v oblasti Adénskeho zálivu zhruba 15 vojenských lodí, ktoré uskutočňujú operácie pod vlajkami štátov alebo medzinárodných organizácií. Avšak aj napriek tomu stále nemožno hovoriť o víťazstve nad pirátmi a to hneď z niekoľkých dôvodov. A to najmä preto, že v somálskych podmienkach je často veľmi ťažké, dokonca v niektorých prípadoch až nemožné rozoznať rybársku loď od tej pirátskej. Okrem toho, hlavou príčinou pirátstva v somálskych vodách je vnútorná situácia v krajine. V neposlednom rade treba brať do úvahy aj skutočnosť, že samotná oblasť je príliš veľká na to, aby hoci aj 15 moderne vyzbrojených lodí mohli zabezpečiť 100% ochranu. V boji proti pirátom významne prispeli aj rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN, ktoré umožnili tak štátom, ako aj medzinárodným organizáciám vstúpiť do pobrežných vôd Somálska za účelom uskutočnenia nevyhnutných krokov proti pirátom.

Riešenie problému pirátstva v Somálsku je odsúdené na neúspech, pokiaľ bude znamenať len hľadanie riešenia na mori, nakoľko kľúčom je normalizácia života na

³⁵ ONDERČO, M. *Novodobé pirátstvo, NATO a EÚ*. [online].[cit. 2020-02-17] Dostupné na internete: http://www.amo.cz/novodobe_piratstvo-nato-a-eu/

³⁶ Bližšie pozri KRASKA, J. *Contemporary Maritime Piracy: international law, strategy, and diplomacy at the sea*. California: Praeger, 2011. 96 s.

³⁷Bližšie pozri. [online].[cit. 2020-02-17] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2018/07/30/eunavfor-somalia-operation-atalanta-council-decides-on-new-headquarters-and-new-head-of-operation/>

pevnine.³⁸ Dôležitejšou, ako právna úprava na medzinárodnej úrovni, sa javí potreba adekvátnej úpravy trestného práva a medzinárodná spolupráca štátov v trestnej oblasti ako aj vôľa štátov využívať oprávnenia, ktoré im medzinárodné právo dáva.

Zoznam použitej literatúry

1. AFRICA PROGRAMME AND INTERNATIONAL LAW CONFERENCE REPORT: *Piracy and Legal Issues: Reconciling Public and Private Interests*. Dostupné z: http://www.chathamhouse.org.uk/files/15221_011009piracy_law.pdf
2. ALESSANDRI, E., *Conference report: Addressing the resurgence of sea piracy: Approaches and possible responses*. International Institute of Humanitarian Law. Dostupné na internete: http://www.iihl.org/iihl/Documents/Final_report.pdf
3. Allianz Global Corporate & Specialty. Safety and Shipping Review 2014. Dostupné na internete: <https://www.agcs.allianz.com/content/dam/onemarketing/agcs/agcs/reports/AGCS-Safety-Shipping-Review-2014.pdf>
4. CASSESE, A. *International Criminal Law*. 2. vyd. New York: Oxford university press, 2003.
5. DOHOVOR ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV O MORSKOM PRÁVE z 10. decembra 1982. Dostupné na internete: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:21998A0623(01))
6. GEISS, R., PETRIG, A. *Piracy and Armed Robbery at the Sea. The Legal Framework for Counter – Piracy, Operations in Somalia and Gulf of Aden*. Great Britain: Oxford University Press, 2011.
7. KONTOROVICH, E. *Prosecute pirates worldwide*. Dostupné na internete: <http://www.law.com/jsp/nlj/PubArticleNLJ.jsp?id=1202430534600&slreturn=1&hblogin=1&slreturn=1&loginloop=o>
8. KRASKA, J. *Contemporary Maritime Piracy: international law, strategy, and diplomacy at the sea*. California: Praeger, 2011.
9. MIDDLETON, R. *Pirates and how to deal with them*. Dostupné na internete: <http://www.chathamhouse.org.uk/publications/papers/view/-/id/733/>
10. ONDERČO, M. *Novodobé pirátstvo, NATO a EÚ*. Dostupné na internete: <http://www.amo.cz/novodobe-piratstvo-nato-a-eu/>
11. ROZHODNUTIE RADY 2012/174/SZBP z 23. marca 2012, ktorým sa mení a dopĺňa jednotná akcia 2008/851/SZBP o vojenskej operácii Európskej únie na podporu odradzovania od pirátskych činov a ozbrojených lúpeží pri somálskom pobreží, prevencie pred nimi a ich potláčania. Dostupné na internete: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:089:0069:0071:SK:PDF>

³⁸ ONDERČO, M. *Novodobé pirátstvo. NATO a EÚ*. [online].[cit. 2020-02-23]. Dostupné na internete: <http://www.amo.cz/novodobe-piratstvo-nato-a-eu/>

12. RUDINCOVÁ, K. *Somálské námořní pirátství jako důsledek rozpadu státu*. In *Politické vedy*. Roč. 19, č. 3, 2016. ISSN 1335 – 2741, s. 31-54. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/3-2016/katerina-rudincova.html>
13. STERIO, M., *Problém pirátstva v Somálsku: globálne puzzle, ktoré vyžaduje globálne riešenie* (22. marca 2010). Dokument Cleveland-Marshall o právnych štúdiách č. 10-189. Dostupné na internete: SSRN: <https://ssrn.com/abstrakt=1576708>
14. ŠTURMA, P. *Černá vlajka pirátů znovu nahání strach? Opatření proti pirátství a ozbrojenému lupičství na moři na začátku 21. století*. *Trestněprávní revue*. 2009, roč. 8, č. 7.
15. ZÁVEŠICKÝ, J. *Moderní piráti v Somálsku*. *Mezinárodní politika*. 2009, roč. 33, č. 1, ISSN 0543-7962. 2009.

Most špiónov

Bc. Lenka Pirohaničová

ÚVOD

Film *Most špiónov* bol nakrútený podľa skutočných udalostí, ktoré sa odohrávali v období Studenej vojny. V roku 1957 bol v New Yorku, USA zadržaný Rudolf Abel. Abel bol označený za sovietskeho špióna a bol obvinený zo špionáže. Nakoľko mal nasledovať súdny proces, ustanovili Abelovi obhajcu, aby mu zabezpečili spravodlivý súdny proces. Prideleným obhajcom bol James Donovan, ktorý nakoniec svojimi argumentmi presvedčil sudcu aby namiesto odsúdenia Abela na trest smrti zvolil radšej trest odňatia slobody pre prípad, že by nastala situácia, kedy by bolo potrebné vyjednávať o navrátení amerického špióna zo zajatia Sovietskeho zväzu.

Predpoklad Donovana sa naplnil, keď sa o 3 roky neskôr Francis Gary Powers, americký pilot, dostal so svojím prieskumným lietadlom U-2 do vzdušného priestoru Sovietskeho zväzu za účelom získania tajných informácií. Lietadlo bolo tesne po vniknutí do vzdušného priestoru Sovietskeho zväzu zostrelené a jeho pilot bol zajatý a odsúdený na 10-ročný trest odňatia slobody. Z obavy, že Powers vyradí tajné informácie ohľadom technológie používanej pri leteckej špionáži Sovietskemu zväzu, CIA oslovila Donovana, obhajcu Abela, aby vyjednal výmenu týchto špiónov. Nasledovalo tak niekoľko stretnutí Donovana vo Východnom Berlíne so zástupcami Sovietskeho zväzu, ktoré boli zavŕšené úspešnou výmenou oboch špiónov.

1. Krátke nahliadnutie do histórie špionáže

Prvopočiatky špionáže siahajú už k prvým spoločenstvám v starovekom Egypte, Grécku, či Ríme. Dôvody vykonávania špionáže boli rôzne, či už išlo o zabezpečenie a udržanie moci v štáte alebo o bezpečnosť a zachovanie mieru.

Špionáž v podobe ako ju poznáme dnes má základy položené v Číne. Jeden z najvýznamnejších čínskych teoretikov Sun-c' v 6. st. p. n. l. napísal dielo s názvom *Umenie vojny*, kde opisuje taktiky a stratégie prieskumu. Venuje sa tiež významu špionáže v čase vojny, ale aj počas mieru. Zaoberá sa aj osudom špióna, ktorý bol pri výkone svojej misie zajatý, pričom rozlišuje dva typy špiónov, a to špióna smrti a špióna života. Špión smrti predstavuje osobu, ktorá vykoná úlohu a ráta sa s tým, že po jej vykonaní pravdepodobne zomrie. Naproti tomu špión života mal za úlohu získať potrebné informácie a úspešne sa s nimi navrátiť z nepriateľského územia.

Najväčší rozmach zaznamenala špionáž v 20. st. v čase veľkých vojnových konfliktov. Počas studenej vojny, ktorá prebiehala medzi Spojenými štátmi

americkými (ďalej aj „USA“) a bývalým Zväzom sovietskych socialistických republík (ďalej aj „ZSSR“ alebo aj „Sovietsky zväz“) sa špionáž uskutočňovala veľmi intenzívne. Využívali sa rôzne metódy špionáže. Vzhľadom na väčšiu technickú zdatnosť USA oproti ZSSR, sa v USA využívali predovšetkým metódy SIGINT (spočívajúca v sledovaní a odpočúvaní) a IMINT (získavanie spravodajských informácií prostredníctvom obrazu). Sovietsky zväz získaval informácie prostredníctvom metódy HUMINT (využívanie ľudských zdrojov) a OSINT (voľne dostupné, otvorené zdroje).¹

V súčasnosti si špionáž stále drží svoje miesto na medzinárodnej scéne, najmä čo sa týka boja proti terorizmu. Ide však už o modernejšie verzie špionáže, akými je napr. špionáž prostredníctvom satelitných snímačov alebo kybernetická špionáž, nakoľko dnešná technologická doba prináša so sebou množstvo vymožeností, o ktorých by špióni z časov minulých ani len nesnívali.

2. Medzinárodná právna úprava špionáže

Medzinárodné právo postupom času pokrýva čoraz väčšie množstvo oblastí, no v oblasti špionáže doteraz neexistuje nejaká komplexná medzinárodnoprávna úprava. To bude zrejme dôvodom, prečo sa vo filme žiadna zmienka o medzinárodnom dokumente týkajúcom sa špionáže, neobjavuje. Jedinú právnu reguláciu špionáže v medzinárodnom práve môžeme nájsť v Ženevskom dohovore o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 12. augusta 1949 a taktiež aj v Dodatkovom protokole k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I) z 8. júna 1977. Táto právna úprava sa však vzťahuje výlučne na špionáž uskutočňovanú v čase vojny.

Špionáž sa v jednotlivých štátoch podľa ich vnútroštátneho právneho poriadku považuje za trestný čin. Štáty sa týmto chránia pred inými štátmi a ich špiónmi. Majú teda právomoc potrestať tých, ktorých zajali z dôvodu páchania takejto trestnej činnosti. Porušenie vnútroštátneho práva vykonávaním špionáže však automaticky neznamená, že došlo aj k porušeniu medzinárodného práva.

Aj napriek tomu, že špionáž nie je zakázaná medzinárodným právom, názory odbornej verejnosti sa líšia v tom, či špionáž treba považovať za konanie neodporujúce medzinárodnému právu alebo za konanie, ktoré je v rozpore so záujmami chránenými medzinárodným právom.

Lassa Oppenheim v roku 1920 vyjadril názor, že kým špióna, ktorého zadržia, prísne potrestajú v súlade s vnútroštátnym právom, samotná špionáž v čase mieru

¹ YOO, J. CH. a SULMASY, G.M. Counterintuitive: Intelligence Operations and International Law. In *Michigan Journal of International Law*, Vol. 28, 2007; UC Berkeley Public Law Research Paper No. 1030763. s. 6-7 Dostupné na SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1030763

podľa medzinárodného práva nie je považovaná za nemorálnu, politicky nekorektnú, či protiprávnu. Tento názor zastávajú aj Myres McDougal, Harold Lasswell a Michael Reisman vo svojej spoločnej publikácii z roku 1973, kde uviedli, že kým neexistuje zakotvenie špionáže ako medzinárodného trestného činu, nie je možné špionáž potrestať, ako tomu je pri potrestaní špióna podľa vnútroštátneho práva.

Naopak Quincy Wright vo svojej publikácii z roku 1962 napísal, že tvrdenie, že špionáž je bežnou praxou neznamená, že nie je v rozpore s medzinárodným právom. Už len to, že sa špionáž vykonáva tajne a štáty nie sú ochotné sa k jej vykonávaniu priznať, je dôkazom toho, že špionáž nie je správna. Na jeho stranu sa prikláňa aj Simon Chesterman vo svojom článku z roku 2006. Chesterman vidí v právnej doktríne len málo názorov, ktoré by boli v prospech prípustnosti špionáže v čase mieru z pohľadu medzinárodného práva.²

Štáty dotknuté špionážou sa nemôžu dovolávať porušenia medzinárodného práva, keďže, ako už bolo vyššie spomenuté, samotná špionáž nie je zakotvená v žiadnom medzinárodnom prameni práva ako protiprávne konanie. Môžu však namietat porušenie medzinárodného práva konaním, ktorým túto špionáž uskutočňujú. Keďže vo filme *Most špiónov* dochádza k zostreleniu amerického špionážneho lietadla po vniknutí do vzdušného priestoru štátu bez predchádzajúceho povolenia, pozrieme sa bližšie na medzinárodnoprávnu úpravu takejto situácie.

Na Chicagskej konferencii o medzinárodnej leteckej doprave, ktorá sa uskutočnila v roku 1944, došlo k prijatiu novej právnej úpravy civilného letectva. Aj napriek tomu, že Chicagsky dohovor, ktorý je výsledkom tejto konferencie, sa vzťahuje na civilné letectvo, mohol by sa na túto situáciu aplikovať všeobecný zákaz preletu alebo pristátia štátnych lietadiel na území iného štátu bez povolenia, ktorý tento dohovor obsahuje. V prípade porušenia tohto zákazu, okrem prípadov núdze, sa môže dotknutý štát brániť použitím sily bez varovania. Avšak treba podotknúť, že Sovietsky zväz v čase uskutočňovania tejto leteckej špionáže nebol zmluvnou stranou tohto dohovoru³, a teda nebolo možné odvolať sa na spomínané ustanovenie. Obdobné právo na sebaobranu však vyplýva aj z čl. 51 Charty Organizácie spojených národov (ďalej aj „Charta OSN“), ktorej zmluvnými stranami boli už v tom čase jednak Sovietsky zväz, ako aj USA.

V čl. 2 Charty OSN, konkrétne v je ho prvom a štvrtom odseku, sa hovorí o zvrchovanej rovnosti každého členského štátu OSN a o vystríhaní sa použitia hrozby

² FORCESE, C. Spies Without Borders: International Law and Intelligence Collection. In *Journal of National Security Law and Policy*, Vol. 5, 2011. s. 202 - 203 Dostupné na SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1873983

³ Sovietsky zväz už pod názvom Ruská federácia pristúpil k Chicagskemu dohovoru až v roku 1970. Pozri: https://www.icao.int/secretariat/legal/List%20of%20Parties/Chicago_EN.pdf

silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti každého člena OSN ako aj akéhokoľvek spôsobu, ktorý je nezlučiteľný s cieľmi OSN.

Sovietsky zväz v prípade zostrelenia lietadla U-2 argumentoval porušením medzinárodného práva narušením vzdušného priestoru Spojenými štátmi americkými. Opieral sa o princíp zvrchovanej rovnosti a nedotknuteľnosti vzdušného priestoru, avšak nikdy netvrdil, že samotná špionáž porušuje medzinárodné právo. USA sa snažili ospravedlniť narušenie vzdušného priestoru tvrdením, že išlo o lietadlo NASA, ktoré robilo meteorologický prieskum a nejakým nedopatrením zaletelo do vzdušného priestoru ZSSR, neprotestovali však, že by Sovietsky zväz zostrelil ich lietadlo neoprávnene. Tu teda možno badať ako sa Sovietsky zväz vyhýba tomu, aby čo i len naznačil nezákonnosť špionáže, pretože si bol veľmi dobre vedomý toho, že aj on vykonáva špionážnu činnosť na území USA.

3. Proces výmeny špiónov

Najdôležitejšou časťou filmu bolo vyjednávanie o výmene zajatých špiónov. Sovietsky zväz napísal list Donovanovi vydávajúc sa za manželku Abela. Poslal ho však z Východného Nemecka, keďže nechcel priznať, že Abel je sovietsky občan a už vonkoncom nie ich špión. Donovan s týmto listom zašiel k CIA. Nakoľko Sovietsky zväz zajal amerického špióna Powersa a Spojené štáty americké zajali ruského špióna Abela, CIA oslovila obhajcu Donovanu s požiadavkou, aby sa zhostil úlohy vyjednávača medzi USA a Sovietskym zväzom. Donovanu poverili vyjednávaním z toho dôvodu, že je súkromný občan. Vysvetlili mu, že oficiálne nezastupuje nikoho, nie je predstaviteľom vlády a nemá ani jej krytie. Čokoľvek by sa stalo, nemôže rátať s pomocou vlády. Spojené štáty americké teda nenesú žiadnu zodpovednosť za jeho konanie.

Následne Donovan odcestoval do Východného Berlína, aby sa zúčastnil vyjednávaní. Po príchode na miesto sa mal Donovan stretnúť s údajným zástupcom manželky Abela, ktorý tiež zastupuje zajatého amerického študenta krivo obvineného zo špionáže. Východné Nemecko ho zajalo, aby ho mohlo ponúknuť na výmenu Spojeným štátom americkým a zaistili si tak ako štát z ich strany medzinárodné uznanie. Nasledovalo niekoľko stretnutí na sovietskom veľvyslanectve vo Východnom Berlíne, na ktorých konci bola úspešná výmena oboch špiónov a vďaka Donovanovým výborným vyjednávacím schopnostiam došlo tiež k vydaniu zajatého amerického študenta.

Vydávanie osôb sa zvyčajne uskutočňuje podľa dvojstranných alebo mnohostranných medzinárodných extradičných zmlúv. Extradícia spočíva vo vydaní podozrivých osôb za účelom trestného stíhania alebo odsúdených osôb za účelom

vykonania trestu z jednej krajiny do druhej.⁴ Extradícia sa môže uskutočniť buď formálnou cestou prostredníctvom súdov alebo ministerstiev zahraničných vecí dotknutých štátov, alebo neformálnou cestou mimo súdov. Vzhľadom na charakter osôb, kvôli ktorým sa tento výmenný proces uskutočňoval, je jednoznačné, že o extradíciu nešlo. Bolo by iracionálne, keby štáty požiadali o extradíciu svojho špióna za účelom vykonania trestu, ktorý mu bol uložený za výkon špionáže v štáte kde ho zajali.

ZÁVER

Špionáž ako taká je v medzinárodnom spoločenstve ticho akceptovaná. Aj napriek tomu, že štáty oficiálne odmietajú priznať, že vykonávajú špionáž, v prípadoch akým bol aj tento, sa jej vykonávanie nepriamo potvrdzuje. Záujem, aký prejavili Spojené štáty americké a tiež Sovietsky zväz na tom, aby sa ich zajatí špióni vrátili späť do svojej domovskej krajiny, len dosvedčuje, že tieto osoby a informácie, ktorými disponovali, boli natoľko významné, že štáty boli ochotné o ich výmene vyjednávať.

Vzhľadom na to, že špionáž vykonávajú snád' všetky štáty, akékoľvek snahy o jej reguláciu na medzinárodnoprávnej úrovni by boli kontraproduktívne. Ktorýkoľvek štát by prišiel s návrhom jej právnej regulácie, musel by rátať s tým, že tieto pravidlá bude musieť dodržiavať aj on sám. Avšak žiaden štát by sa zrejme nechcel podrobovať takým pravidlám, aké chce aby dodržiaval iný štát vo vzťahu k nemu. Z tohto dôvodu nie je možné očakávať, že niekedy dôjde ku komplexnej regulácii špionáže na úrovni medzinárodného práva.

Zoznam použitej literatúry

Odborné publikácie:

1. KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. 3. dopl. a preprac. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2017. ISBN 9788081687433.

Internetové zdroje:

1. FORCESE, C. Spies Without Borders: International Law and Intelligence Collection. In *Journal of National Security Law and Policy*, Vol. 5, 2011. Dostupné na SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1873983
2. YOO, J. CH. a SULMASY, G.M. Counterintuitive: Intelligence Operations and International Law. In *Michigan Journal of International Law*, Vol. 28, 2007; UC

⁴ KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. 3. dopl. a preprac. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2017. s. 256

Berkeley Public Law Research Paper No. 1030763. Dostupné na SSRN:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1030763

3. Zoznam zmluvných strán Dohovoru o medzinárodnom civilnom letectve, dostupné na:
https://www.icao.int/secretariat/legal/List%20of%20Parties/Chicago_EN.pdf

Pramene medzinárodného práva:

1. Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I) z 8. júna 1977
2. Dohovor o medzinárodnom civilnom letectve (Chicagsky dohovor) zo dňa 7. decembra 1944
3. Charta Organizácie spojených národov zo dňa 26. júna 1945
4. Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 12. augusta 1949

Muž v tieni

Júlia Hoffmanová

ÚVOD

Utajovanie mučenia a jeho odhalenie, slová, ktoré zrejme čo najpresnejšie popisujú ústrednú tému tohto príspevku, ktorou je film *Muž v tieni*. Ide o politický thriller sfilmovaný a publikovaný v roku 2010, ocenený v kategórii najlepší film roka v súťaži Európskych filmových cien. Námet filmu pochádza z knihy *The Ghost*¹ od Roberta Harrisa. V histórii filmových diel existuje ne jeden film rovnakého žánru, no málokto z nich dokáže upútať divákove oko natoľko, aby sa k nemu nielen opätovne vrátil, ale aby sa aj zamyslel nad hlbšou myšlienkou, ktorú ním autor chcel vyjadriť. Pozorný divák s istotou neopomenie fakt, že dej v sebe ukrýva niekoľko odkazov na problematiku medzinárodného práva a na činy, ktoré sa vládami čo najprecíznejšie snažia držať v utajení pred obyvateľmi. Aj keď ide o závažné témy, ako je napríklad mučenie osôb podozrivých z terorizmu, páchanie trestných činov na týchto osobách počas letov na súkromných lietadlách či jurisdikcia Medzinárodného trestného súdu, často sa nad nimi vznáša oblak tajomstiev, čo znevýhodňuje osoby v ťažšom postavení a neposkytuje im taký diapazón práv, aké by im ako ľudským bytostiam mali prislúchať. Tento príspevok sa teda snaží poukázať na spomínané témy a priblížiť čitateľom závažnosť konaní, ku ktorým nemá bežný jedinec jednoduchý prístup a taktiež právny rámec, ktorý sa ich najbližšie týka.

1. Obsah filmu

Film *Ghost writer*, alebo *Muž v tieni* označuje politický thriller. Hlavným hrdinom, vďaka ktorému na konci filmu diváci môžu zistiť neočakávané utajené skutočnosti, je samotný *Ghostwriter*² - odhodlaný mladý spisovateľ, ochotný pomôcť bývalému britskému premiérovi Langovi s dokončením jeho biografie za odmenu pol milióna dolárov. Túto úlohu prevezme po expremiérovom poradcovi, ktorý pre neho dlhé roky pracoval, no z neznámych okolností zomrel a jeho telo bolo nájdené na brehu ostrova. Navonok bola prezentovaná verzia, že s niekoľkými promile vypadol z trajektu, kde bolo nájdené taktiež jeho auto. Neskôr ale *Ghostwriter* po rozhovore so starým a skúseným mužom zistil, že je nereálne, aby prúd doplavil telo od trajektu

¹ HARRIS R. *The Ghost*, United Kingdom, Hutchinson, 2007. 320 s. ISBN 0-09-179626-1

² *Ghostwriter* = spisovateľ platený za písanie v mene inej osoby bez toho, aby niekde uvádzal svoje meno

až na daný breh mora, a taktiež, že jedna suseda v osudový večer zbadala na pláži svetlá a záblesky, ale zhodou okolností sa neskôr pošmykla na schodoch a upadla do kómy, čím bolo znemožnené vypočúť si jej svedectvo.

Ghostwriter musí kvôli biografii, v ktorej sa nachádzajú aj utajované informácie, vycestovať do sídla premiéra nachádzajúceho sa v štáte Massachusetts na ostrove Martha's Vineyard v USA. Ihneď po jeho príchode vyjde najavo informácia, že bývalý britský minister zahraničných vecí Richard Rycart obvinil Langa z vojnového zločinu, konkrétne z mučenia osôb podozrivých z terorizmu. Trestné stíhanie mu hrozí zo strany Medzinárodného trestného súdu, keďže Veľká Británia, ktorej bol premiérom je zmluvnou stranou Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu. Lang sa ale rozhodol naďalej zdržiavať v Spojených štátoch, ktoré nepodliehajú jurisdikcii tohto súdu, aby sa vyhol, resp. oddialil trestné stíhanie. Expremiér je nonstop konfrontovaný otázkami zo strany novinárov a aktivistov, ktorí sa zdržiavajú pred jeho sídlom a označujú ho rôznymi nepríjemnými prívlastkami. Po tomto incidente je spisovateľ nútený presťahovať sa z doterajšieho miesta pobytu, z neďalekého hotela, priamo do Langovho sídla, kde sa spolu s ním zdržiava aj jeho manželka a asistentka. Je ubytovaný v izbe, ktorá kedysi patrila nebohému asistentovi. Po jeho smrti sa o izbu nikto nestaral a veci, ktoré mu patrili ostali nedotknuté. Spisovateľ po prezretí izby objaví staré fotografie Langa a neznáme telefónne číslo.

Ďalšie ráno po náleze fotografií sa spisovateľ rozhodne odísť do hotela autom, ktoré kedysi používal zosnulý asistent. Auto je vybavené navigáciou, v ktorej je prednastavená neznáma adresa. Rozhodne sa teda vydať danou cestou. GPS ho dovedie až pred obrovskú vilu obývanú profesorom medzinárodných vzťahov na univerzite Harvard- Paulom Emmettom. Rozhodne sa do domu vstúpiť. Príjme ho Emmettova manželka, ktorá ho za svojím manželom odprevadí, aby sa mohli spoločne v pokoji pohovárať. Spisovateľ ho konfrontuje otázkami týkajúcimi sa Langa, no on popiera akékoľvek priateľstvo alebo užší vzťah. Keď mu ale spisovateľ ukáže kompromitujúce fotografie, na ktorých sa v priateľskom objatí obaja nachádzajú, Emmett rozhovor ukončí a rozlúči sa s ním s náznakom, aby jeho dom opustil. Pred domom nastúpi do svojho auta, no spozornie, keď si uvedomí, že sa na ulici nenachádza sám, ale spoločnosť mu robí auto, ktoré ho celou cestou nasleduje. Dorazí až k trajektu s vedomím, že sa prenasledovateľov striasol, no opak je pravdou. Keď ich zbadá na poslednú chvíľu vchádzať do trajektu, rozhodne sa rýchlo odísť a ubytovať sa v najbližšom moteli v prístave.

Pod vplyvom adrenalínu spisovateľ ihneď koná a na internete hľadá akékoľvek informácie o Emmettovi. Už po krátkom prieskume vyčíta, že profesor je agentom CIA a zavolá na neznáme číslo, ktoré bolo priložené k fotografiám, nájdeným v izbe po zosnulom asistentovi. Na druhej strane sa ozve hlas Rycarta a ten pre neho pošle auto.

Keď sa spoločne stretnú, presunú sa do reštaurácie, kde sa Ghostwriter oboznámi s tým, že bývalý asistent Langa bol Rycartovou spojkou a poskytoval mu tajné informácie o Langovi. Spisovateľ mu ihneď odovzdá biografiu, na ktorej pracuje a spoločne, na základe toho, že Rycart vedel o tajomstve skrytom v úvodnej časti od zosnulého zisťujú, na čo vlastne údajne prišiel. V tom mu ale zazvoní telefón a ozve sa v ňom Langov hlas. Ten mu oznámi, že sa pre neho cestou svojím osobným lietadlom zastaví a odvezie ho domov. Spisovateľ s odporom ponuku prijme a na palube lietadla začne expremiérovi vyčítať, že aj on je jedným z tých, ktorí pracujú pre CIA. On s jeho obvineniami prirodzene nesúhlasí a ovládne ho hnev. Po pristáti na letisku a výstupe z lietadla sa začne prestrelka, kde cieľom útoku zo strany útočníka je Lang, ktorý na mieste zraneniam podľahne.

Po týchto tragických udalostiach spisovateľ dokončí biografiu a chystá sa krst knihy. Naň je pozvaný Langovou sekretárkou aj Ghostwriter. Počas ich spoločného rozhovoru sekretárka naznačí, že začiatky rukopisu by po správnom interpretovaní mohli ohroziť bezpečnosť Spojených štátov. Spisovateľ sa odrazu vzdiali do prázdnej miestnosti a pokúsi sa ešte raz rozlúštiť záhadu. Začne podčiarkovať úvodné slová na každej z úvodných strán rukopisu, a v tom objaví utajovanú skutočnosť. Z nich totiž vyskladá informáciu, že Langova žena Ruth bola naverbovaná profesorom Paulom Emmettom do CIA. Túto vetu napíše na kus papiera spolu s jej menom a pošle ho dopredu. Ruth si ho počas prejavu prečíta a obzrie sa na spisovateľa, ktorý pozdvihne pohár so šampanským a opustí s rukopisom v ruke budovu. Následne sa pokúsi zastaviť taxík, avšak je zrazený blížiacim sa autom a listy rukopisu sa rozletia ulicou.

2. Právna úprava

2.1. Mučenie osôb podozrivých z terorizmu z pohľadu medzinárodného práva

V dnešnej dobe už nie je zrejme pre nikoho, kto má aspoň minimálny prehľad vo svetovom dianí prekvapením, že medzi praktiky využívané najmä pri vypočúvaní s cieľom získania priznania patrí aj mučenie. S takýmito postupmi bola verejnosť oboznámená najmä po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 na budovy Svetového obchodného centra v New Yorku. Ako sa neskôr potvrdilo, agresívne postupy praktizované agentmi CIA boli schválené počas vlády prezidenta Georgea W. Busha. Tieto metódy síce boli odtajnené a zrušené v čase Obamovej vlády, no podľa verejne dostupných informácií neboli dodnes úplne odstránené.

Aj vo filme „Muž v tieni“ môžeme spozorovať, že bývalý premiér Veľkej Británie je obvinený z mučenia osôb podozrivých z terorizmu. Rada Európy- medzinárodná organizácia štátov Európy je jednou z inštitúcií, ktorej hlavným zámerom je orientácia na ochranu základných ľudských práv, demokracie, riešenie problémov menších,

xenofóbie a podobne. Rada sa stále intenzívnejšie zaoberá otázkou porušovania ľudských práv, ktorých ochrana má byť zaručená existenciou Európskeho dohovoru o ľudských právach. Už v tomto dohovore v článku 3 je stanovené, že „Nikoho nemožno mučiť alebo podrobovať neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu”.

Podobnú formuláciu zákazu mučenia a krutého zaobchádzania by sme našli taktiež v rezolúcii Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov s názvom Všeobecná deklarácia ľudských práv a to konkrétne v článku 5. V rámci Organizácie spojených národov to avšak ani zďaleka nebol jediný dokument, ktorý by upozorňoval na problematiku porušovania ľudských práv. Podľa článku 7 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach vytvorenom na zasadnutí OSN v roku 1966 v New Yorku je opäť zakázané kohokoľvek mučiť alebo s ním zaobchádzať iným neľudským spôsobom. Okrem neho môžeme z dielne Valného zhromaždenia OSN spomenúť aj Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu z roku 1975. Cieľom dohovoru je okrem iného aj zavedenie pravidelných prehliadok nezávislými medzinárodnými ale aj národnými orgánmi na miestach, kde prichádza do úvahy mučenie a kruté zaobchádzanie s osobami. Ide najmä o osoby pozbavené osobnej slobody. Tieto kontroly budú vykonávané Podvýborom na predchádzanie mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu na základe rozhodnutia štátneho orgánu, na jeho podnet alebo s jeho schválením.

Členovia Rady Európy prijali ďalší dohovor- Dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania, ktorý má slúžiť ako mechanizmus na preventívnu ochranu pred mučením. Ním bol zriadený Európsky výbor³, ktorý má na starosti kontrolu zaobchádzania s osobami, u ktorých existuje reálna možnosť, že by mohla byť narušená ich integrita. Jedná sa najmä o osoby zbavené osobnej slobody, u ktorých výbor pravidelne, či v prípade núdze aj mimoriadne vykonáva návštevy a má možnosť sa s týmito osobami stykať, vypočúvať ich a v prípade potreby aj tlmočiť získané informácie príslušným orgánom.

Popri Rade Európy sa témou možného mučenia a tajného väznenia v členských štátoch Európskej únie zaoberal aj Európsky parlament prostredníctvom Odporúčania Európskeho parlamentu pre Radu k údajnému systému „extraordinary rendition” (mimoriadneho vydávania podozrivých) na účely tajného väznenia

³ Dostupné na internete: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Medzinarodne-pravo/Ochrana-pred-mucenim-a-inym-zlym-zaobchadzanim/Uvod.aspx>

a možného mučenia väzňov CIA v členských štátoch EÚ a kandidátskych krajinách.⁴ Konala tak z dôvodu, že na nespravodlivé praktiky upozornil denník Washington Post. Poukázal na to, že osoby mohli byť po útokoch z 11. septembra unášané z miesta bydliska, a bez prístupu k informáciám a právnej pomoci držané v izolácii. V prípade, že by k takej možnosti došlo, štát by nad nimi úplne stratil kontrolu a podozriví by sa ľahko mohli stať obeťami mučenia či iného spôsobu neľudského zaobchádzania. V tejto súvislosti mal začať Európsky parlament viesť vyšetrovanie napriek tomu, že už v tom čase podobné kroky učinila aj Rada Európy. Parlament sa netajil tým, že by sa opieral o už existujúce výsledky vyšetrovania Rady a názory odborníkov v oblasti ľudských práv. Preskúmať mal napríklad otázky, či kvôli CIA osoby väznené v izolácii mohli byť obeťami mučenia a krutého zaobchádzania, či sa na takýchto metódach okrem CIA mali podieľať aj občania alebo obyvatelia EÚ, členské štáty, verejní činitelia alebo osoby činné vo verejnom živote a to buď konaním alebo opomenutím konania. Aj keď odporúčanie je datované ku dňu 14.12.2005, z dostupných informácií na internete nie je možné dohľadať jeho výsledky.

2.2. Mučenie osôb podozrivých z terorizmu počas letu na súkromných lietadlách

Ako čiastočná prevencia proti páchaniu násilia na osobách prepravovaných leteckou dopravou slúži dohovor dojednaný v roku 1963 v Tokiu, nesúci názov Dohovor o trestných a niektorých iných činoch spáchaných na palube lietadla⁵. Ten nadobudol platnosť v roku 1969, a to 90 dní po tom, ako 12 signatárnych štátov uložilo svoje ratifikačné listiny. Z neho dokážeme vyčítať, ktorý štát má vykonávať jurisdikciu vo veci trestných činov spáchaných na palube lietadla, a ktorý štát má urobiť opatrenia, aby ako štát registrácie svoju súdnu právomoc uplatnil.

Podľa dohovoru je primárne veliteľ lietadla tým, u ktorého ak vznikne dôvodné podozrenie, že na palube jeho lietadla sa chystá spáchať, prípade sa pácha trestný čin, musí vykonať primerané opatrenia na jeho zabránenie, avšak len do okamihu pristátia. Ak je to nevyhnutné pre bezpečnosť letu a cestujúcich, môže podobne konať aj každý člen posádky či dokonca aj ktorýkoľvek z cestujúcich. Okrem iného môže podozrivého podľa vlastného uváženia vysadiť a odovzdať príslušným orgánom po predchádzajúcom oznámení a odôvodnení štátu, na území ktorého sa chystá pristáť, ak to aktuálna situácia povoľuje. Takéto odovzdanie podozrivého je avšak možné len

⁴ Odporúčanie Európskeho parlamentu pre Radu k údajnému systému „extraordinary rendition“ (mimoriadneho vydávania podozrivých) na účely tajného väznenia a možného mučenia väzňov CIA v členských štátoch EÚ a kandidátskych krajinách

⁵ Vyhláška ministra zahraničných vecí o Dohovore o trestných a niektorých iných činoch spáchaných na palube lietadla dojednanom v Tokiu č. 102/1984 Zb.

na území štátu, ktorý je zmluvnou stranou dohovoru. Vysadená osoba by po potvrdení okolností uskutočnených na palube lietadla mala byť vzatá do väzby s možnosťou spojenia sa so zástupcom jeho domovského štátu, a následne podrobená trestnému konaniu, prípadne konaniu o vydanie. Naopak štát, kde bola osoba odovzdaná, má povinnosť ihneď vykonať predbežné zistenie skutočností a bezodkladne výsledok oznámiť dotknutým štátom.

Vo filme *Muž v tieni* bol v jednom momente naznačený aj fakt, že podozriví teroristi mali byť mučení počas premiestňovania lietadlami, ktorých majiteľom mala byť práve Emmettova spoločnosť. Súvislosť medzi Langom a „Mučiacimi letmi“ preukazovali dokumenty pochádzajúce od McAra, v čase ich odhalenia vlastnené už Rycartom. Trestný čin, akým je aj mučenie, je takmer najjednoduchšie uskutočňovať počas leteckej prepravy súkromným lietadlom z dôvodu, že existuje predpoklad hraničiaci s istotou utajenia daného skutku, keďže prítomných na palube je len minimum a zvyčajne konanie každého z nich sleduje rovnaký cieľ. V takom prípade je veľmi náročné konanie nielenže usvedčiť, ale následne aj dokázať. K tomuto tvrdeniu prispieva aj fakt, že sa jedná o osoby podozrivé z terorizmu, teda ľudí, u ktorých sa predpokladá, že nesú zodpovednosť za smrť množstva osôb, čo v značnej miere znižuje ich dôveryhodnosť a existuje predpoklad, že tvrdenia, ktoré predkladajú nie sú založené na pravde, ale sú to len umelo vykonštruované výmysly, aby mali neskôr počas obhajoby zjednodušenú pozíciu. O leteckých transportoch, počas ktorých by dochádzalo k mučeniu, preto nemá verejnú veľú informáciu.

Síce nepotvrdené, no na prvý pohľad dôveryhodné, informácie o transportoch sa máme možnosť dozvedieť aj z knihy s názvom „Denník z Guantanáma“, ktoré však zatiaľ neboli oficiálne potvrdené. Je to vládou i zodpovedným spisovateľom upravený rukopis väzňa Muhammada Walada Saláhího, občana Mauritánie, spájaného s útokmi z 11. septembra 2001. Ten je od roku 2002 umiestnený vo väzenskom tábore Spojených štátov v námornej základni Guantanamo Bay na Kube. Najskôr ho transportovali z rodnej Mauritánie na výsluchy do väzenia v Jordánsku, neskôr bol premiestnený letecky do Afganistanu a následne spolu s ďalšími tridsiatimi štyrmi väzňami do Guantanáma. V knihe podrobne opisuje, ako ho vyzliekli, látkou mu zviazali oči, aby nemal možnosť vidieť a identifikovať osoby prítomné na palube lietadla, spúťali ho a počas celého letu psychicky i fyzicky trýznili. Používali rôzne praktiky od úderov, kopancov až po nútenie pitia obrovského množstva vody, aby ho čo najväčšmi ponížili. Po žiadosti o habeas corpus sa jeho prípadom zaoberal Americký okresný súd. Pôvodne sudca nariadil jeho prepustenie, avšak úrad vlády Baracka Obamu sa voči rozhodnutiu odvolal. Prípadom sa zaoberal aj Európsky Parlament, avšak do dnešného dňa sa Saláhí nedočkal spravodlivosti a jeho prípad ešte stále nie je uzavretý.

2.3. Jurisdikcia Medzinárodného trestného súdu

Prvá stála medzinárodná inštitúcia zriadená na stíhanie zločinov podľa medzinárodného práva nesie názov Medzinárodný trestný súd. Bol zriadený Rímskym štatútom Medzinárodného trestného súdu (ďalej len „Štatút“) v roku 1998 a sídli v Holandsku v meste Haag. Tento súd má právomoc zaoberať sa zločinnými podľa medzinárodného práva, a to konkrétne zločinom genocídy, zločinnými proti ľudskosti, vojnovými zločinnými a zločinom agresie. V kategórii zločinov proti ľudskosti, ktoré sú v štatúte taxatívne vypočítané nachádzame okrem vraždy, vyhladzovania či zotročenia aj mučenie. Skutkovú podstatu mučenia by sme našli vyjadrenú vo viacerých ustanoveniach Štatútu. Napríklad podľa článku 7 ods. 2 písm. e) Štatútu: „mučenie“ znamená úmyselné spôsobenie veľkej telesnej alebo duševnej bolesti alebo utrpenia väznenej osobe alebo osobe, nad ktorou mal kontrolu obžalovaný. Pod mučenie nespadá bolesť alebo utrpenie vyplývajúce iba z podstaty zákonných sankcií alebo ako ich sprievodný jav“. Mučenie je takisto jedným z druhov vojnových zločinov, ktoré sú taxatívne vymenované v článku 8 Štatútu, konkrétne v ods. 2 písm. a) ii)6.

Štáty, zmluvné strany Štatútu, môžu prokurátorovi predložiť situáciu, pri ktorej majú podozrenie, že ňou mohlo dôjsť k spáchaniu nejakého zo spomenutých zločinov podľa medzinárodného práva. Štatút zatiaľ signovalo 123 štátov, medzi nimi aj Británia, ktorej premiérom bol Lang. Británia preto mala právo navrhnúť súdu začatie jeho trestného stíhania. Lang sa ale rozhodol odísť do USA a skryť pred spravodlivosťou. Urobil tak z toho dôvodu, že USA nie sú zmluvnou stranou Štatútu. Jednou z týchto krajín boli pochopiteľne aj Spojené štáty americké. Bývalý prezident George W. Bush v správe generálnemu tajomníkovi Organizácie Spojených národov poznamenal, že necítia voči Štatútu zodpovednosť. Podľa článku 89 Štatútu „Súd môže podať žiadosť o zatknutie a odovzdanie osoby spolu s materiálom na podporu svojej žiadosti uvedeným v článku 91 ktorémukol'vek štátu, na ktorého území sa táto osoba nachádza, a požiada tento štát o spoluprácu pri zatknutí a odovzdaní tejto osoby. Štáty, zmluvné strany, v súlade s ustanoveniami tejto časti a postupmi podľa vnútroštátneho práva žiadosti o zatknutie a odovzdanie vyhovejú.“7. Z tohto článku možno jasne vyčítať, že túto povinnosť majú zmluvné štáty, medzi ktoré USA nepatrí. Z toho dôvodu preto súd nemá dosah na osoby nachádzajúce sa území Spojených štátov, keďže tie tribunál neakceptujú.

⁶ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu č. 333/2002 Z.z.

⁷ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu č. 333/2002 Z.z.

ZÁVER

Téma mučenia osôb podozrivých z terorizmu je často témou opomínanou a podceňovanou, a to najmä z dôvodu, že sa týka osôb potenciálne nebezpečných pre spoločnosť, nad ktorými väčšina nemá zľutovanie. Málokto si však uvedomuje, že je možné, že niektorí z nich sú väznení bezdôvodne. Ako bolo spomínané, pobyty v týchto väzeniach sú sprevádzané nehumánnym zaobchádzaním, pričom existujú prípady, pri ktorých v dôsledku zranení spôsobených zástupcami štátov, príde jedinec o život. Pozitívom v týchto situáciách je, že medzinárodnému spoločenstvu táto problematika nie je ľahostajná a snaží sa ju riešiť. Dbajme preto na nastolenie spravodlivosti pre každého, bez ohľadu na štátnu príslušnosť či farbu pleti a nenechajme štáty protiprávne nakladať s ľudskými životmi.

Zoznam použitej literatúry

Pramene práva:

1. Vyhláška ministra zahraničných vecí o Dohovore o trestných a niektorých iných činoch spáchaných na palube lietadla dojednanom v Tokiu č. 102/1984 Zb.
2. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu dojednané v Ríme č. 333/2002 Z.z.
3. Odporúčanie Európskeho parlamentu pre Radu k údajnému systému „extraordinary rendition“ (mimoriadneho vydávania podozrivých) na účely tajného väznenia a možného mučenia väzňov CIA v členských štátoch EÚ a kandidátskych krajinách

Knižné zdroje:

1. HARRIS R. *The Ghost*, United Kingdom, Hutchinson, 2007. 320 s. ISBN 0-09-179626-1
2. KLUČKA J. *Medzinárodné právo verejné*, Wolters Kluwer, 2017. 524 s. ISBN 978-80-8168-743-3
3. LARRY, SALÁHÍ M. W., SIEMS. *Denník z Guantanáma- príbeh väzňa*, Tatran slovenský, 2015. 300 s. ISBN 978-80-2220-718-8

Prevrat

Bc. Dominika Blašková

ÚVOD

Film *Prevrat* alebo *Black Pimpernel*, čo v preklade znamená Čierny kvet je prezývkou patriacou švédskemu diplomatovi a veľvyslanecovi menom Harald Edelstam, ktorý svoju pozíciu v Chile využíva na záchranu politických odporcov po štátnom prevrate Pinocheta. Štátny prevrat v Chile, ktorý sprevádzalo veľké násilie, represie a porušovanie práv spôsobil medzinárodné protesty, v ktorých Švédsko najmarkantnejšie deklarovalo svoj negatívny postoj k tomuto stavu v krajine. Dej sa odohráva v Santiagu v Chile, je konštruovaný do roku 1973 a herci mu používaním španielčiny dodávajú autenticitu. Film je žánrovo zaradený medzi drámu. Jeho režisérom je Ulf Hultberg, ktorý sa snaží transformovať skutočný príbeh do inscenácie, v ktorej dejovosť je miestami veľkým otáznikom, avšak dôsledným zdôraznením aspektov a prvkov medzinárodného diplomatického práva, ale aj zásad medzinárodného práva samotného, dostáva veľmi svojráznu podobu a charakter.

V tomto filme je povšimnutia hodných viacero scén, ktoré majú svoj základ v medzinárodnom práve: záchrana osôb, resp. poskytnutie ochrany na veľvyslanectve v Chile po vojenskom puči a s tým súvisiace diplomatické následky, scény poukazujúce na postavenie veľvyslanca a jeho výsad a imunit, ktoré mu z tejto pozície prináležia, či už cez právo vlajky, diplomatický pas, prijímania korešpondencie, či samotného ústneho vyhlásenia o porušení zásad medzinárodného práva v závere filmu. Harald Edelstam ako švédsky veľvyslanec v Chile, využitím privilégií vo forme imunit a výsad, ktoré mu patrili podľa diplomatického práva z titulu veľvyslanca konfrontoval vojenské orgány, s cieľom prepustenia mnohých ľudí. Tých neoprávnene odsúdili na trest smrti kvôli ich odlišujúcim sa názorom od prevládajúceho spôsobu myslenia a proklamovaného existujúceho režimu. Dostali sa do detenčných zariadení, kde boli v neľudských podmienkach. Avšak statočnosť, odborná spôsobilosť a preukázanie nesmiernej odvahy v boji za ľudské práva tohto distingvovaného švédskeho diplomata zapísali do dejín ako jedinečného človeka. Toho, ktorý slúžil svojej vlasti aj za cenu ohrozenia vlastného života. Podarilo sa mu zachrániť viac ako 1300 ľudí, ktorým poskytol úkryt na pôde veľvyslanectva a následne prepravil do Švédska. Cenou za to bolo jeho vyhlásenie za „persona non grata“, a následne nútený odchod z krajiny.

1. Diplomacia- vzťahy a služba

Ako mnoho oblastí ľudskej činnosti, aj diplomacia je upravená právom. Označujeme ho diplomatické právo a je súčasťou medzinárodného práva verejného. Diplomatické právo je normatívnym rámcom diplomatickej činnosti.¹ Generálne sa ustálilo, že diplomacia je oficiálna činnosť štátu v medzinárodných vzťahoch, vystupujúceho prostredníctvom svojich stálych i dočasných orgánov, majúca za cieľ realizáciu svojej zahraničnej politiky skrz rokovania a uzatváranie medzinárodných dohôd.² Vznikla z potreby oficiálnej komunikácie medzi jednotlivými štátnymi aktérmi pri vzájomnej interakcii v medzinárodnom systéme. Môžeme teda povedať, že ide o základný nástroj zahraničnej politiky štátu. Slovo diplomacia pochádza z gréckeho slova *diploma* a znamená *zložený,preložený* dokument. Pre jednoduchšie pochopenie koncepcie diplomacie nám napomôžu odpovede na otázky čo? je to diplomacia, ako? je vykonávaná a cez koho? *id est* čo? – medzinárodná činnosť štátnych orgánov, ako? -spôsobom, ktorý vyžaduje špeciálne zručnosti a osobitnú starostlivosť a cez koho? – špecializovaný organizačný aparát.³ Približne v 18.storočí sa začal používať pojem diplomat. Bolo to označenie pre osobu, oprávnenú rokovať v mene svojho štátu s cudzími panovníkmi. Dnes je to štátny zamestnanec, priamo realizujúci diplomatickú službu- činnosť orgánov štátu pre zahraničné styky so zameraním na realizáciu cieľov zahraničnej politiky cestou rokovaní a inými mierovými prostriedkami.⁴ Medzinárodné právo neukladá povinnosť nadväzovať diplomatické styky, je to však v záujme jednotlivých štátov pri riešení otázok spoločného záujmu. ⁵ Diplomatické právo, ktoré reguluje zahraničné vzťahy medzi národmi, vymedzuje funkcie diplomatických misií, definuje privilégia a imunity a má počiatky svojej histórie v definovaní seba ako práva zvykového- obyčajového.

1.1. Právo diplomatickej a konzulárnej ochrany štátnych príslušníkov

Je potrebné dôrazne rozlišovať a nezamieňať diplomatickú ochranu s ochranou, ktorá stojí v opozite tejto- konzulárna ochrana. Diplomatická ochrana predstavuje nástroj ochrany práv štátneho príslušníka zo strany svojho domovského štátu v

¹ ŠMIHULA, Daniel a kol. *Diplomatické a konzulárne právo*. prvé vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015. ISBN-978-80-8168-278-0. 17s.

² GÓRALCZYK, Wojciech. SAWICKY, Stefan. *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*. piętnasta edycja. Warszawa: LexisNexis. 2017. ISBN-978-83-278-0101-2, 260s.

³ KUŹNIAK, Brygida (red.). *Prawo dyplomatyczne i konsularne- wyklad wprowadzający*. pierwsze wydanie. Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck, 2015. ISBN 978-83-255-7028-6, 21s.

⁴ ŠMIHULA, Daniel a kol. *Diplomatické a konzulárne právo*. prvé vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015. ISBN-978-80-8168-278-0. 13s.

⁵ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. tretie, doplnené a vypracované vydanie. Košice: Wolters Kluwer, 2017. ISBN-978-80-8168-743-3, 339s.

prípade, ak jedinec utrpí ujmu zo strany iného štátu v rozpore s medzinárodným právom. Klasickou podstatou tohto inštitútu je právna fikcia, v zmysle ktorej je ujma spôsobená štátnemu príslušníkovi aj nepriamou ujmu štátu samotného.⁶ Neodmysliteľnou súčasťou práv jednotlivcov je voľný pohyb za hranice domovského štátu. Takéto právo je však späté s povinnosťou podriadenia sa vnútroštátnemu právu štátu, na území ktorého sa jednotliviec nachádza. Vznikajú tak právne vzťahy medzi štátom a cudzincami a súčasne sa zvyšuje aj riziko zásahu do osobných či majetkových práv a záujmov týchto osôb, prípadne vznik nepredvídateľných situácií ohrozovania života, zdravia i slobôd štátnych príslušníkov.⁷ V takýchto prípadoch má štát právo, nie povinnosť poskytovať ochranu svojim štátnym príslušníkom. Podľa medzinárodného práva boli vyvinuté mechanizmy ochrany práv svojho štátneho občana prostredníctvom výkonu diplomatickej a konzulárnej ochrany. Konzulárna ochrana spadá pod konzulárne právo, ktoré je *prima facie* kodifikovaným odvetvím medzinárodného práva verejného, v ktorom dominuje medzištátny prvok. Základným prameňom, ktorého zdrojom je medzinárodné právo je Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch z roku 1963.⁸ Takéto právo štátneho príslušníka je definované dokonca aj v článku 46 Charty základných práv EÚ, ktorý znie: „Každý občan Únie má na území tretej krajiny, v ktorej sa nenachádza zastúpenie členského štátu, ktorého je štátnym príslušníkom, právo na poskytnutie ochrany diplomatickými alebo konzulárnymi orgánmi ktoréhokoľvek iného členského štátu za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci takéhoto štátu.“ Vykonávateľom takejto diplomatickej a konzulárnej ochrany je domovský štát, ktorý ochranu poskytuje diplomatickou cestou alebo inými prostriedkami pokojného riešenia sporov. Hlavným zodpovedným je diplomatický zástupca, spravidla vedúci diplomatickej misie.

Ako sme mali možnosť vidieť vo filme, ktorého rozboru sa venujeme, práve pán veľvyslanec Harald Edelstam ako vedúci využil toto právo a poskytol takúto ochranu ľuďom, ktorí o ňu žiadali. Ako sme už aj na začiatku tejto podkapitoly uviedli, medzi týmito ochranami je zásadný rozdiel. Pri tejto ochrane je už právnym základom Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch z roku 1963 a pomoc je poskytovaná

⁶ŠPAČEK, Method. Kodifikácia pravidiel diplomatickej ochrany: dizertačná práca. Praha: Univerzita Karlova, 2012. 215s.

⁷PAVLOVIČ, Peter. Vzťah diplomatickej ochrany a konzulárnej pomoci vo svetle judikatúry Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti a Medzinárodného Súdneho dvora. Dny práva – 2010 – Days of Law, 1. ed. Brno : Masaryk University, 2010.

⁸ Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch, 1963, odkaz na Z.z.: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1969/32/> (navštívené 29. marca 2020)

⁹ Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch, 1961, odkaz na Z.z.: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1969/32/> (navštívené 29. marca 2020)

cez honorárnych konzulov, ktorí sa ale nepovažujú za politických reprezentantov, hoci sú úradníkmi vysielajúceho štátu.¹⁰

1.2. Výsady a imunity

Podľa Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch požívajú jednotlivci, v závislosti od ich postavenia a z titulu svojej pozície viaceré výsady a imunit, ktoré musia ostatné strany rešpektovať. Tento dohovor upustil od ich rozlišovania a používa jednotne termín „výsady a imunity.“ Ide o súhrn osobitných oprávnení a výhod, ktoré požíva diplomatická misia a jej členovia.¹¹ Najširšie spektrum týchto imunit patrí vedúcim misie, resp. diplomatickým zástupcom ako ich tento dohovor pomenúva. Ide vlastne o zásady medzinárodného práva, ktoré poskytujú zahraničným diplomatom ochranu v krajine, v ktorej pracujú. Diplomatické imunity a výsady umožňujú zahraničným zástupcom pracovať v hostiteľských krajinách bez úplného pochopenia všetkých zvykov tejto krajiny. Od diplomatov sa však stále očakáva, že budú rešpektovať a riadiť sa zákonmi a predpismi svojich hostiteľských krajín. Imunita však nedáva povolenie na páchanie trestných činov.¹² Z histórie diplomatických stykov je známe, že výsady a imunity mali zabezpečiť nerušený výkon diplomatickej misie. Dnes sú upravené v spomínanom dohovore napr. v článku 22, ktorý pojednáva o nedotknuteľnosti miestností misií, súčasne aj o ich zariadeniach, inom majetku a dopravných prostriedkoch, ktoré nemôžu byť predmetom prehliadky. V jednotlivých scénach filmu dochádzalo k viacnásobným vyobrazeniam tohto privilégia, ktorého základ tkvie v tomto nami už vyššie spomenutom právnom predpise. Článok 23 upravuje oslobodenie od všetkých celoštátnych, oblastných a miestnych daní a dávok. V článku 24 je definované : „Archívy a písomnosti misie sú nedotknuteľné kedykoľvek a kdekoľvek sa nachádzajú.“¹³ Čo v podstate znamená ich nedotknuteľnosť, aj keď sa nachádzajú mimo miestností misie a v ktorýkoľvek časový okamih naberá na vážnosti najmä v čase prerušenia diplomatických stykov, kedy takáto povinnosť rešpektovania nedotknuteľnosti trvá aj naďalej. Súčasne má prijímajúci štát záväzok zabezpečiť ochranu týchto priestorov pred zásahom tretích

¹⁰ ŠMIHULA, Daniel a kol. *Diplomatické a konzulárne právo*. prvé vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer. 2015. ISBN-978-80-8168-278-0. 299s.

¹¹ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, druhé vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011. ISBN-978-80-8078-414-0, 339s.

¹² BATTEN, D. (Ed.). *Gale Encyclopedia of American Law*. Diplomatic Immunity. 3rd ed., Vol. 3, Detroit, MI: Gale. 2010. pp. 454-456. Dostupné na internete: <https://link.gale.com/apps/doc/CX1337701396/GVRL?u=pavjouni&sid=GVRL&xid=36fff2d>

¹³ Viedenský dohovor o diplomatických stykoch, 1961, odkaz na Z.z.: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/157/> (navštívené 29. marca 2020)

osôb.¹⁴Vo filme sme mali možnosť vidieť scénu pálenia kníh a rôznych dokumentov, súvisiacich s utajenými informáciami veľvyslanectva, pravdepodobne z obavy pre prípadné porušenie tejto výsady. K tomuto páleniu kníh dochádzalo v čase, kedy sa už blížili policajné a vojenské jednotky a bolo zrejmé, že dôjde k obsadeniu veľvyslanectva. Môžeme to považovať za interpretáciu výsady, ktorá hoci má svoje právne zakotvenie v predpise medzinárodného práva a teda mala by byť aj náležite dodržiavaná, došlo k jej porušeniu, čo je adekvátna ukážka praxe. Článok 26 vymedzuje právo na slobodu pobytu a cestovania všetkým členom misie na území prijímajúceho štátu, ktorý má súčasne povinnosť výkon tejto výsady zabezpečiť. V článku 27 je upravené prijímanie úradnej korešpondencie misie, ktorá je nedotknuteľná. Súčasne aj diplomatická pošta je nezadržateľná a nesmie sa otvoriť. Toto právo bolo taktiež viacnásobne zobrazené vo filme, kde na pôdu veľvyslanectva prichádzali rôzne poštové zásielky bez náznaku ich predošlého otvorenia. Je potrebné však spomenúť, že pre korektnú a úplnú interpretáciu právnej úpravy by sme doplnili fakt, že diplomatická pošta by mala byť podľa čl. 27, bodu 4 opatrená „zreteľným vonkajším označením, že ide o diplomatickú poštu.“ V diplomatických písomnostiach by nemalo byť nič zatierané a mali by byť bez preklepov. Čo sa týka tzv. diplomatického jazyka, štáty dnes uzatvárajú dohodu, v akom jazyku budú styk uskutočňovať.¹⁵ Ďalším článkom, ktorý pojednáva o výsadách a imunitách vo Viedenskom dohovore o diplomatických stykoch je článok 29, ktorý pre lepšie uchopenie analýzy filmu uvádzame v celom znení: „Osoba diplomatického zástupcu je nedotknuteľná. Diplomatičtý zástupca nesmie byť žiadnym spôsobom zatknutý alebo zadržaný. Prijímajúci štát s ním bude konať s náležitou úctou a urobí všetky vhodné opatrenia, aby zabránili každému útoku proti jeho osobe, slobode alebo dôstojnosti.“ Tento článok a súčasne aj priamo naň nadväzujúce články 30- 37 sú veľmi dôležitými aspektmi, ktoré podnecujú chápanie jednotlivých scén filmu, v ktorých boli aplikované. Ako príklad môžeme uviesť fakt, že nikde vo filme nebol veľvyslanec zatknutý, nebol väznený ani ukrutne týraný, nebol v žiadnom detenčnom tábore naproti ostatným, ktorí takéto výsady a imunity z titulu funkcie nepožívali. Jednou z dôležitých výsad je aj tzv. právo vlajky. Je to výsada, ktorá vyplýva z reprezentatívnej povahy diplomatickej misie. Dohovor ju upravuje v článku 20. Prijímajúcim štátom nesmie byť táto výsada obmedzená, pretože má absolútnu povahu. Vlajku vysielajúceho štátu je možné vyvesovať na miestnostiach misie, rezidencii šéfa misie a na jeho dopravných prostriedkoch. Uplatnením tohto práva

¹⁴ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2.vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011.ISBN-978-80-8078-414-0,725s.*377s.

¹⁵ ŠMIHULA, Daniel a kol. *Diplomatické a konzulárne právo*.prvé vydanie.Bratislava: Wolters Kluwers. ISBN-978-80-8168-278-0.299s.*135s.

vzniká osobitné právo misie i jej vedúceho na osobitnú úctu a ochranu zo strany orgánov a obyvateľstva hostiteľskej krajiny.¹⁶ Toto právo vlajky sa implementovalo aj do deja filmu, kde bolo niekoľkokrát zobrazené motorové vozidlo, ktoré patrilo veľvyslancovi a ako znak tohto vlastníctva bola na obidvoch stranách prednej časti vozidla vztýčená vlajka Švédska. Súčasne bola stiahnutá vlajky Kuby a vztýčená vlajka Švédska aj na budove veľvyslanectva a to priamo veľvyslancom, ktorý má na to plné právo. Ide o scénu, kde bola deklarovaná právna úprava veľmi špecificky, avšak podľa usudzujeme, že bola použitá správne. Dokonca bola sprevádzaná aj ústnym vyhlásením, kde bolo výrazným spôsobom tlmočené právo užívať výsady a imunity, plynúce z tejto povahy.

1.3. Členovia diplomatickej misie

Vo filme bolo spomenutých viacero funkcií, resp. išlo o členov diplomatického personálu. Aby sme mohli lepšie pochopiť problematiku, týkajúcu sa osôb diplomatického prostredia, je potrebné vnímanie rozdielov medzi jednotlivými kategóriami subjektov. Eklatantná klasifikácia sa nachádza v článku 1 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch. Tento článok definuje vedúceho misie, členov misie, členov personálu misie, diplomatický personál, diplomatického zástupcu, členov administratívneho a technického personálu i súkromnú služobnú osobu. Pre úplnosť je potrebné spomenúť, že pre členov personálu misie platí funkčné, hierarchické a hodnostné delenie. *In concreto*, z funkčného hľadiska ich delíme na diplomatický personál, administratívny a technický personál a služobný personál. Z hľadiska hierarchie rozlišujeme vedúceho misie, resp. šéf a misie a členov misie. Hodnostné delenie ako nám už zo samotného názvu vyplýva je delenie na základe diplomatických hodností. Diplomatická hodnosť vyjadruje kariérne a protokolárne postavenie zamestnanca na diplomatickom mieste v súlade s medzinárodnými zvyklosťami. Súčasne je táto hodnosť vyjadrením aj odbornej spôsobilosti a pripravenosti jednotlivca na výkon zahraničnej služby.¹⁷ V súlade s medzinárodnou praxou sa používajú tieto hodnosti v poradí od najnižšej po najvyššiu, pričom k nižším diplomatickým hodnostiam patria attaché a tretí tajomník, k stredným patria druhý a prvý tajomník a k vyšším diplomatickým hodnostiam radca, radca-minister a veľvyslanec. Často vyskytujúcim sa pojmom je pojem *ambasador*, čo je iba odvodené slovo od francúzskeho základu *ambassadeur*. Takýto pojem by sme však márne hľadali vo znení Viedenského dohovoru. Ide o vedúceho misie, resp. šéfa misie, ktorý

¹⁶ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2.vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011. ISBN-978-80-8078-414-0, 725s.*376s.

¹⁷ Diplomatické hodnosti. Prístupné na: <https://www.mzv.sk/ministerstvo/slovenski-velvyslanci-diplomaticke-hodnosti> (navštívené 28. marca 2020)

je poslaný suverénnym štátom s oprávnením zastupovať tento pri riešení otázok zahraničnej politiky. Vedúcich misií delíme do troch tried a práve do prvej triedy patrí veľvyslanec. Ten môže byť mimoriadny a splnomocnený. Súčasne je v tejto prvej triede aj nuncius alebo pápežský legát, čo ale nie je v prípade tejto analýzy centrom nášho záujmu, preto sa tomu nebudeme bližšie venovať. Pre potreby tohto príspevku nebude rozvádzať ani ďalšiu klasifikáciu ostatných tried.

1.4. Persona non grata

Gradujúci dej vo filme *Prevrat* je zakončený práve scénou, kedy bol veľvyslanec vyhlásený za personu non grata a dostal lehotu troch dní na opustenie krajiny. V prípade, ak by vysielajúci štát, v našom prípade Švédsko odmietol vyhovieť tejto povinnosti, resp. opomenul v rozumnom čase akceptovať túto požiadavku, prijímajúci štát má právo odmietnuť uznať dotyčnú osobu za člena misie.

Tento termín je v diplomatickom práve používaný pre členov diplomatického personálu diplomatických misií a konzulov. Ako sme už vyššie uviedli, je potrebné rozlišovať termíny členovia personálu misie a členovia diplomatického personálu. V súlade s Viedenským dohovorom o diplomatických stykoch z roku 1961 a Viedenským dohovorom o konzulárnych stykoch z roku 1963 môže prijímajúci štát kedykoľvek požiadať o odvolanie vedúceho misie alebo ktoréhokoľvek člena diplomatického personálu, bez potreby uvedenia dôvodov tejto žiadosti. Podobne to platí aj pre konzulárne úrady. Takéto požiadanie vo vzťahu k členom diplomatického personálu sa označuje latinským termínom *persona non grata*. Vo vzťahu k technickému a administratívne personálu sa používa termín „*neziaduca osoba*.“ V iných prekladoch článku 9 Viedenského dohovoru diplomatických stykoch sa stretáme aj s pojmom „*neprijateľná*.“ Toto rozlišovanie ale nemá podstatný význam, slúži iba na zdôraznenie rozdielov v kategóriách delenia členov diplomatickej misie. V každom z týchto prípadov je vysielajúca krajina povinná odvolať osobu vyhlásenú za osobu non grata v lehote stanovenej orgánmi prijímajúceho štátu. Po uplynutí tejto lehoty uvedená osoba stráca právo diplomatických výsad a imunit a môže byť vyhostená mimo hostiteľskej krajiny. Je potrebné ešte zdôrazniť, že osoba môže byť vyhlásená za non grata alebo za neprijateľnú dokonca ešte aj predtým, než vstúpila na územie prijímajúceho štátu, resp. hostiteľskej krajiny.¹⁸ Takéto vyhlásenie vždy smeruje proti osobe a nie proti vysielajúcejmu štátu. Táto možnosť prijímajúceho štátu je označovaná ako obyčajové pravidlo, ktorého použitie slúži na ochranu

¹⁸ ŁAKOTA-MICKER, Małgorzata. *Instrumentarium przyszętego dyplomaty.pierwsze wydanie*. London: Wydawca Legens.Publishing Workshop Ltd.2016.ISBN 978-0-9576904-6-2.330s.

bezpečnostných a iných verejných záujmov hostiteľskej krajiny, ako aj záujmov jej občanov.

1.5. Diplomatický azyl

Diplomatický azyl sa odlišuje od územného azylu. Nie je totiž definovaný ako inštitút bežného medzinárodného práva. Obyčajne je klasifikovaný ako inštitút medzinárodného práva Latinskej Ameriky. Ide o partikulárne právo v štátoch Latinskej Ameriky s podmienkou, že existuje bezprostredné nebezpečenstvo ohrozujúce život osoby domáhajúcej sa azylu. Je poskytovaný osobám, ktoré sú politicky stíhané v priestoroch diplomatickej misie. Právo diplomatického azylu súvisí s otázkou nedotknuteľnosti priestorov diplomatickej misie. Ide o výsadu, ktorú sme už vyššie spomenuli. Z tohto dôvodu je prístup orgánom prijímajúceho štátu do budovy absolútne vylúčený. Diplomatickí zástupcovia majú právo poskytnúť osobám, ktoré sú prenasledované pre politické trestné činy a ktoré nepoživajú diplomatické výsady a imunity, azyl a to v priestoroch diplomatickej misie. K priestorom diplomatickej misie zaraďujeme budovy, časti budov, pozemky k nim patriace i rezidencie vedúceho misie.¹⁹ Takýto azyl môže byť však odopretý tým, ktorí konajú v rozpore s ľudskými právami. Je potrebné tiež spomenúť, že poskytnutie azylu spravidla znamená porušenie povinností misie voči prijímajúcemu štátu a misia musí niesť dôsledky, ktoré z toho prijímajúci štát vyvodí. Koniec koncov takéto vyvodenie dôsledkov sme mali možnosť vidieť v princípe použitia vyhlásenia *vel'vyslanca* za *persona non grata*. Toto právo poskytnutia azylu bolo takmer zásadnou črtou filmu a pri aplikácii právnej úpravy medzinárodného práva sa snaha o dosiahnutie priaznivého výsledku a záchrany ľudí o túto ochranu žiadajúcich stala v deji prioritou okolo ktorej sa využitím aj ďalších inštitútov vytváral celý dej.

1.6. Právna úprava

Iba aplikovaním vhodnej právnej úpravy vieme nami priblížené aspekty správne dešifrovať v rovine medzinárodného práva. Prioritným právnym predpisom, ku ktorého aplikácii dochádzalo najčastejšie bol Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961. Pre porovnanie a zdôraznenie niektorých elementov v diplomatickom styku sme využili aj Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch z roku 1963. Základ ale oboch týchto dokumentov tvoria veľmi významné Viedenské nariadenia²⁰ z roku 1818, ktoré sa zaslúžili o polozenie základov mnohých atribútov

¹⁹ Diplomatický azyl. Prístupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/azyl> (navštívené 28.marca 2020)

²⁰ GÓRALCZYK, Wojciech.SAWICKY, Stefan.*Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*. piętnasta edycja.Warszawa: LexisNexis. 2017.ISBN-978-83-278-0101-2, 250s.

diplomatického práva a sú stále v platnosti. Veľmi dôležitú časť vo filme zohráva problematika osôb, žiadajúcich o diplomatickú ochranu, s čím neodmysliteľne súvisí Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951 a následne aj New Yorkský protokol z roku 1967.²¹ Domnievame sa, že vhodným pre potreby tejto analýzy môže byť aj Návrh článkov o diplomatickej ochrane z roku 2006. Osobitne by sme tiež na mohli aplikovať aj Dohovor o osobitných misiách z New Yorku z 1969.

Zoznam použitej literatúry

1. GÓRALCZYK, Wojciech.SAWICKY, Stefan.*Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*.piętnasta edycja. Warszawa: LexisNexis. 2017.ISBN-978-83-278-0101-2, 409s.
2. KUŹNIAK,Brygida (red.).*Prawo dyplomatyczne i konsularne-wyklad wprowadzający*.pierwsze wydanie. Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck, 2015.ISBN 978-83-255-7028-6,231s.
3. ŁAKOTA-MICKER,Małgorzata. *Instrumentarium przyszłego dyplomaty*.pierwsze wydanie.London: WydawcaLegens.Publishing Workshop Ltd. 2016.ISBN 978-0-9576904-6-2.378s.
4. BATTEN,D.(Ed.).*Gale Encyclopedia of American Law*.Diplomatic Immunity. 3rd ed.,Vol. 3, Detroit, MI: Gale. 2010. pp. 454-456.
<https://link.gale.com/apps/doc/CX1337701396/GVRL?u=pavjouni&sid=GVRL&xid=36fff2d>
5. MARIŠOVÁ, Eleonóra.PAVLÍKOVÁ,Barbara.*Chapters from the public International Law*.prvé vydanie.Nitra: SUA, 2015.ISBN 978-80-552-1304-0.174s.
6. KLUČKA, Ján.*Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, tretie vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2017.ISBN-978-80-8168-743-3,528s.
7. KLUČKA, Ján.*Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, druhé vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011.ISBN-978-80-8078-414-0,725s.
8. ŠMIHULA,Daniel a kol. *Diplomatické a konzulárne právo*.prvé vydanie.Bratislava: Wolters Kluwer, 2015.ISBN-978-80-8168-278-0.299s.
9. PAVLOVIČ,Peter.*Vzťah diplomatickej ochrany a konzulárnej pomoci vo svetle judikatúry Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti a Medzinárodného Súdneho dvora*.Dny práva – 2010 – Days of Law, 1. ed. Brno : Masaryk University, 2010.
10. ŠPAČEK,Method. *Kodifikácia pravidiel diplomatickej ochrany*: dizertačná práca.Praha: Univerzita Karlova,2012.215s.
11. Viedenský dohovor o diplomatických stykoch, 1961, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/157/> (navštívené 29. marca 2020)
12. Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch, 1964, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1969/32/> (navštívené 29. marca 2020)

²¹ Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1967, odkaz na zverejnenie v Z.z.: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1996/319/> (navštívené 29. marca 2020)

13. Dohovor o právnom postavení utečencov, 1967, <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1996/319/> (navštívené 29. marca 2020)
14. Diplomatické hodnosti. Prístupné na: <https://www.mzv.sk/ministerstvo/slovenski-velvyslanci-diplomaticke-hodnosti> (navštívené 28.marca 2020)
15. Diplomatický azyl. Prístupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/azyl> (navštívené 28.marca 2020)

Zem nikoho: Vzostupy a pády misie UNPROFOR

Mária Alena Hasáková

ÚVOD nielen do deja filmu

Dej filmu sa odohráva v obyčajnom zákope, situovanom uprostred srbskej a bosnianskej vojnovnej línie, počas vojny v Bosne. Hlavné postavy predstavuje trojica vojakov. Trio pozostáva z bosnianskeho vojaka Čikiho, jeho zraneného spolubojovníka ležiaceho na míne, a mladého srbského vojaka Nina. Keďže vojaci zo strachu o svoj život nemôžu opustiť zákop, nepriateľské strany nevedia, ako dostať členov svojich jednotiek z tejto militarizovanej oblasti medzi vojenskými líniami. Preto sa rozhodnú kontaktovať misiu UNPROFOR a žiadajú ju o vyriešenie situácie. Zatiaľ, čo veliteľstvo UNPROFOR nejaví záujem napomôcť vyriešeniu problému, situácia v zákope sa postupne zhoršuje.

Keď francúzsky seržant Marchand vidí, že veliteľstvo UNPROFOR-u nekoná, rozhodne sa situáciu vziať do vlastných rúk. Vyráža na cestu k zákopu, aby pomery osobne preveril v mene misie. Po podaní pravdivého hlásenia o situácii v zákope dostane na jeho veľké sklamanie rozkaz, aby nevyvíjal žiadnu aktivitu, pretože podľa slov veliteľa je toto „problém znepriatelených strán a nie UNPROFOR-u“. Postoj veliteľa misie sa zmení až po medializácii prípadu, kedy celý svet prostredníctvom médií sleduje, ako sa UNPROFOR zachová. V záujme zachovať si renomé mierotvorcov, je do zákopu vyslaná jednotka UNPROFOR spolu s novinármi a pyrotechnikom, ktorý má za úlohu zneškodniť mínu, na ktorej leží bosnianský vojak. Medzitým, ako technik zisťuje, že mínu nie je možné deaktivovať, príslušníci UNPROFOR-u sa snažia upokojiť hádku medzi Bosniakom Čikim a Srbom Ninom. To sa im však nepodarí a pred očami všetkých prichádza k streľbe, pri ktorej spomínaní vojaci zomierajú. Následne veliteľ vydá rozkaz, aby vojaci misie nepustili novinárov k zákopu a pred očami prítomných modré helmy vynesú vojaka, ležiaceho na míne do bezpečia vrtuľníka. Po odchode novinárov sa seržant Marchand dozvedá, že to bolo len divadlo pre novinárov, nakoľko skutočný vojak leží stále na míne v zákope a nie je mu možné pomôcť. Jednotka UNPROFOR dostane rozkaz miesto opustiť. Vojaka nechávajú pomaly zomierať a odchádzajú.

Film je naozaj bohatý na množstvo námetov z pohľadu všeobecného medzinárodného práva, a to najmä medzinárodného humanitárneho práva. Autorka sa však rozhodla venovať sa samotnému posolstvu filmu, ktorý hovorí o neschopnosti medzinárodného spoločenstva efektívne a včas konať v kritických a vyhrotených situáciách. UNPROFOR je akýmsi obrazom akcie neschopnosti Bezpečnostnej rady

a zároveň svedčí o veľkou nezáujme napomôcť k zlepšeniu situácie. Celkový koncept filmu poukazuje predovšetkým na neschopnosť UNPROFOR-u, ktorý zlyhal pre svoj obmedzený, nedostatočný mandát. Situáciu vykresľuje naozaj tak, že divák nadobudne pocit o fatálnom zlyhaní misie, čomu však v skutočnosti tak celkom nebolo. Preto sa autorka rozhodla detailnejšie rozobrať, kde UNPROFOR zlyhal a kvôli čomu, či kde naopak si svoj mandát splnil a tým napomohol k bezpečnosti a mieru krajiny.

1. Právny rámec mierovej operácie UNPROFOR

Odhodlaní uchrániť budúce pokolenia pred metlou vojny

Táto kapitola sa zoberá stručnou charakteristikou misií OSN, mandátom misie UNPROFOR pôsobiacej v Bosne a Hercegovine od februára 1992 do marca roku 1995, pričom pomerne detailne popisuje jednotlivé zmeny mandátu v kontexte postupného vývoja udalostí, pod tlakom ktorých Bezpečnostná rada OSN upravovala rozsah mandátu. Tieto zmeny sa dotýkajú prevažne územnej, časovej pôsobnosti misie a účelu jej zriadenia.

Mierové operácie patria medzi činnosti, ktoré najviac zviditeľňujú OSN, ale zároveň sú aj jednou z najkritizovanejších aktivít organizácie.¹ Na úvod je potrebné najskôr poukázať na samotnú požiadavku mieru, resp. na zákaz viesť vojnu, od ktorej sa odvíja aj legalita ustanoviť mierovú misiu/ operáciu, ktorá má práve mier zabezpečiť, príp. ho nastoliť. Explicitné ukotvenie zákazu použitia sily v medzinárodnom práve nachádzame v Charte OSN, konkrétne v čl. 1. Zároveň Charta naznačuje dve základné línie činnosti OSN: prvou je viesť strany k ukončeniu ozbrojeného konfliktu vždy, keď vznikne a druhú líniu predstavuje pomoc stranám v medzinárodných sporov nájsť adekvátny mierový prostriedok urovnania vzájomného sporu. Môžeme konštatovať, že predchádzanie konfliktom alebo riešenie sporov mierovými prostriedkami sú dva základné piliere tejto svetovej organizácie, pričom sú veľmi úzko prepojené. Tak ako sa vyvíja konflikt, prispôsobuje postupne OSN aj nástroje, ktoré má k dispozícii na jeho vyriešenie. Pred zriadením misie, pokiaľ to situácia ešte dovoľuje, predchádza iniciatíva vyriešiť konflikt prostredníctvom tzv. preventívnej diplomacie. Preventívna diplomacia zabraňuje vzniku sporov medzi znepriatelenými stranami, a ak sa takéto spory objavia, zabraňuje ich eskalácii a obmedzuje ich rozšírenie.² Najväčší prínos v prípade úspechu je najmä v podobe

¹ MAREK, J. *Mierové operácie OSN*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2019. 12 s. ISBN 978-80-8040-581-6

² Tamtiež

zachránených ľudských životov, ale rovnako má aj priaznivý ekonomický efekt pre krajinu. Štandardne sa na tejto počiatkovej fáze participuje Generálny tajomník OSN a jeho špeciálni vyslanci.

Pokusy o mierové rokovania neboli úspešné a preto na výzvu viacerých členských štátov OSN, Rada začala zvažovať možnosť zriadenia misie, čo bolo úzko prepojené so snahou pokúsiť sa najskôr konfliktu predísť a situáciu vyriešiť prostredníctvom „nesilových“ riešení.

V roku 1991 už vypukli malé regionálne ozbrojené konflikty a Bezpečnostná rada v reakcii na eskalujúcu situáciu v Juhoslávii prijala jednomyselne rezolúciu č. 731 (1991), v ktorej „vyjadrila hlboké znepokojenie nad bojmi a vyzvala všetky štáty k okamžitému embargu na dovoz zbraní, či iného vojenského materiálu do oblastí bývalej Juhoslávie“. Rovnako vyzvala Generálneho tajomníka OSN Javieru Péreza de Cuéllar na vedenie mierových rozhovorov a „aby bol nápomocný vláde Juhoslávie“. V snahe doceliť ukončenie konfliktu len za pomoci mierových prostriedkov, vyslal novozvolený Generálny tajomník OSN Boutros Boutros-Ghali do Juhoslávie 50 vojenských dôstojníkov, ktorí mali zabezpečovať tzv. „dobré služby“ na podporu udržania mieru.³ V tom istom čase mal osobitý vyslanec Cyrus Vance poverenie pokračovať v úsilí zabezpečiť spoluprácu medzi zúčastnenými aktérmi. V máji 1992 napriek všetkým diplomatickým snahám Európskeho spoločenstva a zástupcov Generálneho tajomníka stabilizovanie vnútorného konfliktu nebolo úspešné a preto Generálny tajomník odporučil zriadenie mierovej misie Bezpečnostnej rade OSN. S cieľom napomôcť ukončeniu konfliktu uvalila Bezpečnostná rada rozsiahle sankcie na Juhoslovanskú zväzovú republiku prostredníctvom rezolúcie č. 757 (1992). Ani tieto opatrenia však nemali výraznejšie výsledky.⁴

Tak, ako tomu bolo v tomto prípade, ak zlyhajú všetky pokusy o efektívne mierové riešenie sporov prostredníctvom alternatív uvedených v čl. 33 Charty OSN, je Bezpečnostná rada oprávnená v súlade s kapitolou VII uchýliť sa k použitiu sily ako prostriedku ultima ratio. Predstavitelia Srbska a Chorvátska sa spolu so zástupcami OSN dohodli na zriadení mierovej misie ešte počas stretnutia v Ženeve v novembri 1991. Prvým krokom Bezpečnostnej rady OSN bolo prijatie rezolúcií, ktoré mali zabezpečiť dodržiavanie Ženevských dohovorov stranami konfliktu, prijatie všeobecných zásad mierovej misie a schválenie predbežného plánu misie, ktorý predložil Generálny tajomník OSN. Až výrazné zhoršenie situácie s distribúciou humanitárnej pomoci v polovici mája 1992 prinútilo Bezpečnostnú radu konečne

³ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

⁴ Tamtiež

konať. Je preto na mieste konštatovať, že až humanitárna kríza, ktorá prevýšila pôvodnú požiadavku zabezpečiť mier, bola skutočný zlomovým bodom.

Mierové operácie sa z veľkej časti riadia nepísanými zásadami, ako napríklad zásada neustrannosti, či aby nasadenie jednotiek v zvrchovanom štáte bolo len so súhlasom jeho štátnych orgánov, zásada nepoužívania a nehrozenia použitím sily okrem prípadov nutnej sebaobrany a mnohé iné. Rovnako tak aj ich úlohy môžu byť rozličné a nemusia sa vždy zameriavať len na udržanie alebo vytvorenie mieru. Mandáty misie môžu pokrývať širokú paletu prierezových hodnôt, ktoré chráni Charta OSN, ako napríklad ochrana a zaistenie dodržiavania ľudských práv, ozbrojenie nepriateľských strán, zabezpečenie distribúcie humanitárnej pomoci, podpora pri návrate utečencov atď. Prax správania sa misie však ukazuje, že pravidlá ktorými sa riadia, sú prinajmenšom diskutabilné.

Pôvodný právny rámec v prípade UNPROFOR-u bol koncipovaný len ako dočasné opatrenie na „vytvorenie podmienok mieru a bezpečnosti, potrebný na rokovanie o celkovom vyriešení juhoslovanskej krízy“. Bezpečnostná rada dňa 21. februára 1992 prijala rezolúciu č. 743 (1992) ustanovujúcu mierovú operáciu UNPROFOR v Chorvátsku na dobu 12 mesiacov. Až neskôr sa operačný mandát misie rozšíril do ďalších štyroch republík bývalej Juhoslávie a v júni 1992 bola rezolúciou č. 758 (1992) rozšírená aj na Bosnu a Hercegovinu. Pôvodný mandát bosnianskej misie sa vzťahoval na ochranu poskytovanej humanitárnej pomoci, ktorá bola adresovaná bosniackemu obyvateľstvu. Nielen preto je misia UNPROFOR mierne odlišná od iných misií realizovaných OSN. Ďalším odlišným znakom tejto misie boli časté zmeny jej mandátu.⁵

Ako je uvedené vyššie, pôvodný mandát bol koncipovaný len na ochranu humanitárnych konvojov, ktoré prúdili do vojnu postihnutej krajiny, čo úzko súviselo najmä so zabezpečením letiska v Sarajeve, odkiaľ mohli byť tieto dodávky distribuované ďalej do celej krajiny. Z tohto dôvodu bola krátko po udelení mandátu prijatá ďalšia rezolúcia, ktorá umožňovala UNPROFOR-u rozmiestnenie jednotiek a techniky spolu so zaistením letiska. Súčasne nasledovalo prvé územné rozšírenie mandátu, ktoré bolo nevyhnutné necelé dva mesiace od príchodu misie do Sarajeva. Keďže úlohou UNPROFOR-u bolo umožniť distribúciu humanitárnej pomoci, rozšírila Bezpečnostná rada mandát prostredníctvom rezolúcie č. 776 (1992) zo dňa 14. septembra 1992 tak, aby mandát pokrýval širšie územie Bosny a nielen mesto Sarajevo. Uvedené rozšírenie bolo potrebné, aby UNPROFOR mohol sprevádzať pracovníkov UNHCR všade tam, kde to bolo nevyhnutné. Nie je to však jediné územné rozšírenie mandátu. Medzi februárom 1992 a februárom 1993 bol mandát

⁵ KOOPS J.A. a kol. *United Nations Peacekeeping Operations*, Oxford: Oxford university press, 2015. 384 s. ISBN 978-0-19-968604-9.

UNPROFOR rozšírený niekoľkokrát tak, aby postupne pokrýval päť republík bývalej Juhoslávie – Chorvátsko, Bosnu a Hercegovinu, Čiernu Horu a Srbsko.

Okrem ochrany UNHCR mohli byť jednotky UNPROFOR-u využité aj na ochranu konvojov s prepustenými civilnými osobami, a to v prípade, že by o to požiadal ICRC. Použitie zbraní bolo oprávnené nielen v prípade nutnej sebaobrany, ale aj v prípade, ak by ozbrojené osoby bránili výkonu mandátu UNPROFOR-u. Celkovo bolo na túto úlohu nasadených 6 500 vojakov a 2 000 podporných zložiek.

K ďalšiemu rozšíreniu mandátu prišlo už nasledujúci mesiac a to rezolúciou č. 781 (1992), ktorá zakázala všetky vojenské vzdušné lety nad Bosnou a Hercegovinou, pričom zároveň uložila misii monitorovať dodržiavanie tohto zákazu.⁶ Zákaz bol však mnohokrát porušený a preto Bezpečnostná rada nariadenie rozšírila na akékoľvek prelety vzdušným priestorom Bosny a Hercegoviny, pričom poverila UNPROFOR, aby za účelom vynútenia dodržiavania zákazu vykonala „všetky potrebné opatrenia“, ktoré budú primerané okolnostiam a povahe letov.⁷ Tieto opatrenia boli a aj mali byť koordinované s činnosťou Generálneho tajomníka a Severoatlantickou alianciou, ktorá mala fakticky zákaz zabezpečiť. Za týmto účelom nasadilo NATO letectvo poskytnuté zmluvnými krajinami. Koordinácia letectva bola založená na spolupráci UNPROFOR a NATO. Tieto operácie boli schválené rezolúciou č. 816 (1993).

V marci 1993 sa postupne zintenzívňovali útoky na civilné obyvateľstvo najmä zo strany bosnianskych Srbov. Časť moslimského obyvateľstva ostala „uväznená“ počas jedného z útokov zo strany Srbov v čase okupácie v Srebrenici a jej okolí, čím jej bol znemožnený prístup k humanitárnym dodávkam. Bezpečnostná rada v reakcii na vzniknutú situáciu 16. apríla 1993 znova rozšírila mandát mierovej operácie a rezolúciou č. 819 (1993) a č. 824 (1993) vymedzila tzv. „bezpečné oblasti“, zahŕňajúce mestá ako Sarajevo, Tuzla, Zepa, Bihac, Goražde vrátane Srebrenice a jej okolia. V daných oblastiach nemalo prichádzať k ozbrojeným útokom, či k akýmkoľvek iným nepriateľským činom. Rezolúcia rovnako požadovala okamžité stiahnutie bosnianskych Srbov a zastavenie útokov. UNPROFOR za pomoci mediácie Generálneho tajomníka OSN mal zabezpečiť bezpečný transport zranených a umožniť obnovenie dodávok humanitárnej pomoci. Na tento účel bolo misii pridelených ďalších 50 vojenských pozorovateľov.

Bezpečnostná rada si s postupom času začala uvedomovať, že iba samotné vyhlásenie bezpečných zón nebude postačujúce, nakoľko je potrebné tieto oblasti v prípade potreby ochrániť. Z tohto dôvodu bola v júni prijatá rezolúcia č. 836 (1993), ktorá v súlade s kapitolou VII Charty OSN upravila mandát misie tak, aby v prípade

⁶ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

⁷ Tamiež

potreby mohla chrániť bezpečné oblasti a zároveň monitorovať dodržiavanie prímeria. Zaistenie „ochrany“ bezpečných oblastí treba chápať v rovine nutnej sebaobrany, ak by prišlo k ozbrojenému útoku či bombardovaniu zo strany niektorého z aktérov. Zároveň boli k spolupráci vyzvané aj členské štáty a NATO, aby „podporovali UNPROFOR pri výkone svojho mandátu“. Posledné prijaté rezolúcie znamenali veľký progres, pretože reflektovali posun účelu misie od chránenia humanitárnej pomoci smerom k ochrane civilného obyvateľstva za použitia sily či donútenia.⁸ Pre vyššie uvedené opatrenia bolo potrebné vyslať ďalšie pozemné jednotky spolu s leteckou podporou. Napriek odporúčaniam Rada v júni 1993 schválila prostredníctvom rezolúcie č. 844 (1993) ďalšie navýšenie jednotiek o 7 600 vojakov.

V septembri 1993 stál Generálny tajomník pre zložitou otázkou. Musel rozhodnúť, či predloží Rade návrh na predĺženie mandátu misie alebo nie. V tomto čase misia čelila ostrej kritike kvôli jej „zbytočnosti a neschopnosti“ a zároveň pracovníci misie boli dennodenne vystavovaní nebezpečeniu. Jeden z hlavných dôvodov proti predĺženiu mandátu bola skutočnosť, že sa znepriatelené strany odmietali usilovať o riešenie problému a podniknúť kroky na zmierenie. Generálny tajomník zdôraznil, že hlavným cieľom UNPROFOR-u je „iba“ udržiavanie mieru, čo má umožniť mierové rokovania.⁹ Nakoniec sa rozhodol odporučiť predĺženie mandátu, avšak za predpokladu akceptácie vopred vymedzených podmienok. Bezpečnostnej rade navrhol, aby jeden z predpokladov predĺženia misie bola podmienka okamžitého uzatvorenia prímeria medzi stranami a zaviazaním sa k spolupráci s veliteľstvom UNPROFOR-u. Do svojho odporúčania zapracoval aj návrh chorvátskeho prezidenta, aby bola mierová operácia rozdelená na tri časti a to UNPROFOR (Chorvátsko), UNPROFOR (Bosna a Hercegovina) a UNPROFOR (Macedónsko), pričom však mala ostať zachovaná integrovaná vojenská, logistická a administratívna štruktúra. Bezpečnostná rada nakoniec po zdĺhavých konzultáciách a dvoch dočasných predĺženiach mandátu rezolúciou č. 871 (1993) predĺžila mandát misie na obdobie šiestich mesiacov až do 31. marca 1994. V tomto prípade je potrebné poznamenať, že predĺženie mandátu misií na obdobie šiestich mesiacov patrí medzi štandardné predĺženia. Obavy Generálneho tajomníka Rada vyriešila dôrazným apelom na zúčastnené strany, že v prípade znemožňovania výkonu mandátu misie či prípadná nespolupráca „bude mať vážne dôsledky“. Rovnako Rada vyzvala štáty k uzavretiu

⁸ KOOPS J.A. a kol. *United Nations Peacekeeping Operations*, Oxford: Oxford university press, 2015. 385 s. ISBN 978-0-19-968604-9.

⁹ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

prímeria. Jediné, čo Rada akceptovala z odporúčaní Generálneho tajomníka, bolo rozdelenie UNPROFOR-u na tri časti, podľa krajiny pôsobenia.

V kontexte bojov, ktoré prebiehali v tzv. „bezpečných oblastiach“ od konca roku 1993 do začiatku roku 1994 podala pomocnú ruku misii UNPROFOR organizácia NATO. Tá uviedla, že je pripravená poskytnúť potrebnú leteckú podporu na obnovenie bezpečnosti v týchto oblastiach. V tomto bode sa misia z pôvodných konceptov peacekeeping a peacemaking preklápa do peace enforcement, čiže do priameho vynútenia mieru. Legitimita prijatia tohto postupu sa zvyčajne odvodzuje od kolektívnej bezpečnosti, preto sa logicky musí rovnako zhodovať so strategickými cieľmi medzinárodného spoločenstva. Zároveň použitie sily misiou nesmie byť v rozpore s jej mandátom, pričom musí spĺňať podmienky presnosti, primeranosti, proporcionality v kombinácii s princípom minimálnej sily. V prípade, ak si situácia vyžaduje použitie sily, zvyčajne prichádza ku kooperácii OSN a spojencov v podobe NATO. Tí sú na také akcie lepšie pripravení, vycvičení a vyzbrojení.

Generálny tajomník OSN v liste adresovanom predsedovi Bezpečnostnej rady potvrdzuje, že znovuzískanie kontroly nad bezpečnými zónami bolo nad možnosťami, ktoré malo k dispozícii UNPROFOR v Bosne. Samotné letecké akcie za účelom oslobodenia oblastí od bosnianskych Srbov neboli v rozpore s mandátom misie, pretože mandát dovoľoval použitie sily nielen v nutnej sebaobrane, ale aj v prípade, kedy strany maria výkon mandátu. Bezpečnostná rada počas zasadnutia dňa 14. až 15. februára skonštatovala, že letecké útoky, ktoré mala previesť NATO, nie sú v rozpore s prijatými rezolúciami, ak budú vykonané „opatrne a presne“. Po týchto náletoch a následnom odzbrojení strán a odovzdaní ťažkých zbraní do rúk UNPROFOR -u dostala misia za úlohu strážiť zberné miesta zbraní.

Keďže sa situácia zlepšila, Bezpečnostná rada OSN prijala 4. marca 1994 rezolúciu č. 900 (1994), v ktorej zdôraznila dôležitosť spolupráce medzi stranami a UNPROFOR -om pri upevnení mieru. Cieľom sa stalo obnovenie slobody pohybu civilného obyvateľstva mesta Sarajeva a postupné obnovenie chodu mesta. Z tohto dôvodu Rada požiadala Generálneho tajomníka o vypracovanie plánu na obnovu verejných služieb v rôznych oblastiach Bosny a Hercegoviny. Generálny tajomník uviedol, že za účelom implementácie rezolúcie č. 900 (1994) bude potrebné navýšiť personálne kapacity misie o 8 250 ďalších vojakov, 150 vojenských pozorovateľov a 275 príslušníkov civilnej polície. Pričom len samotné udržanie situácie v meste Sarajevo by „zhltno“ z tohto balíčka 2 200 vojakov a stráženie ostatných oblastí by vyžadovalo vojenskú posilu v kapacite 6 050 armádnych príslušníkov. Keďže sa UNPROFOR-u končil mandát, požiadala Generálny tajomník o jeho obnovenie a to až o ďalších 12 mesiacov. Rada nakoniec rozhodla predĺžiť mandát misie rezolúciou č.

908 (1994) o polovicu navrhovaného obdobia, t.j. o 6 mesiacov s platnosťou do 30. septembra 1994.

Ďalším dôležitým krokom pre znovuoživenie chodu krajiny bolo otvorenie letiska Tuzle aj na komerčné účely. Letisko fungovalo v obmedzenom režime pod správou jednotky UNPROFOR, pričom dodávky, ktoré cez letisko prúdili, boli výlučne humanitárneho charakteru. Tento návrh nakoniec Rada odobrila a zároveň požiadala členské štáty o poskytnutie personálu a iného potrebného vybavenia. K personálnemu navýšeniu kapacít mierovej operácie prišlo prostredníctvom rezolúcie č. 914 (1994), počet sa zvýšil o ďalších 6 550 vojakov.

Na konci marca 1994 prišlo k ďalšiemu masívnemu útoku na bezpečné oblasti v blízkosti mesta Goražde. Rada prijatím rezolúcie č. 824 (1993) vyzvala aktérov k rešpektovaniu bezpečných oblastí, avšak bez významnejšieho výsledku. Keďže do centra útoku sa dostali aj príslušníci misie UNPROFOR -u, v rámci nutnej sebaobrany požiadali letectvo NATO o zásah. Bombardovanie srbských pozícií prebiehalo od 10. do 11. apríla 1994. Bezpečnostná rada reagovala znova prostredníctvom rezolúcie č. 913 (1994), v ktorej útoky odsúdila a žiadala ich zastavenie v oblastiach bezpečných zón. Rovnako stranám adresovala požiadavku uzatvorenia nového prímeria pod záštitou UNPROFOR-u a okamžité prepustenie zadržaných pracovníkov misie, ktorí boli zajatí počas bojov o Goražde.

Ako sa časom ukázalo, problémom bolo najmä usmernenie bojov mimo bezpečných zón. Z tohto dôvodu navrhol Generálny tajomník OSN tri základné princípy pre tieto oblasti:

bezpečné oblasti majú poskytovať útočisko predovšetkým civilným obyvateľom a UNPROFOR má preto tieto oblasti chrániť, avšak musí postupovať tak, aby sa sám nestal stranou konfliktu

obrana týchto miest by nemala byť v rozpore s predchádzajúcimi rezolúciami upravujúcimi mandát mierovej operácie, skôr práve naopak, tieto aktivity by mali byť v úplnom súlade s mandátom

mandát by mal zohľadňovať aj kapacity mierovej operácie a možné protichodné priority

Podľa Generálneho tajomníka je kľúčové najmä jasnejšie a zrozumiteľnejšie vymedziť mierovú misiu a jej kompetencie smerom k bezpečnostným oblastiam, upraviť definíciu bezpečných oblastí na základe vyššie uvedených princípov a zároveň dosiahnuť ich rešpektovanie zo strany aktérov a v poslednom rade obnoviť slobodu pohybu v bezpečných oblastiach tak, aby v nich civilné obyvateľstvo mohlo nájsť útočisko a zároveň boli tieto oblasti pravidelne zásobované humanitárnymi dodávkami vrátane komerčnej prepravy.

Napriek mnohým zlyhaniu misie vo výkone mandátu a mnohých hlasom, ktoré podporovali zrušenie misie, Bezpečnostná rada prijala rezolúciu č. 947 (1994), ktorou predĺžila mandát mierovej operácie o ďalších šesť mesiacov, teda do 31. marca 1995. Rovnako prijala aj navrhované opatrenia, ktoré predložil Generálny tajomník, najmä postupné odmietanie územia či opatrenia týkajúce sa civilnej polície. Po predĺžení mandátu misie sa boje obnovili a boli napadnuté takmer všetky bezpečné oblasti, pričom prichádzalo ku genocíde a iným formám páchania trestných činov podľa medzinárodného práva. Rada preto prostredníctvom rezolúcie č. 941 (1993) prikázala zástupcom bosnianskych Srbov, aby okamžite ukončili etnické čistky a umožnili prístup príslušníkom OSN a ICRC do postihnutých oblastí.

Keďže útoky nepoľavili na intenzite a zasiahli aj bezpečnú oblasť Bihač, Bezpečnostná rada prijala rezolúciu č. 958 (1994), v ktorej oprávnila členské štáty, aby v súlade s rezolúciou č. 836 (1993) a v blízkej koordinácii s Generálnym tajomníkom a UNPROFOR-om podporili UNPROFOR pri presadzovaní mandátu. Práve na základe tejto rezolúcie NATO zahájilo letecké útoky na srbské pozície.

2. Pôsobenie misie – vzostupy a pády

Zjednotiť svoje sily pre zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti

Ešte pred príchodom jednotiek UNPROFOR-u OSN iniciovala niekoľko podnetov na vyriešenie konfliktu mierovou cestou. Napriek tomu, že všetky tieto pokusy boli neúspešné, najbližšie k cieľu zažehnať včas konflikt sa dostal špeciálny vyslanec C. Vance. V snahe viesť mierové rozhovory pozval reprezentantov Srbska a Chorvátska dňa 23. novembra 1991 ku spoločnému stretnutiu v Ženeve. Počas tohto stretnutia sa juhoslovanské strany dohodli na okamžitom prímerí, ale aj na vyriešení množstva iných otázok.¹⁰ Rovnako všetci zúčastnení vyjadrili podporu ustanoveniu mierovej operácie OSN. Po ukončení stretnutia prímerie bolo porušené takmer okamžite. Už počas pôsobenia Generálneho tajomníka OSN a jeho tímu v krajine bolo zrejmé, že strany už od samého začiatku nejavili záujem konflikt ukončiť. Tajomník viackrát informoval Bezpečnostnú radu OSN o skutočnosti, že štáty nevytvárajú a v krajine de facto nie sú podmienky, ktoré by umožnili vytvoriť efektívne fungujúcu mierovú operáciu. To napokon aj potvrdil vo svojej správe, ktorú predložil Rade. V nej síce odporúča misiu zriadiť, najmä pre zlyhanie všetkých mierových iniciatív, avšak zároveň zdôrazňuje, že zriadenie misie napriek nebezpečenstvu jej zlyhania z dôvodu

¹⁰ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

nedostatku spolupráce by bolo menej závažné, ako nezriadenie misie, pretože vtedy hrozí vypuknutie vojny s oveľa fatálnejšími následkami. Z uvedeného je zrejmé, že misia nemala ideálne pripravené podmienky na jej efektívne pôsobenie. Práve spolupráca strán a ochota nastoliť prímerie býva pre mierové operácie kľúčová.

Prví pozorovatelia v mene UNPROFOR-u dorazili do Sarajeva v júli 1992. Po ich príchode však neprišlo k očakávanému zlepšeniu situácie, ale práve naopak konflikt sa viac eskaloval. Keďže mandát mala misia len na ochranu distribúcie humanitárnej pomoci, nebolo v jej kompetencii brániť ozbrojeným konfliktom medzi stranami. Naskytuje sa otázka, prečo UNPROFOR nedostal flexibilnejší mandát, aby vedel už na začiatku konfliktu pracovať efektívnejšie. Dôvodom bol najmä strach z ďalšej veľkej vojny medzi mocnosťami, ktorý paralyzoval medzinárodné spoločenstvo v danom čase, preto sa zdráhali odsúhlaseniu rezolúcie, vďaka ktorej by bola nasadená jednotka akcieschopnejšia. Je potrebné si uvedomiť, že vojna v Juhoslávii sa odohrala bezprostredne po ukončení studenej vojny a preto boli mocnosti veľmi opatrné. V snahe vyhnúť sa akýmkoľvek vojenským konfrontáciám medzi stranami a misiou UNPROFOR sa operácia „na udržanie mieru“, zmenila sa na misu poskytujúcu ochranu humanitárnej pomoci.¹¹ Takéto váhanie a prílišnú opatrnosť v nastavení pôsobnosti mandátu misie možno tiež hodnotiť ako chybu, avšak nie samotnej misie, ale Bezpečnostnej rady OSN, ktorá nereagovala včas, nebola dostatočne pružná a „odvážna“ v presadzovaní cieľov OSN. Je na polemiku, ako by sa konflikt vyvíjal, ak by sa misia už od začiatku zameriavala aj na nastolenie mieru medzi stranami a nielen na humanitárnu pomoc.

Strategickým bodom pre zabezpečenie pravidelných dodávok humanitárnej pomoci bolo sarajevské letisko, ktoré sa ozbrojeným jednotkám UNPROFOR-u podarilo úspešne držať až do februára 1993 a to aj napriek početným aktivitám nepriateľských vojsk. Najčastejšie strany sťažovali pôsobenie misie rôznymi prekážkami, mínami, paľbou či pasivitou v oblasti spolupráce. Od novembra 1993 do januára 1994 vďaka zásluhám UNPROFOR-u sa podarilo zásobovať odhadom až 800 000 obyvateľov Bosny a Hercegoviny, ktorí obdržali 34 600 ton potravín, liekov a iného nedostatkového materiálu. V marci 1993 nastal však vážny problém s dodávkami humanitárnej pomoci v dôsledku intenzívnych bojov v čase útokov bosnianskych Srbov, počas ktorých bolo zabitých aj množstvo civilistov. Po útokoch sa tisíce moslimských obyvateľov ukrylo v Srebrenici a blízkom okolí, avšak tieto oblasti boli napádané alebo okupované Srbmi, čím bolo UNPROFOR-u spolu s UNHCR znemožnené poskytovať aj naďalej nevyhnutné dodávky. Bezpečnostná rada sa

¹¹ KOOPS J.A. a kol. *United Nations Peacekeeping Operations*, Oxford: Oxford university press, 2015. 385 s. ISBN 978-0-19-968604-9.

zaviazala zabezpečiť, aby osoby zodpovedné za blokádu humanitárnej pomoci boli postavené pred súd.¹² Odhaduje sa, že až 40 ľudí denne zomrelo v dôsledku nedostatku jedla, chladu, neposkytnutia lekárskej starostlivosti či v priamej súvislosti s vojenskými operáciami. Napriek vynaloženému úsiliu sa nepodarilo misii obnoviť humanitárne dodávky a situácia sa prudko zhoršovala.

Vyhodnotenie dodržiavania zákazu preletov vzdušným priestorom Bosny a Hercegoviny pre vojenské letectvo je už obťažnejšie. Samotný zákaz bol do 1. decembra 1994 stranami porušený viac než 3 317x, avšak dočasne sa podarilo zabrániť vzdušným bojom či bombardovaniu. Zákaz bol porušený v marci 1993, kedy tri lietadlá zbombardovali dediny na východ od mesta Srebrenica. Po tejto udalosti boli zriadené tzv. „bezpečné zóny“, čo predstavovali vyčlenené oblasti určené výlučne pre civilné obyvateľstvo. V týchto častiach nemali prebiehať akékoľvek formy bojov a UNPROFOR mal zabezpečiť rešpektovanie tohto zákazu stranami. Bezpečnostná rada rovnako sprísnila opatrenia s cieľom predísť ďalším leteckým útokom. Po prijatí príslušných rezolúcií, ktoré upravovali zabezpečenie týchto oblastí a evakuáciu civilného obyvateľstva, pristúpili velitelia srbských, bosnianskych síl a predstavitelia UNPROFOR-u k dohode o demilitarizácii Srebrenice. Následne za účelom implementácie dohody bolo do Srebrenice nasadených 170 jednotiek UNPROFOR-u, civilnej polície, vojenských pozorovateľov, ktorých úloha pozostávala v zaisťovaní akýkoľvek zbraní, streliva, či iného vojenského materiálu.¹³ V tomto prípade je treba oceniť rýchlosť demilitarizácie mesta, ktoré bolo zbavené zbraní 4 dní po podpísaní dohody.

Ako bolo uvedené vyššie, neskorším rozšírením mandátu dostal UNPROFOR za úlohu nielen chrániť ustanovené bezpečné oblasti, ale aj monitorovať situáciu v nich. Po tomto rozhodnutí Generálny tajomník OSN vyzval Bezpečnostnú radu OSN, aby navýšila počet vojakov na 7 600 a zabezpečila leteckú podporu misie. Len podľa odhadov veliteľa UNPROFOR-u by misia na plnenie mandátu potrebovala 34 000 vojakov, dá sa teda konštatovať, že aj napriek vedomosti, že schválený počet vojakov nebude dostatočný na pokrytie všetkých oblastí mandátu, Rada nezabezpečila potrebný počet jednotiek, pričom aj samotnú leteckú podporu zabezpečovalo prevažne NATO. V tomto čase bola už dôveryhodnosť UNPROFOR-u značne oslabená.¹⁴ Strany konfliktu misiu nerešpektovali, bránili modrým helmám v prístupe do kľúčových oblastí. Keďže prijaté rezolúcie boli len z časti implementované,

¹² UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

¹³ Tamtiež

¹⁴ KOOPS J.A. a kol. *United Nations Peacekeeping Operations*, Oxford: Oxford university press, 2015. 386 s. ISBN 978-0-19-968604-9.

v spoločnosti panoval skepticizmus pri posúdení, či OSN bude vôbec schopná ubrániť vytvorené bezpečné oblasti, navyše v tomto čase bolo Sarajevo znova obliehané. Štáty ako Spojené štáty americké, Francúzsko, či Veľká Británia začali diskutovať o možnom stiahnutí misie pre jej neefektívnosť.

Počas istého obdobia v lete 1993 Bezpečnostná rada OSN a Generálny tajomník diskutovali o možnostiach rozšíriť mandát tak, aby umožňoval príslušníkom monitorovať prechody cez hranice a tým napomôcť chrániť civilistov. Po odborných náhľadoch na tento návrh sa ukázalo, že jeho samotná implementácia by vyžadovala masívne navýšenie ľudských a finančných kapacít a aj napriek tomu by nemuselo splnenie tejto úlohy priniesť požadovaný efekt.

V novembri sa z dôvodu zvýšených vojenských aktivít v regióne situácia výrazne zhoršila. Bezpečnostná rada OSN odsúdila všetky útoky a vydala vyhlásenie, v ktorom vyjadrila hlboké znepokojenie, pričom znova požiadala zainteresované strany, aby poskytli neobmedzený prístup k humanitárnej pomoci. Takéto početné vyhlásenia, ktoré Rada vydávala počas konfliktu, zrejme najlepšie zrkadlia dôvod, prečo bol UNPROFOR tak kritizovaný. OSN nebola akcieschopná. Nedokázala strany dostatočne priviesť k tomu, aby podpísané prímeria implementovali a ukončili konflikt. Aj napriek tomu, že strany v Bosne a Hercegovine podpísali početné dohody o prímerí, prakticky žiadna nebola zavedená do praxe. Ako príklad možno uviesť dohodu o poskytovaní humanitárnej pomoci, ku ktorej strany pristúpili v novembri 1993 v Ženeve. Napriek tomuto aktu násilie v Bosne a Hercegovine pokračovalo, dokonca strany prijali také byrokratické nariadenia, ktoré fakticky znemožnili distribúciu humanitárnej pomoci.

Misia UNPROFOR a ani Bezpečnostná rada nedokázali efektívne napomôcť k zlepšeniu situácie. Keďže ani boje v tzv. „bezpečných oblastiach“ neboli zastavené a priamo ohrozovali civilistov, Bezpečnostná rada prijala ďalšie vyhlásenie, v ktorom odsúdila bombardovanie Sarajeva a žiadala okamžité ukončenie bojov.¹⁵ Vo vyhlásení rovnako varuje aktérov, že je pripravená v prípade potreby využiť použitie sily na ochranu Sarajeva a ďalších piatich miest, či v prípade potreby zvážiť aj iné opatrenia na zabezpečenie dodržiavania záväzkov stranami.

Situácia sa zlepšila po januárovom summite NATO 1994. Členské krajiny nielenže vyzvali strany konfliktu k ukončeniu bojov, ale zároveň apelovali na dodržiavanie všetkých prijatých rezolúcií Bezpečnostnou radou. Rovnako potvrdili vlastnú pripravenosť pod vedením OSN „vykonávať letecké útoky s cieľom oslobodiť Sarajevo od okupácie spolu s ďalšími bezpečnostnými oblasťami“. UNPROFOR-u

¹⁵ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

adresovali požiadavku, aby urýchlene vypracovali plány na prevedenie spoločnej akcie. Keďže v tomto čase z dôvodu okupácie sarajevského letiska boli neustále blokované humanitárne dodávky, UNPROFOR v snahe obnoviť dodávky využil ako provizórne zásobovacie letisko Tuzlu, ktoré spustilo svoju prevádzku v marci 1994.

V čase, kedy sa rozhodovalo o ďalšom postupe misie a striedaní kontingentov UNPROFOR, bolo Sarajevo pod paľbou mínometov, pričom útoky boli smerované aj na civilné ciele. Počas týchto útokov zahynulo najmenej 68 civilistov a množstvo ľudí bolo ranených. Tu je potrebné opätovne zdôrazniť, že Sarajevo bolo oficiálne začlenené medzi bezpečné oblasti, napriek tomu nebolo dostatočne chránené a útokom de facto nikto nezabránil. Medzinárodné spoločenstvo síce útoky dôrazne odsúdilo, avšak preventívna diplomacia spolu s misiou mala práve takejto agresii včasne zabrániť. Generálny tajomník OSN poveril vyšetrovateľov, aby incident vyšetrili a našli vinníkov, ktorí, ako sa neskôr ukázalo, boli z radov bosnianskych Srbov. Generálny tajomník v listoch adresovaných predsedovi Bezpečnostnej rady žiadal, aby bombardovanie Sarajeva neostalo bez patričnej odozvy a bolo posilnené letectvom. Rovnako Radu informoval, že v spolupráci s Generálnym tajomníkom NATO boli Spojené štáty americké požiadané o zahájenie leteckých útokov.

Severoatlantická rada následne vyzvala strany, aby do 10 dní stiahli všetky ťažké zbrane z okolia Sarajeva a zároveň požiadala vládu Bosny a Hercegoviny, aby zbrane, ktoré majú v držbe, odovzdali pod kontrolu UNPROFOR-u. Výzva bola sprevádzaná dôrazným upozornením, že pokiaľ sa strany týmto požiadavkám nepodriadia, NATO ciele v podobe ťažkej vojenskej techniky letecky zneškodní. Paralelne s týmito udalosťami prebiehali aj mierové rozhovory sprostredkované zástupcom Generálneho tajomníka, pričom dohoda o prímerí bola dojednaná len pár hodín pred vyhlásením NATO o výzve na stiahnutie ťažkých zbraní.¹⁶ Dohoda sa týkala predovšetkým rozmiestnenia jednotiek UNPROFOR-u v civilných oblastiach, monitorovania dodržiavania prijatých opatrní a umiestnenia všetkých ťažkých zbraní do úschovy UNPROFOR-u. Angažovanosť NATO v Bosne a Hercegovine musela byť prejednaná 14. – 15. februára 1994 na zasadnutí Bezpečnostnej rady ešte raz a to najmä z dôvodu početných námietok zo strany Ruska. V tomto prípade sa však zrejme jednalo len o záležitosť medzinárodných vzťahov a rozdelenie sféry vplyvu, nakoľko NATO bolo a aj je vnímané ako „americká organizácia“. Nakoniec však Rada odobrila pokračovanie spolupráce s NATO a bosnianski Srbi sa stiahli zo svojich pozícií podľa príkazov. Po nasledovných rokovaníach zo dňa 17. februára 1994 medzi vodcom bosnianskych Srbov, bosnianskym prezidentom a hlavným veliteľom NATO bolo docielené čiastočné odzbrojenie strán, čo bolo aj jednou z priorít UNPROFOR - u.

¹⁶ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

Ťažké zbrane boli sústredené na siedmych miestach, pričom tieto body boli pod neustálym ozbrojeným dohľadom UNPROFOR -u. Na rokovaníach zo 17. februára bol rovnako prijatý návrh na vytvorenie tzv. „horúcich liniek“ medzi stranami konfliktu a UNPROFOR – om, aby akékoľvek nejasné záležitosti mohli aktéri priamo konzultovať s vedením misie. Využitie tejto linky sme videli práve aj vo filme Zem nikoho, kedy základne kontaktovali veliteľstvo UNPROFOR-u, aby im pomohlo vyriešiť situáciu s uväznenými vojakmi v zákope.

Počas zasadnutia Bezpečnostnej rady dňa 20. februára 1994 informoval zástupca Generálneho tajomníka OSN Kofi Annan Radu o úspešnosti stanoveného ultimáta. Väčšina ťažkých zbraní bola stiahnutá do zón vzdialených 20 km od centra mesta a preto sa Rada rozhodla neodporučit' letecké útoky NATO na pozície bosnianskych Srbov. Tieto udalosti znamenali výrazný posun vo vývoji situácie v Bosne a Hercegovine. Podľa samotného Generálneho tajomníka mala teraz misia UNPROFOR „príležitosť na výrazný pokrok“ pre dosiahnutie cieľov mandátu. Možnosti misie sa však priamoúmerne odvíjali najmä od jej personálnych kapacít, ktoré boli v tej dobe značne poddimenzované.¹⁷

Medzi ďalšie ciele, ktoré si Generálny tajomník vytýčil, bolo znovuo tvorenie letiska Tuzla. V tomto regióne pod kontrolou UNPROFOR -u bolo viac ako rok prerušené akékoľvek obchodné zásobovanie, takže 800 000 ľudí, ktorí obývali tento región, boli počas tejto doby odkázaní výlučne na humanitárne dodávky.

Krehký mier vydržal veľmi krátko. Už na konci marca 1994 začali bosnianske srbské jednotky delostreleckú ofenzívu voči mestu Goražde a jeho blízkemu okoliu, ktoré patrili medzi bezpečné oblasti. Počas týchto útokov bolo usmrtených a zranených množstvo civilistov. Napriek vynaloženému úsiliu UNPROFOR -u sa nepodarilo útoky zastaviť. Počas jednej návštevy vojenských dôstojníkov UNPROFOR-u v Goražde sa dokonca dostali pod cieľnú paľbu. Skupina pracovníkov OSN bola ozbrojenými jednotkami bosnianskych Srbov zajatá. V reakcii na tento incident požiadalo veliteľstvo misie NATO, aby použilo leteckú podporu na sebaobranu príslušníkov misie UNPROFOR-u. V dôsledku toho boli od 10. do 11. apríla bombardované pozície bosnianskych Srbov. Prvé nálety bohužiaľ nepriniesli očakávaný výsledok v podobe zastavenia útokov. Keďže ťažké boje prebiehali v civilných príbytkoch, požiadal dňa 18. apríla Generálny tajomník NATO o povolenie nariadiť ďalšie bombardovanie delostreleckých, mínometných a tankových pozícií bosnianskych Srbov, ktoré boli namierené proti civilnému obyvateľstvu.

¹⁷ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

Severoatlantická rada túto žiadosť schválila a útočníkom predložila ďalšie ultimátum, ktoré im poskytlo čas na to, aby sa stiahli a tak sa vyhli leteckým náletom. Za významnej pomoci NATO vyznačili reprezentanti OSN tzv. vojnovú zónu v okolí všetkých bezpečných zón, do ktorej mali byť umiestnené ťažké zbrane. Tieto zóny mali predovšetkým chrániť civilistov a civilné objekty pred priamymi útokmi. Je na mieste znova konštatovať, že bez pomoci NATO by UNPROFOR situáciu nezvládol a Rada nebola dostatočne silná v jednote jej členov na to, aby zasiahla. Spojenci v podobe aliancie sa ukázali ako pripravenjší v ochrane nielen civilistov, ale aj príslušníkov misie UNPROFOR, ktorých doslova zachránili počas útokov na mesto Goražde. Už samotný fakt, že si aktéri nielen dovolili napadnúť chránenú oblasť, ale dokonca jednotku UNPROFOR-u a zajať jej príslušníkov, svedčí o vysokej miere disrešpektu k celej mierovej misii a zároveň vypovedá o žalostnej váhe OSN v bosnianskej vojne.

Po dlhých jednaniach sa situácia zmenila k lepšiemu 23. apríla, kedy bola prijatá dohoda o prímerí medzi UNPROFOR-om a bosniansko-srbskými civilnými a vojenskými orgánmi.¹⁸ Táto dohoda bola „výnimočná“ najmä z dôvodu, že tu ako stranou dohody o mieri vystupuje sám mierotvorca v podobe zástupcov UNPROFOR-u, ktorí mali mier zaistiť. Podmienkou bolo okamžité stiahnutie srbských pozícií z okolia bezpečnej zóny vytvorenej v okolí mesta Goražde. Veliteľstvo Srbov túto podmienku, ako sa neskôr ukázalo, nerešpektovalo a preto UNPROFOR rozhodol o leteckých náletoch na srbské pozície a zhruba 500 zamestnancov misie začalo evakuovať civilných obyvateľov. Napriek výraznému napätiu sa nakoniec srbské jednotky dobrovoľne stiahli a Rada spolu s NATO vyjadrila rozhodnutie, že „nesmú naďalej existovať žiadne ďalšie ohrozenia bezpečných oblastí“. Zriadenie bezpečnostných oblastí nepredstavuje riešenie konfliktu, či vojny samotnej. Sú však nevyhnutne potrebné pre ochranu civilného obyvateľstva, ktoré častokrát nemá bezpečný úkryt pred vojenskými útokmi. Preto ich samotné zriadenie predstavovalo skôr dočasný mechanizmus na minimalizáciu civilných škôd.

Mierové úsilia zaznamenali úspech v júni 1994, kedy sa strany konfliktu spolu s predstaviteľmi OSN a ICRC stretli na rokovaní v Ženeve. Spoločne vyhlásili prímerie, ktoré malo trvať jeden mesiac s platnosťou od 10. júna 1994. Strany sa dohodou rovnako zaviazali aj k okamžitému prepusteniu väzňov. Napriek mnohým porušeniam prímeria sa čiastočné zastavenie bojov podarilo udržať ešte o mesiac viac. Prímerie skončilo 8. augusta 1994. Neskôr bolo podpísaných ešte niekoľko dohôd o prímeriach, pričom UNPROFOR prispel najmä pomocou pri demilitarizácii

¹⁸ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

území, zapájal sa do rokovaní o slobode pohybu obyvateľstva či obnovení obchodu v krajine. Významným počinom bolo, že od aprílového prímeria strany začali rešpektovať Goražde ako bezpečnú a teda nevojenskú oblasť. Podobne tomu bolo aj v prípade ostatných bezpečných oblastí. Koncom apríla sa zvýšila frekvencia vojenských stretov v blízkosti miest Brčko, Tuzla či Orasje. UNPROFOR následne vyzval strany, aby pristúpili k rokovaniam a s nasadením vojenských pozorovateľov sa nakoniec podarilo napätie v regiónoch znížiť.

Vytúžený mier netrval dlho a v západnej Bosne postupne vládne sily začali masívne útoky, v dôsledku čoho muselo oblasť opustiť približne 35 000 moslimských utečencov, ktorí sa uchýlili na sever Chorvátska. Vládne jednotky pokračovali vo vojenských operáciách najmä v oblastiach miest Ozren a Travnik a postupovali ďalej na juh. Vedenie mierovej operácie sa pokúsilo opakovane prinútiť strany k rokovaniam, avšak bez väčšieho úspechu. Tieto útoky boli sprevádzané etnickými čistkami a porušovaním ľudských práv.

Keďže misia aj naďalej čelila ostrej kritike, postupne narastali hlasy, ktoré boli za zrušenie misie. Generálny tajomník OSN poveril skupinu, aby pripravila plány na ukončenie mierovej operácie, avšak sám neodporučil stiahnutie síl, práve naopak, odporučil opätovné predĺženie mandátu na ďalších šesť mesiacov. Rada sa nakoniec rozhodla mandát znovu predĺžiť a schválila pôsobenie misie do 31. marca 1995. Rozhodnutie predĺžiť pôsobenie mierovej operácie sa ukázalo ako správne už v krátkom čase. Bosnianski Srbi totiž obnovili útoky takmer vo všetkých bezpečných oblastiach ako Sarajevo, Srebrenica, Tuzla, Goražde a mnohých iných mestách. Napadnutí boli aj zamestnanci OSN, pričom mnohí v dôsledku útokov zomreli alebo utrpeli poranenia. Bosnianske sily obsadili strategickú cestu pre humanitárne dodávky, čím ostali bez potrebnej humanitárnej pomoci nielen občania Sarajeva, ale aj mnoho oblastí v severnej a východnej Bosne. UNPROFOR dvakrát požiadal NATO o vojenský letecký zásah. Bezpečnostná rada požiadala Generálneho tajomníka, aby v spolupráci s UNPROFOR-om rozmiestnil v oblastiach vojenských pozorovateľov a zároveň vyzvala bosnianskych Srbov, aby ihneď zastavili etnické čistky a povolili zamestnancom OSN a ICRC okamžitý a neobmedzený prístup do oblastí Banja Luka, Bijeljina a iných najviac postihnutých oblastí. Rovnako znovu odsúdila porušovanie ľudských práv, rasovo motivované vraždenie a porušovanie medzinárodného humanitárneho práva.

Po pretrvávaní bojov a ďalších ofenzívach, ktoré priniesli iba ďalšie straty na civilných životoch, najmä po leteckom bombardovaní bezpečnej oblasti Bihać, počas ktorého zomrelo mnoho civilných obyvateľov a zároveň boli priamo ohrození príslušníci UNPROFOR-u, vydala Bezpečnostná rada, ktorá oprávňuje členské štáty za istých podmienok podporiť UNPROFOR pri výkone mandátu. V súlade s touto

rezolúciou začalo NATO 21. novembra 1994 ďalšie letecké bombardovanie. Na tomto útoku participovalo Francúzsko, Holandsko, Spojené kráľovstvo a Spojené štáty americké, pričom spolu bolo nasadených až 39 bojových lietadiel. Bosnianski Srbi v reakcii na letecké nálety zo strany NATO zajali niekoľko pracovníkov UNPROFOR-u a zastavili konvoje s humanitárnou pomocou.¹⁹ Bezpečnostná rada v reakcii na tento útok žiadala okamžité a bezpodmienečné prímerie v regióne Bihac a ukončenie činnosti nepriateľských jednotiek v celej Bosne a Hercegovine. UNPROFOR s cieľom vyjednať mier pripravil trojbodový plán prímeria, ktorý obsahoval demilitarizáciu bezpečných oblastí a umiestnenie mierových síl v civilných častiach.

Zrejme najviac vytýkané zlyhanie misie sa odohralo v lete 1995, kedy srbské jednotky obsadili Srebrenicu ako bezpečnú oblasť a v júli 1995 zmasakrovali viac ako 7 000 moslimských mužov, z radov civilistov, ale aj kombatantov bez akéhokoľvek zásahu zo strany NATO alebo OSN. To bol zrejme pre UNPROFOR zlomový moment, kedy misia stratila v očiach medzinárodného spoločenstva, ale aj v očiach verejnosti akúkoľvek kredibilitu.²⁰ NATO v reakcii na masaker zahájilo 30. augusta 1995 tvrdé letecké nálety voči srbským pozíciám. Nálety trvali až do polovice septembra, kedy sa Srbi stiahli. Od tohto momentu OSN sa stavalo ku konfliktu už len pasívne. Dňa 21. novembra 1995 boli prijaté Daytonské mierové dohody a UNPROFOR previedol vedenie na NATO. UNPROFOR ako mierová operácia zanikla a nahradila ju civilná misia OSN v Bosne a Hercegovine pod názvom UNMIBH.

ZÁVER

Napriek množstvu zlyhaní, ktorých sa príslušníci UNPROFOR-u a členovia Bezpečnostnej rady dopustili, musíme skonštatovať, že misia bola už od jej samotného konceptu „nešťastná“. Je to najmä z dôvodu, že strany konfliktu odmietali spolupracovať a samotné rozhodnutie o zradení misie padlo neskoro.

Rovnako Generálny tajomník konštatoval, že pre pôsobenie UNPROFOR-u v Bosne a Hercegovine bolo charakteristické najmä obviňovanie zo strany hostiteľskej vlády za rôzne nedostatky misie, či už fiktívne alebo skutočné. Autorka sa domnieva, že príčinou boli najmä rozdielne predstavy strán o činnosti misie a jej skutočnému účelu. Je potrebné poznamenať, že kritika mierovej operácie UNPROFOR -u nebola vždy oprávnená, avšak zakaždým viedla k oslabeniu dôveryhodnosti misie, čo malo

¹⁹ UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm

²⁰ ROLE OF THE INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN SREBRENICA [online] [2020-04-07].

Dostupné na internete:

https://www.academia.edu/36388713/Role_of_the_International_Organizations_in_Srebrenica_Case

za následok nerešpektovanie jej príslušníkov so stupňujúcimi bezpečnostnými hrozbami.

Kritika sa týka najmä neplnenia úloh alebo nedostatočného plnenia mandátu, avšak je potrebné si uvedomiť, že väčšina z týchto úloh misii nebola zverená, schválená alebo nemala na ich plnenie prostriedky, či už finančné alebo iné. Je však pravdou, že mandát bol mnohokrát menený, častokrát nebol jasný a určitý alebo obsahoval len politické vyhlásenia. Zároveň sa mandát menil „iba na papieri“, keďže aj v prípade jeho rozšírenia neboli poskytnuté dostatočné personálne kapacity na presadenie cieľov v teréne.

Tak, ako Generálny tajomník OSN zdôraznil, misia UNPROFOR v Bosne a Hercegovine bola ostro kritizovaná pre údajné nesplnenie úloh a „dovolenie“ etnických čistiek, avšak je potrebné si uvedomiť, že na väčšinu takýchto zásahov misia nikdy nemala dostatočný mandát. Je na mieste poznamenať, že UNPROFOR reálne zlyhal v mnohých prípadoch v ochrane bezpečných zón a mnohé z lokálnych genocíd sa odohrali práve v týchto územiach, ktoré mali byť misiou „chránené“. Ako však Generálny tajomník uvádza, jedným z faktorov, ktoré spôsobili toto fatálne zlyhanie, bolo nedostatočné vymedzenie týchto území. Ako sme uviedli vyššie, Generálny tajomník navrhol konkrétne zmeny a princípy, ktorými sa mali bezpečné územia spravovať, avšak tieto zmeny nikdy neboli prijaté a implementované. Musíme konštatovať, že aj v prípade, ak by bezpečné oblasti boli naozaj riadne chránené príslušníkmi misie, je otázne, na akú dlhú dobu by jednotky dokázali tieto oblasti zabezpečiť. Ako potvrdil vývoj udalostí, jednotlivé strany atakovali oblasti takmer neustále v priereze niekoľkých rokov počas trvania konfliktu. Preto autorka zastáva názor, že aj keby misia mala potrebné personálne kapacity a vybavenie, nebolo by možné oblasti efektívne dlhodobo chrániť bez nádeje na čoskoro prijaté trvalé prímerie.

V tomto kontexte je ďalej potrebné zvýrazniť najmä vojenskú, technickú výbavu misie. Ako pôvodne peacekeepingová misia mala k dispozícii len ľahko ozbrojené jednotky, pričom ťažké letectvo, prostredníctvom ktorého boli neskôr bombardované srbské pozície, vždy ponúklo NATO. Naproti tejto „jednoduchej“ vojenskej výbave stáli srbské a bosnianske jednotky, ktoré používali k ostreľovaniu oblastí ťažké zbrane v podobe mínometov, delostrelectva a inej početnej výzbroje. Sám Generálny tajomník OSN konštatoval, že nasadení vojaci OSN majú status „mierotvorcov“, nie „bojovníkov“. Preto by bolo od takto vybavenej misie len ťažko možné očakávať účinnú sebaobranu.

Ak by pri tomto bode čitateľovi napadla otázka, prečo jednoducho mandát nezmenili, odpoveď bude vychádzať najmä z medzinárodných vzťahov ale aj z oblasti bezpečnosti. Misii UNPROFOR poskytli vojenské jednotky členské štáty OSN. Tie však

súhlasili s nasadením ich vojakov do „mierovej misie“. V prípade zmien mandátu by OSN potrebovalo nové súhlasy zmluvných strán, ktoré by nemuselo získať, a to z dôvodu, že štáty si hlboko uvedomujú možné bezpečnostné hrozby, s ktorými by ich jednotky mohli byť konfrontované počas priamych bojov. V prvom rade ide o bezpečnosť príslušníkov misie, pretože pokiaľ ohrozia sami seba, príde len k navýšeniu strát a pre mier to rovnako nebude blahodarné, keďže ho nebude mať kto zabezpečiť.

Misia mala najskôr za cieľ napomáhať pri distribúcii humanitárnych dodávok, čo sa jej čiastočne podarilo. Mierová operácia obnovila niekoľko dôležitých ciest, pomohla dodať viac ako 950 000 ton humanitárnej pomoci, z čoho bolo 160 000 ton potravín, liekov a iného tovaru. Zaisťovala ochranu a bezpečnosť pre viac ako 3 000 humanitárnych pracovníkov celkovo z 250 rôznych organizácií.²¹ V tomto kontexte má rovnako významné, ak nie významnejšie zásluhy UNHCR. Vojna v Juhoslávii by priniesla ďaleko väčšiu skazu pre jej obyvateľov nebyť humanitárnych konvojov, ktoré zabezpečovali tímy z UNHCR a nespočetne viac obetí, ak by v krajine vytrvalo nepôsobil ICRC. Počas konfliktu v Bosne bolo zapojených viacero organizácií pod OSN ale aj iných mimovládnych organizácií. Medzi tie významnejšie patrí najmä Svetový potravinový program Svetová zdravotnícka organizácia ale aj Detský fond OSN (UNICEF) a mnohé iné mimovládne organizácie

Misia UNPROFOR mala aj mierotvorné prínosy. V prvom rade je potrebné vyzdvihnúť najmä fakt, že podporovala a stála pri takmer všetkých dojednaných prímeriach. Je fakt, že prímeria boli veľmi krehké a v niektorých prípadoch boli porušené bezprostredne po ich prijatí, avšak to už bohužiaľ nie je chyba UNPROFOR-u, ale zmluvných strán, ktoré nemali vôľu plniť si svoje záväzky a ukončiť boje. Rovnako významným prínosom je demilitarizovanie oblastí v Bosne a Hercegovine. Tieto oblasti vykazovali vysoký stupeň nebezpečia nielen pre vojenské jednotky ale aj pre samotných civilistov.

Osobitne je potrebné vyzdvihnúť prácu Generálnych tajomníkov OSN (keďže počas pôsobenia misie boli v úrade najskôr p. Peréz a neskôr p. Butrus-Gálí). Rovnako svoje významné zásluhy majú ich osobití vyslanci a ich tímy.

Na záver bohužiaľ musíme konštatovať, že misiu nemôžeme hodnotiť ako úspešnú, avšak nie bezúčelovú. Svoje významné opodstatnenie mala, ale pre mnohé príčiny sa jej podarilo len čiastočne naplniť účel, pre ktorý bola vytvorená.

²¹ ROLE OF THE INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN SREBRENICA [online] [2020-04-07].

Dostupné na internete:

https://www.academia.edu/36388713/Role_of_the_International_Organizations_in_Srebrenica_Case

Zoznam použitej literatúry

Pramene práva:

Charta Organizácie Spojených národov

Knižné zdroje:

1. ARBUCKLE J.V. Military Forces in 21st Century Peace Operation. New York: Routledge, 2006. 208 s. ISBN 0-415-39370-1
2. KOOPS J.A. a kol. United Nations Peacekeeping Operations, Oxford: Oxford university press, 2015. 944 s. ISBN 978-0-19-968604-9
3. MAREK, J. Mierové operácie OSN. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2019. 92 s. ISBN 978-80-8040-581-6

Internetové zdroje:

1. UNITED NATIONS PROTECTION FORCE [online] 1996 [2020-04-06]. Dostupné na internete: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unprof_b.htm
2. ROLE OF THE INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN SREBRENICA [online] [2020-04-07]. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/36388713/Role_of_the_International_Organizations_in_Srebrenica_Case

Žena vo vojne

Diana Repiščáková

ÚVOD

„I want you to act like your house is on fire, because it is.“ Slová aktivistky Greta Thunbergovej sa ukázali ako pravdivé už v januári 2020, ktorý je oficiálne najteplejším januárom v histórii meraní od roku 1880.¹ Otázka klimatickej krízy nie je problémom budúcnosti, ale súčasnosti a naša generácia je pravdepodobne poslednou, ktorá s týmto problémom môže niečo robiť. Aj preto sme sa rozhodli pre spracovanie vysoko aktuálnej problematiky, ktorá je významná pre nás všetkých, a to na pozadí islandsko-francúzsko-ukrajinskej komédie a drámy *Žena vo vojne*, na ktorú sa v tomto príspevku budeme zameriavať. Ako rieši právo otázky ochrany životného prostredia? Aké možnosti má jednotlivec v boji za ochranu životného prostredia? Na tieto otázky odpovieme v nasledujúcich riadkoch.

1. Stručný obsah filmu

Hlavnou hrdinkou filmu *Žena vo vojne* je päťdesiatročná ekoteroristka Halla, ktorá vedie dvojité život. Jej známi a rodina ju poznajú ako učiteľku, ktorá vedie spevácky zbor, zatiaľ čo Halla v tajnosti vedie súkromnú vojnu s priemyselnými gigantmi, ktorí ničia islandskú krajinu, a to sabotážou stožiarov vysokého napätia. Výpadky elektrickej energie však nespôsobujú škodu len elektrárňam, ale komplikujú životy všetkých obyvateľov, a preto hľadaná „žena z hôr“ nevzbudzuje u všetkých sympatie, ani sa nestretáva s pochopením.

Halla vo svojom vnútri rieši otázku, ako lepšie zachráni svet. Sabotážou alebo adopciou ukrajinskej siroty? Pred nelegálnou činnosťou uprednostní druhú možnosť, avšak ešte pred tým, než stihne vycestovať, bude zatknutá po svojom poslednom útoku.

Zaujímavým prvkom vo filme je tzv. „diegetická hudba“ – hudobníci sú totiž priamo prítomní v jednotlivých scénach a môžeme ich vidieť nielen my ako diváci, ale v istých situáciách aj samotné postavy. Ide buď o trojicu hipsterských muzikantov symbolizujúcich jej boj o islandskú prírodu alebo o trojicu ukrajinských speváčok, ktoré jej zas pripomínajú sirotu, ktorú si môže adoptovať.

¹Assessing the Global Climate in January 2020. Dostupné na: https://www.ncei.noaa.gov/news/global-climate-202001?fbclid=IwAR0soZoWKZrxL6z1RIwYBNjxjkFuqlN5mFw_sLshtru8hSDHf2-00-zSb8

Záver filmu je skutočne emotívny. Hallu vo väzení navštívi jej sestra – dvojička, ktorá pôvodne plánovala odísť do kláštora v Indii. Svojej sestre vysvetlí, že ako ďalšej v poradovníku sa jej podarilo vybaviť adopciu pre seba a Hallu ubezpečí, že jej cesta vedie na Ukrajinu, zatiaľ čo ona nájde svoj kláštor vo väzení. Vďaka ich strýkovi dôjde k výpadku elektriny a nerozoznatel'né dvojičky zamenia svoje identity. Halla tak mohla predsa vycestovať na Ukrajinu.

2. Životné prostredie a jeho ochrana

Cieľom hlavnej hrdinky filmu *Žena vo vojne* je chrániť islandskú prírodu prostredníctvom sabotáže, a teda chrániť životné prostredie. Prečo sa Halla rozhodla viesť vojnu práve s elektrárňami? Ku klimatickým zmenám a extrémom v počasí totiž dochádza v dôsledku toho, že sa do atmosféry uvoľňuje veľké množstvo skleníkových plynov, ktoré vznikajú na celom svete ako dôsledok ľudských činností – predovšetkým spaľovania fosílnych palív pri výrobe elektrickej energie, vykurovania a dopravy. Asi dve tretiny celosvetových emisií skleníkových plynov súvisia práve so spaľovaním fosílnych palív na energiu, ktorá sa má použiť na vykurovanie, elektrinu, dopravu a priemysel.²

Sú známe rôzne definície pojmov ako „životné prostredie a jeho ochrana“, napr. v rámci UNESCO sa ustálila definícia životného prostredia podľa nórskeho biológa S. Wika z roku 1967, ktorý týmto pojmom rozumie „tú časť sveta, s ktorou je človek vo vzájomnom pôsobení, ktorú používa, ovplyvňuje a ktorej sa sám prispôbuje“.³ Európska únia zas definovala životné prostredie ako „kombináciu prvkov, ktorých vzájomné vzťahy vytvárajú prostredie, okolie a podmienky pre život jednotlivca a spoločnosti tak ako existujú alebo tak ako sú pocitované“.⁴

Ochranu životného prostredia a riešenie klimatickej krízy však nemožno účinne zabezpečiť len na území jedného štátu. Ide o globálny problém, a preto je v tejto oblasti dôležitá, ba priam nevyhnutná, medzinárodnoprávna úprava a rovnako aj činnosť nadnárodných zoskupení.

2.1. Medzinárodná právna úprava ochrany životného prostredia

Základom medzinárodného environmentálneho práva sú mnohostranné aj dvojstranné medzinárodné dohovory s environmentálnym zameraním. Medzinárodné environmentálne právo sa začalo systematicky rozvíjať najmä po

² *Energetika a zmena klímy*. Dostupné na: <https://www.eea.europa.eu/sk/signaly-eea/signaly-2017/clanky/energetika-a-zmena-klimy>

³ KLINDA, Jozef. *Environmentalistika a právo II: krátky vývoj environmentalistiky a environmentálneho práva*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, 1998. ISBN 8088833043. str. 11

⁴ Definícia dostupná na: <https://www.eionet.europa.eu/gemet/en/concept/2944>

prijatí tzv. Montevidejského programu pre rozvoj a periodické revízie environmentálneho práva prijatého Riadiacou radou Environmentálneho programu OSN v roku 1982 v Uruguayi v Montevideu, ktorý bol v roku 1993 nahradený programom Montevideo II.⁵

V tejto oblasti pôsobí množstvo organizácií. Významnú úlohu zohráva najmä Organizácia spojených národov (OSN) so sídlom v New Yorku. **Rámcový dohovor OSN o zmene klímy** (New York, 09.05.1992) sa zameriava na globálnu environmentálnu bezpečnosť a pristúpila k nemu väčšina štátov sveta, vrátane SR. Tento dohovor vychádza z teórie o zmene klímy, pričom už v roku 1838 anglický vedec G. S. Callender varoval pred ľudskou činnosťou, ktorá môže vplyvať na účinky skleníkového efektu a meniť jeho stav. Prvé stretnutie vedcov v súvislosti s problematikou klimatických zmien sa uskutočnilo v roku 1980 v rakúskom Villachu, po ktorom nasledovalo množstvo ďalších stretnutí a konferencií – už aj za účasti zástupcov SR.⁶ Rámcový dohovor OSN o zmene klímy je hlavným a najdôležitejším opatrením a odozvou v celej histórii ľudstva na zmiernenie a zamedzenie potenciálnej hrozby klimatických zmien v dôsledku rapídneho nárastu antropogénnych emisií skleníkových plynov.⁷

V zmysle čl. 2 tohto dohovoru, jeho základným cieľom je stabilizovať koncentráciu skleníkových plynov v atmosfére na takej úrovni, ktorá by umožnila predísť nebezpečným dôsledkom interakcie ľudstva a klimatického systému Zeme.

Pre zmluvné strany Dohovoru z jeho čl. 4 vyplývajú nasledovné záväzky:

zbierať a zdieľať informácie o emisiách skleníkových plynov, národných politikách a najefektívnejších postupoch,

zaviesť národné stratégie pre adresovanie emisie skleníkových plynov a adaptáciu na očakávané dopady klimatickej zmeny vrátane poskytovania finančnej a technologickej podpory rozvojovým krajinám,

spolupracovať pri príprave na adaptáciu na dopady klimatickej zmeny.⁸

Pokiaľ ide o spôsob kontroly štátov pri plnení Dohovoru a s ním súvisiacich právnych dokumentov, za týmto účelom sa podľa čl. 7 zriaďuje Konferencia zmluvných strán ako najvyšší orgán tohto Dohovoru. V rámci svojho mandátu prijíma rozhodnutia, ktoré sú potrebné na podporu efektívneho plnenia Dohovoru.

⁵ KLINDA, Jozef. *Environmentalistika a právo II: krátky vývoj environmentalistiky a environmentálneho práva*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, 1998. ISBN 8088833043. str. 205

⁶ Tamtiež str. 216, 217.

⁷ *Rámcový dohovor OSN o zmene klímy*. Dostupné na: <https://www.enviportal.sk/dokumenty/medzinarodne-dohovory/dohovor/1>

⁸ *Rámcový dohovor OSN o zmene klímy*. Dostupné na: http://www.unis.unvienna.org/unis/sk/thematic_info_climate_change_unfccc.html

Ako vyplýva aj z názvu tohto dohovoru, je „len“ rámcovým dokumentom a jeho prvým dodatkom sa stal tzv. **Kjótsky protokol** prijatý v roku 1997, ktorý významnou mierou rozširuje pôsobnosť Dohovoru tým, že zmluvné strany Prílohy I zaväzuje k individuálnemu, právne záväznému cieľu obmedziť alebo znížiť objem produkovaných emisií skleníkových plynov, pričom záväzky pre jednotlivé krajiny sa odlišujú.⁹

Samotná Európska únia je zmluvnou stranou vyššie uvádzaného Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy, pričom na zasadnutí zmluvných strán tohto dohovoru v roku 2015 bola dosiahnutá **Parížska dohoda**, ktorá nadobudla platnosť 04.11.2016.¹⁰

V zmysle čl. 2 tejto dohody, jej cieľom je udržať zvýšenie globálnej priemernej teploty výrazne pod hodnotou 2 °C v porovnaní s hodnotami predindustriálneho obdobia a vynaložiť úsilie na obmedzenie zvýšenia teploty na 1,5 °C v porovnaní s hodnotami predindustriálneho obdobia, čo by významne znížilo riziká a dôsledky zmeny klímy.

2.2. Ochrana životného prostredia v práve Európskej únie

V oblasti ochrany životného prostredia zohrávajú dôležitú úlohu nadnárodné zoskupenia. Hoci Island, kde sa odohráva dej filmu *Žena vo vojne*, nie je členským štátom Európskej únie¹¹, nemožno opomenúť, že práve Európska únia v tomto smere dosahuje vo viacerých štátoch výraznejšie úspechy.¹² Európska únia v súčasnosti dosahuje lepšie výsledky ako sú v jej klimatických cieľoch a v porovnaní s úrovňami z roku 1990 znížila emisie o 22 %. Chce však dosiahnuť omnoho viac a jej víziou je klimaticky neutrálna Európska únia, a to do roku 2050.¹³

Pôvodný text Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (Rím, 25.03.1957) neobsahoval žiadnu zmienku o environmentálnej politike ani o ochrane životného prostredia, čo znamená, že neexistoval právny základ pre činnosť Spoločenstva v tejto oblasti. Na schôdzi Európskej rady v Paríži roku 1972 bola zdôraznená nevyhnutnosť ochrany životného prostredia, čo viedlo k prijatiu Prvého akčného programu ochrany životného prostredia, ktorý stanovil právne zásady a priority, ktorými by sa mala riadiť ekologická politika Spoločenstva v nasledujúcich

⁹ Tamtiež.

¹⁰ Stalo sa tak 30 dní po tom, čo sa 4. októbra splnili podmienky – dohodu ratifikovalo aspoň 55 krajín, ktoré spolu produkujú najmenej 55 % z celosvetových emisií skleníkových plynov.

¹¹ Island je len súčasťou Schengenského priestoru.

¹² KLINDA, Jozef. *Environmentalistika a právo II: krátky vývoj environmentalistiky a environmentálneho práva*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, 1998. ISBN 8088833043. str. 310

¹³ *Parížska dohoda o zmene klímy*. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/climate-change/paris-agreement/>

piatich rokoch.¹⁴ Do súčasnej doby bolo prijatých celkovo sedem akčných programov, pričom 04.10.2019 Rada prijala závery ponúkajúce usmernenie pre politiky Európskej únie v oblasti životného prostredia a zmeny klímy na roky 2021 – 2030 a zároveň vyzvala Komisiu, aby v roku 2020 predložila ambiciózný a cielený návrh v poradí už ôsmeho environmentálneho akčného programu. Závery vychádzajú zo strategického programu EÚ prijatého Európskou radou 20.06.2019, v ktorom sa zdôrazňuje, že je naliehavo potrebné vybudovať klimaticky neutrálnu, ekologickú, spravodlivú a sociálnu Európu.¹⁵

Prelomovým bolo **rozhodnutie Súdneho dvora vo veci C-240/83 Procureur de la République c/a Association de défense des brûleurs d'huiles usagées zo dňa 07.02.1985**, v ktorom po prvýkrát v histórii prehlásil, že ochrana životného prostredia je jedným zo základných cieľov Spoločenstva a súčasne je jeho všeobecným záujmom. **Jednotný európsky akt** následne definoval tri základné ciele na úseku ochrany životného prostredia, pričom od doby jeho prijatia už v tejto oblasti nedošlo k zásadným zmenám na úrovni primárneho práva.¹⁶

V zmysle **čl. 11 Zmluvy o fungovaní Európskej únie**, ktorý patrí medzi všeobecne uplatniteľné ustanovenia „*požiadavky ochrany životného prostredia musia byť začlenené do vymedzenia a uskutočňovania politík Únie a činností, a to predovšetkým s ohľadom na podporu trvalo udržateľného rozvoja*“. Problematika životného prostredia je súčasnosti obsiahnutá v **čl. 191 až 193 Zmluvy o fungovaní Európskej únie**. Politika Európskej únie v oblasti životného prostredia prispieva k uskutočňovaniu nasledujúcich cieľov:

- udržiavanie, ochrana a zlepšovanie kvality životného prostredia,
- ochrana ľudského zdravia,
- rozvážne a racionálne využívanie prírodných zdrojov,
- podpora opatrení na medzinárodnej úrovni na riešenie regionálnych alebo celosvetových problémov životného prostredia, a to predovšetkým na boj proti zmene klímy.¹⁷

Práve posledný bod bol doplnený v porovnaní s cieľmi definovanými Jednotným európskym aktom.

¹⁴ CEPEK, Branislav. *Environmentálne právo: všeobecná a osobitná časť*. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2015. ISBN 9788073805609. str. 77

¹⁵ 8. environmentálny akčný program – Rada prijala závery. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2019/10/04/8th-environmental-action-programme-council-adopts-conclusions/>

¹⁶ CEPEK, Branislav. *Environmentálne právo: všeobecná a osobitná časť*. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2015. ISBN 9788073805609. str. 78

¹⁷ Čl. 191 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0021.01/DOC_3&format=PDF

V oblasti ochrany životného prostredia má Európska únia s členskými štátmi spoločnú právomoc s výnimkou zachovania biologických morských zdrojov v rámci spoločnej rybárskej politiky, kedy ma Európska únia výlučnú právomoc.¹⁸

Pre túto oblasť je významným aj **čl. 3 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii**, ktorý definuje všeobecné ciele európskej integrácie, pričom v rámci ich dosahovania sa Európska únia okrem iného usiluje i o vysokú úroveň ochrany životného prostredia a zlepšenie jeho kvality.

Ochrana životného prostredia je garantovaná aj zásadou zakotvenou v **čl. 37 Charty základných práv Európskej únie**, v zmysle ktorého „*Vysoká úroveň ochrany životného prostredia a zlepšovanie kvality životného prostredia sa musia začleniť do politik Únie a zabezpečiť v súlade so zásadou trvalo udržateľného rozvoja.*“

Pokiaľ ide o oblasť sekundárneho práva, môžeme rozlišovať tri skupiny nariadení: nariadenia, ktoré upravujú zriadenie európskych organizácií (vid'. nižšie), ďalej transpozíciu záväzkov z medzinárodných zmlúv a napokon reguláciu cezhraničného pohybu vecí a látok ohrozujúcich životné prostredie a ľudské zdravie. Avšak až 80 % všetkých environmentálnych právnych noriem sekundárneho práva tvoria smernice, ktorých cieľom je jednak chrániť jednotlivé zložky životného prostredia, ale aj občanov Európskej únie. Totiž veľká časť obyvateľov Európskej únie je aj v súčasnosti vystavovaná takým úrovniam znečisťujúcim ovzdušie, ktoré prekračujú normy doporučené WHO. Dosiahnutie cieľov stanovených v pláne jednotného európskeho dopravného priestoru má viesť k udržateľnejšej mobilite v Európskej únii, čím bude zároveň riešený hlavný zdroj hluku a znečisťovanie ovzdušia.¹⁹ V apríli 2019 Rada rozhodla o prísnejších limitoch emisií z osobných áut a dodávok, ktorými sa má dosiahnuť, aby od roku 2030 nové osobné automobily vypúšťali v priemere o 37,5 % menej CO₂ v porovnaní s úrovňami z roku 2021.²⁰ Samotnú hrdinku filmu *Žena vo vojne* môžeme v úvode filmu vidieť, ako jazdí na svojom bicykli, no v priebehu filmu sa vyskytnú situácie, kedy bude nútená použiť motorové vozidlo jej strýka.

V rámci Európskej únie je významnou **Európska environmentálna agentúra** (EEA), ktorá je jednou zo špecializovaných agentúr Európskej únie. Zriadená bola v roku 1990 nariadením Rady 90/1210/EEC zo 7. mája 1990 a od roku 1994 pôsobí v Kodani. Jej úlohou je analyzovať stav a trendy v oblasti životného prostredia, ako aj

¹⁸ Čl. 3 v spojitosti s čl. 4 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0021.01/DOC_3&format=PDF

¹⁹ CEPEK, Branislav. *Environmentálne právo: všeobecná a osobitná časť*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015. ISBN 9788073805609. str. 87, 88

²⁰ *Činnosť EÚ v oblasti zmeny klímy*. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/climate-change/>

hospodárske a sociálne tlaky v tejto oblasti. Zároveň vyvíja scenáre, hodnotí politiku a zabezpečuje kvalitu údajov. EEA poskytuje svoje služby najmä Európskej komisii, Európskemu parlamentu a Európskej rade, ale aj ďalším inštitúciám a pomáha aj členským štátom v súvislosti s prijímaním rozhodnutí týkajúcich sa kvality životného prostredia.²¹ Členská základňa EEA nie je tvorená len členskými štátmi Európskej únie, ale je otvorená aj iným štátom. Navyše, už niekoľko rokov s agentúrou EEA spolupracujú aj štáty bývalej Juhoslávie a Grónsko má vo viacerých procesoch štatút pozorovateľa.²²

3. Spôsob kontroly štátov pri plnení ich povinností týkajúcich sa ochrany životného prostredia

Pokiaľ ide o oblasť ochrany životného prostredia, situácia je komplikovanejšia vzhľadom na skutočnosť, že škody spôsobené na životnom prostredí sú častokrát nenapraviteľné a ide o nezvratné straty.

Medzinárodné právo disponuje vlastným systémom donútenia. Pokiaľ ide o spôsoby vynútenia plnenia medzinárodných záväzkov, vo všeobecnosti do úvahy prichádzajú individuálne prostriedky donútenia ako represálie, protiopatrenia a retorzie. Ich výber sa zúžil v dôsledku zákazu hrozby silou a použitia sily a dopĺňajú ich systémy kolektívneho donútenia, pričom môže ísť o opatrenia s použitím ozbrojenej sily alebo bez.²³

Nie všetky však prichádzajú do úvahy v oblasti ochrany životného prostredia. Napríklad využitie protiopatrení sa javí ako nelogické, keďže protiprávne správanie v oblasti životného prostredia by svojou podstatou odporovalo ochrane životného prostredia. Rovnako je to aj v prípade kolektívneho donútenia s použitím ozbrojenej sily, ktoré navyše v tomto prípade vôbec neprichádza do úvahy, keďže porušením záväzkov v tejto oblasti nedochádza k narušeniu mieru a bezpečnosti.

Taktiež je komplikované vyvodzovanie zodpovednosti štátov, pretože vo väčšine prípadov environmentálnych problémov nie je možné preukázať, že konkrétna škoda bola spôsobená konaním konkrétneho štátu. Ako už bolo poukázané

²¹ Európska environmentálna agentúra. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/europska-environmentalna-agentura>

²² EEA brožúra č. 2/2015 – kto sme, čo robíme, ako to robíme. Dostupné na: <https://www.eea.europa.eu/sk/publications/europska-environmentalna-agentura-kto-sme#tab-pozri-tie%C5%BE>

²³ KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. 3. dopl. a preprac. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2017. ISBN 9788081687433. str. 199

vyššie, ochrana životného prostredia je globálnou problematikou a táto vyžaduje celosvetovú reakciu.²⁴

V oblasti ochrany životného prostredia je teda podľa nášho názoru veľmi dôležitá vzájomná pomoc a spolupráca. Možno to vidieť napríklad na prípade vyššie uvádzaného Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy, ktorý zavádza vlastný kontrolný mechanizmus tým, že zriaďuje Konferenciu zmluvných strán.

Ďalším významným prvkom tohto dohovoru je poskytovanie informácií jednak vo vzťahu k verejnosti, ale aj vo vzťahu ku Konferencii zmluvných strán.. Zmluvné strany majú záväzok podporovať a spolupracovať pri vzdelávaní, školení a oboznamovaní verejnosti o zmene klímy a podporovať čo najširšiu účasť v tomto procese, vrátane mimovládnych organizácií. Všetky zmluvné strany sú zároveň povinné poskytovať stanovené druhy informácií prostredníctvom sekretariátu Konferencii zmluvných strán.²⁵

Parížska dohoda rozlišuje medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami, pričom Európsku úniu a iné rozvinuté krajiny zaväzuje poskytovať finančnú pomoc na opatrenia v oblasti klímy s cieľom pomôcť rozvojovým krajinám znižovať emisie a vybudovať odolnosť voči vplyvom zmeny klímy. Napr. v roku 2015 predstavovali celkové príspevky Európskej únie a jej členských štátov 17,6 miliardy EUR. Tieto príspevky boli úspešne nasmerované do iniciatív zameraných na zmierňovanie zmeny klímy a prispôsobovanie sa tejto zmene v rozvojových krajinách.²⁶

V rámci Európskej únie vynucovanie práva životného prostredia zahŕňa kontrolu, proces vymáhania splnenia povinnosti členských štátov a prípadné sankčné postihy za porušenie práva Európskej únie, pričom nejde o špeciálne prostriedky iba environmentálneho práva.²⁷ V takomto prípade môže Európska komisia alebo členský štát iniciovať konanie o porušení povinností členským štátom v zmysle čl. 258, resp. 259 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Podanie takejto žaloby pôsobí preventívne aj voči ostatným členským štátom, ktoré sa následne snažia protiprávny stav napraviť. Výsledkom môže byť rozhodnutie Súdneho dvora, ktoré však nebude ukladať sankciu, bude len konštatovať porušenie povinností členským štátom. Až v následnom konaní podľa čl. 260 Zmluvy o fungovaní Európskej únie môže Súdny dvor uložiť finančnú sankciu, čo zatiaľ urobil iba zopárkrát, z toho vo väčšine

²⁴ SHAW, Malcolm N. *International law*. 8th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. ISBN 9781316638538. str. 653

²⁵ Čl. 6 a čl. 12 Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy. Dostupné na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:21994A0207\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:21994A0207(02))

²⁶ *Parížska dohoda o zmene klímy*. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/climate-change/paris-agreement/>

²⁷ CEPEK, Branislav. *Environmentálne právo: všeobecná a osobitná časť*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015. ISBN 9788073805609. str. 88

prípadoch šlo práve o oblasť ochrany životného prostredia.²⁸ Je však potrebné zdôrazniť, že takéto rozhodnutia prichádzajú až po dlhej dobe od porušenia povinností a ako sme zdôraznili už vyššie, environmentálne škody sú často nenapraviteľné a samotné uloženie finančnej sankcie sa preto javí ako neefektívne.

V súčasnosti je takmer polovica konaní v oblasti ochrany životného prostredia konaním o prejudiciálnej otázke, najmä pokiaľ ide o posudzovanie vplyvov na životné prostredie.²⁹

4. Možnosti jednotlivca v boji proti činnostiam spôsobujúcim škody na životnom prostredí

Hlavná hrdinka filmu *Žena vo vojne* si vybrala nelegálnu cestu, v dôsledku čoho následne skončila vo väzení. Navyše, ako poukazujeme už v úvode, svojim protiprávnym konaním komplikovala životy obyvateľov Islandu. Túto možnosť preto neodporúčame a zameriame sa na legálne možnosti jednotlivca v boji proti činnostiam spôsobujúcim škody na životnom prostredí, ktoré nám právo poskytuje.

Koncepcia ochrany ľudských procesných environmentálnych práv vznikla v rámci medzinárodného práva verejného ako prostriedok ochrany hmotného ľudského práva na životné prostredie. Medzinárodnoprávna úprava procesných environmentálnych práv je v súčasnosti najkomplexnejšie obsiahnutá v **Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia** (Aarhus, 25.06.1998).³⁰ Tento prelomový dohovor jasne stanovuje záväzky pre svoje zmluvné strany a verejné inštitúcie vo vzťahu k verejnosti na rozhodovaní v záležitostiach životného prostredia. Dohovor je vystavaný na troch pilieroch tak ako to vyplýva z jeho názvu, pričom v zmysle jeho článkov 6 až 8 súčasťou druhého piliera sú: účasť verejnosti na rozhodovaní o vymedzených činnostiach, na tvorbe plánov, programov a politík týkajúcich sa životného prostredia a na príprave vykonávacích predpisov a všeobecne použiteľných právne záväzných normatívnych nástrojov. Čo sa týka úpravy podrobností o účasti verejnosti na procese rozhodovania, to je už úlohou vnútroštátnych zákonodarcov zmluvných strán tohto dohovoru.

Pokiaľ ide o možnosti jednotlivca domáhať sa súdnej ochrany svojho práva na priaznivé životné prostredie, situácia sa opäť komplikuje, pretože na to, aby sa úspešne domáhal náhrady environmentálnej škody, by bolo potrebné preukázať

²⁸ Tamtiež str. 89.

²⁹ Tamtiež str. 90.

³⁰ *15 rokov v Európskej únii: aktuálne otázky a súčasné výzvy : zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, ŠafárikPress, 2019. ISBN 9788081527968. str. 77 - 79

kauzálny nexus medzi vzniknutou škodou a protiprávnym konaním. Je však náročné preukázať spojitosť medzi konkrétnou environmentálnou škodou (ako napr. klimatické zmeny) a konkrétnym konaním, ktorým bola táto škoda spôsobená (ako napr. činnosť, v dôsledku ktorej dochádza k uvoľňovaniu skleníkových plynov do atmosféry).

Čo sa týka občanov Európskej únie, do úvahy prichádza aj demokratický nástroj tzv. **iniciatíva iniciatívy**.³¹ Občania európskej únie toto svoje právo aj využili a napr. v júli 2019 Európska komisia zaregistrovala tri nové iniciatívy občanov v oblasti ochrany životného prostredia: „Cena uhlíka na boj proti zmene klímy“, „Pestujeme vedecký pokrok: na plodinách záleží“ a „Skončujeme s érou plastov v Európe“. V prípade týchto iniciatív v súčasnosti prebieha zbieranie podpisov. Ako príklad ale možno uviesť aj iniciatívu z roku 2017 „Zákaz glyfozátu a ochrana ľudí a životného prostredia pred toxickými pesticídmi“, na ktorú už Európska komisia odpovedala. Táto iniciatíva obsahovala tri ciele, pričom pokiaľ ide o prvý, Európska komisia sa vyjadrila, že nepodá legislatívny návrh. Naopak rozhodla v prípade druhého cieľa a pokiaľ ide o tretí, vyjadrila sa, že situáciu prehodnotí.³²

Na úrovni Európskej únie má význam aj **smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/35/ES z 21. apríla 2004 o environmentálnej zodpovednosti pri prevencii a odstraňovaní environmentálnych škôd**, ktorá vychádza zo zásady „znečisťovateľ platí“. Z tejto smernice členským štátom EÚ vyplýva záväzok určiť verejnoprávne subjekty ako ochrancov životného prostredia, ktorých povinnosťou je identifikovať zodpovedných znečisťovateľov a zabezpečiť, aby tí, ktorí spôsobili bezprostrednú hrozbu vzniku environmentálnej škody alebo skutočnú škodu, podnikli alebo financovali potrebné preventívne alebo nápravné opatrenia. Z tejto smernice síce jednotlivcom nevyplýva právo na náhradu v dôsledku environmentálnych škôd, avšak spoločne s mimovládnyimi organizáciami sú podľa tejto smernice oprávnení oznámiť určeným verejným orgánom akúkoľvek environmentálnu škodu (alebo bezprostrednú hrozbu takejto škody) a konať v prípade činnosti alebo nečinnosti verejných orgánov v záujme prevencie a odstraňovania následkov environmentálnych škôd.³³ Síce hlavná hrdinka filmu *Žena vo vojne* rozhodne konala v záujme predchádzania vzniku škôd na životnom

³¹ Podľa čl. 11 ods. 4 Zmluvy o Európskej únii „občania Únie, ktorých počet dosiahne najmenej jeden milión a ktorí sú štátnymi príslušníkmi významného počtu členských štátov, sa môžu ujať iniciatívy a vyzvať Európsku komisiu, aby v rámci svojich právomocí predložila vhodný návrh vo veciach, o ktorých sa občania domnievajú, že na účely uplatňovania zmlúv je potrebný právny akt Únie.“

³² OZNÁMENIE KOMISIE o európskej iniciatíve občanov „Zákaz glyfozátu a ochrana ľudí a životného prostredia pred toxickými pesticídmi“ zo dňa 12.12.2017. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2017/SK/C-2017-8414-F1-SK-MAIN-PART-1.PDF>

³³ *Environmentálna zodpovednosť*. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment/implementation-eu-countries/environmental-liability_sk

prostredí, domnievame sa, že zákonodarca Únie pod takúto činnosť nemal v úmysle obsiahnuť aj činnosť trestnú, akej sa v konkrétnom prípade Halla dopúšťala.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/99/ES z 19. novembra 2008 o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva vo svojom čl. 3 vymenúva trestné činy proti životnému prostrediu, ktoré sa za trestné považujú vo všetkých členských štátoch EÚ. Z tejto smernice vypláva členským štátom záväzok prijať potrebné opatrenia, ktorými zabezpečia, aby sa za takéto trestné činy ukladali účinné, primerané a odradzujúce sankcie. Ďalšou z možností jednotlivcov – občanov Európskej únie, je teda oznámiť takúto činnosť orgánom činným v trestom konaní.

Je potrebné konštatovať, že legálne prostriedky boja proti činnostiam spôsobujúcim škody na životnom prostredí sú skutočne oklieštené a aj pri ich využití nie je možné výsledky badať v krátkom časovom horizonte, ak vôbec. Aj preto sa nemožno čudovať, že ekoteroristi, podobne ako aj hlavná hrdinka filmu *Žena vo vojne*, zvyknú siahnuť k tak radikálnym a protiprávnym činnostiam.

5. Právna úprava zobrazená vo filme

Vo filme nenájdeme situácie, ktoré by výslovne poukazovali na konkrétnu právnu úpravu. Celý dej sa však dotýka životného prostredia a jeho ochrany. Ako poukazujeme vyššie, hlavná hrdinka Halla viedla súkromnú vojnu s priemyselnými gigantmi, pričom si zvolila protiprávnu činnosť prostredníctvom sabotáže stožiarov vysokého napätia.

V úvode sme vysvetlili, prečo sa Halla rozhodla viesť vojnu práve s elektrárňami. V tejto súvislosti možno spomenúť, že dňa 04.12.2018 Rada EÚ prijala tri hlavné spisy v oblasti čistej energie, a to revidovanú smernicu o energetickej efektívnosti³⁴, revidovanú smernicu o energii z obnoviteľných zdrojov³⁵ a napokon nariadenie o riadení³⁶, v ktorom sa stanovuje rámec pre riadenie energetickej únie a opatrenia v oblasti klímy. V zmysle ich cieľov bude musieť Európska únia do roku 2030 získavať 32 % energie z obnoviteľných zdrojov.

³⁴ Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ), ktorou sa mení smernica 2012/27/EÚ o energetickej efektívnosti. Dostupné na: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-54-2018-INIT/sk/pdf>

³⁵ Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/2001 z 11. decembra 2018 o podpore využívania energie z obnoviteľných zdrojov. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32018L2001>

³⁶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/1999 z 11. decembra 2018 o riadení energetickej únie a opatrení v oblasti klímy, ktorým sa menia nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 663/2009 a (ES) č. 715/2009, smernice Európskeho parlamentu a Rady 94/22/ES, 98/70/ES, 2009/31/ES, 2009/73/ES, 2010/31/EÚ, 2012/27/EÚ a 2013/30/EÚ, smernice Rady 2009/119/ES a (EÚ) 2015/652 a ktorým sa zrušuje nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 525/2013. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:32018R1999>

Pokiaľ ide o konkrétne scény, vo filme nájdeme viacero takých, v ktorých sa hovorí o tom, že existuje právo, ktoré je nadradené „ľudským zákonom“. Možno poukázať napríklad na scénu, kedy sa zástupcovia štátu stretnú na mieste zrodu republiky, ktoré je kolískou demokracie, na mieste, kde sa raz do roka stretávali Vikingovia a vytvárali kruh moci, na mieste, kde prijímali nové zákony a trestali kriminálnikov. Zástupcovia štátu na tomto mieste vytvorili kruh podobne ako to kedysi robili Vikingovia, aby sa dohodli, ako budú reagovať na vyhlásenie „ženy z hôr“, v ktorom Halla ospravedlňuje svoje konanie práve tým, že existuje právo nadradené ľudským zákonom, právo, z ktorého niet výnimiek.

ZÁVER

Film *Žena vo vojne*, ktorý je vysoko hodnotený aj filmovými kritikmi a v roku 2018 získal filmovú cenu LUX, ktorú každoročne udeľuje Európsky parlament filmom, ktoré prinášajú pohľad na súčasné politické a sociálne otázky, si ma získal najmä tým, že sa venuje aktuálnej problematike a podnecuje k diskusii o životnom prostredí a jeho ochrane. Za paradox ale považujem, že hlavnou hrdinkou filmu je päťdesiatročná ekoteroristka, pretože v skutočnosti je možné vidieť prevažne mladšiu generáciu³⁷ ako bojuje za ochranu životného prostredia a politikov vyzýva, aby konali.

Právna úprava ochrany životného prostredia je pomerne široko upravená na úrovni medzinárodného práva aj na úrovni práva Európskej únie, avšak v tejto oblasti sú tým najdôležitejším výsledky, ktoré je nevyhnutné v najbližších rokoch dosiahnuť. O tejto problematike sa už čoraz viac hovorí a prijímaných je čoraz viac opatrení, z ktorých ale existujú rôzne výnimky. A síce záväzok dosiahnuť uhlíkovú neutralitu do roku 2050 je pôsobivý, no potrebné je skutočne konať a znižovať emisie, a to skôr, než bude neskoro.

Záverom si dovoľíme konštatovať, že síce sa Halla rozhodla viesť vojnu s elektrárňami spôsobom, ktorým sa zároveň dopúšťala trestnej činnosti, no nemôžeme jej to mať za zlé, pretože veľa legálnych a efektívnych možností ako neobčianka Európskej únie skutočne nemala.

Zoznam použitej literatúry

Medzinárodné dohovory:

1. Rámcový dohovor OSN o zmene klímy (New York, 09.05.1992)
2. Parížska dohoda o zmene klímy (Paríž, 12.12.2015)

³⁷ vid' napr. „School strike for climate“ a „Fridays for future“

3. Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (Aarhus, 25.06.1998)

Právo Európskej únie:

1. Zmluva o fungovaní Európskej únie C 83/50
2. Zmluva o Európskej únii C 326/13
3. Charta základných práv Európskej únie C 202/389
4. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/99/ES z 19. novembra 2008 o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva

Knižné zdroje:

1. KLINDA, Jozef. *Environmentalistika a právo II: krátky vývoj environmentalistiky a environmentálneho práva*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, 1998. ISBN 8088833043.
2. CEPEK, Branislav. *Environmentálne právo: všeobecná a osobitná časť*. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2015. ISBN 9788073805609.
3. KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné: (všeobecná a osobitná časť)*. 3. dopl. a preprac. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2017. ISBN 9788081687433.
4. SHAW, Malcolm N. *International law*. 8th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. ISBN 9781316638538.
5. *15 rokov v Európskej únii: aktuálne otázky a súčasné výzvy : zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, ŠafárikPress, 2019. ISBN 9788081527968.

Internetové zdroje:

1. Assessing the Global Climate in January 2020. Dostupné na: https://www.ncei.noaa.gov/news/global-climate-202001?fbclid=IwAR0soZoWKZrxL6z1RIwYBNjxkFuqlN5mFw_sLshtru8hSDHf2-00-zSb8
2. Energetika a zmena klímy. Dostupné na: <https://www.eea.europa.eu/sk/signaly-eea/signaly-2017/clanky/energetika-a-zmena-klimy>
3. Rámcový dohovor OSN o zmene klímy. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/dokumenty/medzinarodne-dohovory/dohovor/1>
4. Rámcový dohovor OSN o zmene klímy. Dostupné na: http://www.unis.unvienna.org/unis/sk/thematic_info_climate_change_unfccc.html
5. Parížska dohoda o zmene klímy. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/climate-change/paris-agreement/>

6. environmentálny akčný program – Rada prijala závery. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2019/10/04/8th-environmental-action-programme-council-adopts-conclusions/>
7. Činnosť EÚ v oblasti zmeny klímy. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/climate-change/>
8. Európska environmentálna agentúra. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/europska-environmentalna-agentura>
9. EEA brožúra č. 2/2015 – kto sme, čo robíme, ako to robíme. Dostupné na: <https://www.eea.europa.eu/sk/publications/europska-environmentalna-agentura-kto-sme#tab-pozri-tie%C5%BE>
10. OZNÁMENIE KOMISIE o európskej iniciatíve občanov „Zákaz glyfozátu a ochrana ľudí a životného prostredia pred toxickými pesticídmi“ zo dňa 12.12.2017. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2017/SK/C-2017-8414-F1-SK-MAIN-PART-1.PDF>
11. Environmentálna zodpovednosť. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment/implementation-eu-countries/environmental-liability_sk

Medzinárodné a európske právo v kinematografii II.

Zborník príspevkov z XIII. ročníka študentského sympózia z medzinárodného a európskeho práva.

Zostavila: JUDr. Bc. Dominika Becková, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2020
Rozsah strán: 85
Rozsah: 5,92 AH
Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8152-875-0 (e-publikácia)